

WYDZIAŁ STUDIÓW POLITYCZNYCH
KIERUNEK: POLITOLOGIA
SPECJALNOŚĆ: DYPLOMACJA NOWEJ EUROPY

Marta Olszowska
(Nr albumu: 9329*PO/SUM)

**Zróżnicowanie przestrzenne w głosowaniu na partie
postkomunistyczne w wybranych państwach Europy
Środkowo-Wschodniej**

**Territorial Diversity in Voting for Post-Communist Parties in Selected
Countries of East-Central Europe**

Praca magisterska

Promotor: **dr Rafał Matyja**

Spis treści

WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I.....	12
PODZIAŁY SOCJOPOLITYCZNE W EUROPIE. TEORIA I BADANIA	12
1.1. PODZIAŁY SOCJOPOLITYCZNE	12
1.2. TEORIA PODZIAŁÓW SOCJOPOLITYCZNYCH MARTINA LIPSETA I STEINA ROKKANA	13
1.3. PODZIAŁY SOCJOPOLITYCZNE W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ	15
1.4. BADANIA DOTYCZĄCE PODZIAŁÓW SOCJOPOLITYCZNYCH W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ	17
ROZDZIAŁ II	29
PARTIE POSTKOMUNISTYCZNE I ICH REZULTATY WYBORCZE. ANALIZA PRZESTRZENNEGO ZRÓŻNICOWANIA POPARCIA DLA POSTKOMUNISTÓW.....	29
2.1. UWAGI WSTĘPNE.....	29
2.2. WĘGRY	30
2.3. CZECHY	43
2.4. SŁOWACJA	51
2.5. RUMUNIA.....	64
2.6. POLSKA.....	72
2.7. PODSUMOWANIE.....	92
ROZDZIAŁ III.....	96
PRÓBA WYJAŚNIENIA PRZESTRZENNEGO ZRÓŻNICOWANIA POPARCIA DLA POSTKOMUNISTÓW POPRZEZ ANALIZĘ DANYCH SOCJOEKONOMICZNYCH ORAZ CZYNNIKÓW HISTORYCZNO-KULTUROWYCH.....	96
3.1. UWAGI WSTĘPNE	96
3.2. WĘGRY	96
3.2.1. Uwagi wstępne.....	96
3.2.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Węgier	98
3.2.3. Analiza rezultatów Komunistycznej Partii Węgier w wyborach 1945 i 1947 r.	102
3.3. CZECHY	105
3.3.1. Uwagi wstępne.....	105
3.3.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Czech	106
3.3.3. Wyniki Komunistycznej Partii Czech i Moraw na terenach, z których po II wojnie światowej wysiedlono mniejszość niemiecką	115
3.3.4. Analiza przedwojennych rezultatów wyborczych Komunistycznej Partii Czechosłowacji ...	116
3.4. SŁOWACJA	119
3.4.1. Uwagi wstępne.....	119
3.4.2. Wstęp do analizy danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Słowacji	120
3.4.3. Analiza danych socjoekonomicznych okręgów, w których SDL' zdobywała wysokie oraz niskie poparcie.....	120
3.4.4. Analiza danych socjoekonomicznych okręgów, w których KSS zdobywała wysokie oraz niskie poparcie.....	125
3.5. RUMUNIA.....	135
3.5.1. Uwagi wstępne.....	135
3.5.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Rumunii	135
3.6. POLSKA	146
3.6.1. Uwagi wstępne.....	146
3.6.2. Hipoteza zaborowa jako próba wyjaśnienia zróżnicowania przestrzennego w wyborach parlamentarnych.....	146
3.6.3. Religijność a zachowania wyborcze	149
3.6.4. Tradycje osadnicze i skład ludnościowy okręgów a zachowania wyborcze	153
3.6.5. Czynniki ekonomiczne.....	157
ZAKOŃCZENIE.....	159
BIBLIOGRAFIA.....	165

Spis tabel:

Tabela 1.1. Polityczne podziały w postkomunistycznych państwach Europy Środkowo-Wschodniej	19
Tabela 1.2. Waga konfliktów dla rywalizacji partyjnej w 13 państwach Europy Środkowo - Wschodniej	22
Tabela 1.3. Główne linie podziałów wśród partii politycznych w Europie Środkowej (Polska, Czechosłowacja, Węgry)	24
Tabela 1.4. Tabela przedstawiająca objaśnienia kto głosuje na partie lewicy postkomunistycznej	26
Tabela 2.1. Wyniki wyborów do parlamentu węgierskiego w latach 1990-2010	34
Tabela 2.2. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2010	36
Tabela 2.3. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2010	36
Tabela 2.4. Wartości wskaźnika dla miast o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002	37
Tabela 2.5. Wartości wskaźnika dla miast o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002	38
Tabela 2.6. Wartości wskaźnika dla okręgów bez miast-stolic o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002	39
Tabela 2.7. Wartości wskaźnika dla okręgów bez miast-stolic o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002	40
Tabela 2.8. Zestawienie liczby ludności miast-stolic komitatów	40
Tabela 2.9. Wyniki wyborcze dla partii, które dostały się do Czeskiej Rady Narodowej w latach 1990-1992	45
Tabela 2.10. Wyniki wyborcze dla partii, które dostały się do czeskiej Izby Poselskiej w latach 1996- 2006	47
Tabela 2.11. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach postkomunistów w wyborach 1990-2006	48
Tabela 2.12. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach postkomunistów w wyborach 1990-2006	49
Tabela 2.13. Wyniki wyborów do Słowackiej Rady Narodowej (1990 i 1992) oraz do Rady Narodowej Słowacji (1994– 2006) dla wybranych partii	55
Tabela 2.14. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach SDL' w wyborach 1990-2002	59
Tabela 2.15. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach SDL' w wyborach 1990-2002	59
Tabela 2.16. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach KSS w wyborach 1990-1992 i 1998-2002	60
Tabela 2.17. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach KSS w wyborach 1990-1992 i 1998-2002	61
Tabela 2.18. Wyniki wyborów parlamentarnych w Rumunii w latach 1990-2008 dla wybranych partii	68
Tabela 2.19. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 1990-2008	70
Tabela 2.20. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 1990-2008	70
Tabela 2.21. Wyniki wyborów parlamentarnych w Polsce w latach 1991-1997 dla wybranych partii	75
Tabela 2.22. Wyniki wyborów parlamentarnych w Polsce w latach 2001-2007	75
Tabela 2.23. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach SLD w wyborach 1991-1997	77
Tabela 2.24. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach SLD w wyborach 1991-1997	77
Tabela 2.25. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007	79
Tabela 2.26. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007	79
Tabela 2.27. Wartości wskaźnika dla powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007	82
Tabela 2.28. Odsetek powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001- 2007 w okręgach	85
Tabela 2.29. Wartości wskaźnika dla powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007	86
Tabela 2.30. Odsetek powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001- 2007 w okręgach	89

<i>Tabela 3.1. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach MSZP (wykształcenie, narodowość, wyznanie religijne)..</i>	101
<i>Tabela 3.2. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach MSZP (poziom bezrobocia, zatrudnienie w sektorach gospodarki)</i>	101
<i>Tabela 3.3. Wyniki Komunistycznej Partii Węgier w wyborach 1945 i 1947 r.</i>	103
<i>Tabela 3.4. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (narodowość, wyznanie religijne)</i>	112
<i>Tabela 3.5. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (wykształcenie)</i>	113
<i>Tabela 3.6. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (stopa bezrobocia, odsetek emerytów, zatrudnienie w sektorze)</i>	114
<i>Tabela 3.7. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach SDL' i KSS (wyznanie religijne)</i>	127
<i>Tabela 3.8. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL' i KSS (wyznanie religijne)</i>	128
<i>Tabela 3.9. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich wynikach SDL' i KSS (narodowość)</i>	130
<i>Tabela 3.10. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL' i KSS (narodowość)</i>	131
<i>Tabela 3.11. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich wynikach SDL' i KSS (wykształcenie, stopa bezrobocia)</i>	132
<i>Tabela 3.12. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL' i KSS (wykształcenie, stopa bezrobocia)</i>	133
<i>Tabela 3.13. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (wyznanie religijne)</i>	138
<i>Tabela 3.14. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (narodowość)</i>	140
<i>Tabela 3.15. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (wykształcenie)</i>	145
<i>Tabela 3.16. Diecezje o najwyższych wskaźnikach religijności (dominicantes i communicantes) w latach 1999-2008</i>	151
<i>Tabela 3.17. Diecezje o najniższych wskaźnikach religijności (dominicantes i communicantes) w latach 1999-2008</i>	152

Spis map:

<i>Mapa 2.1. Okręgi o wysokich wynikach MSZP</i>	42
<i>Mapa 2.2. Okręgi o niskich wynikach MSZP</i>	42
<i>Mapa 2.3. Okręgi o wysokich wynikach KSČM</i>	50
<i>Mapa 2.4. Okręgi o niskich wynikach KSČM</i>	50
<i>Mapa 2.5. Okręgi o wysokich wynikach SDL'</i>	62
<i>Mapa 2.6. Okręgi o niskich wynikach SDL'</i>	62
<i>Mapa 2.7. Okręgi o wysokich wynikach KSS</i>	63
<i>Mapa 2.8. Okręgi o niskich wynikach KSS</i>	63
<i>Mapa 2.9. Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów w Rumunii</i>	71
<i>Mapa 2.10. Okręgi o niskich wynikach postkomunistów w Rumunii</i>	71
<i>Mapa 2.11. Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów w Polsce</i>	90
<i>Mapa 2.12. Okręgi o niskich wynikach postkomunistów w Polsce</i>	90
<i>Mapa 2.13. Powiaty o wysokich wynikach postkomunistów</i>	91
<i>Mapa 2.14. Powiaty o niskich wynikach postkomunistów</i>	91

Wstęp

Geografia wyborcza Polski, różnice w poparciu uzyskiwanym przez partie w poszczególnych regionach kraju zainspirowały autorkę niniejszej pracy do podjęcia analizy zachowań wyborczych innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Interesującym wydaje się zbadanie, czy w innych państwach postkomunistycznych również występuje regionalne zróżnicowanie w wynikach wyborów. Systemy partyjne poszczególnych państw różnią się między sobą a jednym z elementów je łączących jest występowanie ugrupowań, które powstały w wyniku przekształcenia partii komunistycznej. To właśnie poparcie wyborcze dla tych formacji będzie przedmiotem badań autorki.

Niniejsza praca ma na celu zbadanie terytorialnego rozkładu poparcia dla ugrupowań wywodzących się z dawnych partii komunistycznych i interpretację tych danych. Przedmiotem badań nie są zatem wyniki formacji postkomunistycznych na szczeblu krajowym, ale ich rezultaty na poziomie okręgów, a nawet powiatów (Polska). Pierwszym krokiem było wyodrębnienie jednostek terytorialnych, w których postkomuniści zdobywają wysokie lub niskie rezultaty i stworzenie mapy poparcia dla tych partii. W drugiej fazie podjęłam próbę wyjaśnienia wyników postkomunistów w poszczególnych jednostkach w kontekście uwarunkowań historyczno-kulturowych oraz przy użyciu danych socjoekonomicznych.

Przedmiotem badań przeprowadzonych w niniejszej pracy jest poparcie wyborcze dla partii postkomunistycznych w takich państwach jak: Węgry, Czechy, Słowacja, Rumunia i Polska. W analizie pominęłam Bułgarię z racji trudności w dostępie do potrzebnych danych, Jugosławię zaś z powodu odmiennej ścieżki rozwoju. Zrezygnowano również z badania państw bałtyckich – Litwy, Łotwy i Estonii, ponieważ zdecydowano się na analizę jedynie państw środkowoeuropejskich, które choć funkcjonowały w bloku wschodnim, nie były częścią ZSRR.

Praca składa się z trzech części. W pierwszym rozdziale przytoczona zostaje teoria dotycząca podziałów społecznych autorstwa Martina Lipseta i Steina Rokkana. Następnie omówione zostają teoretyczne koncepcje dotyczące podziałów społecznych w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu (m.in. Francisa Fukuyamy i Herberta Kitschelta). W kolejnej części tego rozdziału przytoczyłam wyniki badań nad podziałami w Europie Środkowo-Wschodniej przeprowadzonych przez Geoffrey'a Evansa i Stephena

Whitefielda¹ oraz Roberta Rohrschneidera i Stephena Whitefielda². Omówiony zostaje także, szczególnie istotny dla badanej tematyki, artykuł Jacka Lubeckiego³ poddający analizie poparcie dla partii postkomunistycznych w Polsce, na Węgrzech, we Wschodnich Niemczech i w Rosji w zestawieniu z danymi dotyczącymi występowania dużej własności ziemskiej w poszczególnych regionach wymienionych krajów w okresie przed komunizmem. Na koniec przytoczona została teoria Mirosławy Grabowskiej⁴ o dominującej roli podziału postkomunistycznego w Polsce po roku 1989. M. Grabowska opiera się głównie na danych dotyczących przepływów elektoratów pomiędzy poszczególnymi wyborami oraz na badaniach sondażowych. Niestety podobne informacje dotyczące analizowanych krajów są niedostępne dla autorki niniejszej pracy. Ponieważ podział postkomunistyczny w Polsce opisywany przez M. Grabowską widać wyraźnie w terytorialnym zróżnicowaniu głosów oddanych na partię postkomunistyczną, przeanalizowałam wyniki wyborcze postkomunistów w poszczególnych okręgach badanych państw.

Drugi rozdział niniejszej pracy to analiza wyników wyborczych ugrupowań postkomunistycznych w poszczególnych okręgach pięciu wymienionych powyżej krajów. Opis dotyczący każdego państwa składa się z trzech części. Pierwsza z nich to charakterystyka partii postkomunistycznej. Do tej grupy zakwalifikowano: na Węgrzech - Węgierską Partię Socjalistyczną (MSZP), w Czechach - Komunistyczną Partię Czech i Moraw (KSČM), na Słowacji - Partię Demokratycznej Lewicy (SDL') i Komunistyczną Partię Słowacji (KSS), w Rumunii - Partię Socjaldemokratyczną (PSD)⁵, w Polsce – Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD).

Druga część to omówienie wyników wyborów parlamentarnych w latach 1990-2010 na Węgrzech, 1990-2006 w Czechach, 1990-2006 na Słowacji, 1990-2008 w Rumunii oraz 1991-2007 w Polsce. Trzecia część opisu dotyczącego każdego kraju to przedstawienie wyników analizy poparcia dla partii postkomunistycznych w okręgach. Wyróżnione zostają jednostki, w których ugrupowania te zdobywają wysokie poparcie oraz okręgi o niskich wynikach postkomunistów. Należy zaznaczyć, iż na Węgrzech poddano analizie 20 komitatów, w Czechach – 77 okręgów (w wyborach 1990-1992 – 76), na Słowacji – 72

---

¹ S. Whitefield, *Political Cleavages and Post-Communist Politics*, "Annual Review of Political Science" 2002, nr 5.

² R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies”, 2009.

³ J. Lubecki, *Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries*, „East European Politics and Societies”, 2004.

⁴ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 r.*, Warszawa 2004.

⁵ Obejmuje ona także wcześniejsze formy tej partii: Front Ocalenia Narodowego (FSN); Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego (FDSN); Partia Demokracji Społecznej Rumunii (PDSR).

jednostki (w wyborach 1990-1992 – 38)⁶, a w Rumunii – 42 okręgi (w głosowaniu 1990 r. – 41). W Polsce w wyborach w latach 1991-1997 zbadano 52 okręgi⁷, natomiast w głosowaniach przeprowadzonych od 2001 do 2007 r. było to 41 jednostek. W wyborach 2001-2007 r. dokonano również analizy poparcia dla postkomunistów w powiatach – w 2001 r. były to 373 jednostki, natomiast w głosowaniach 2005 i 2007 r. – 379.

W tym miejscu warto pokrótce przedstawić zasady wyboru reprezentantów do parlamentów analizowanych państw. Poza Węgrami, gdzie obowiązuje system mieszany, we wszystkich krajach zastosowana została ordynacja proporcjonalna. Dzięki temu w pewien sposób ograniczony zostaje wpływ poszczególnych kandydatów na wyniki analizy przeprowadzonej w niniejszej pracy.

W Czechach w wyborach do Izby Poselskiej wyodrębniono osiem okręgów. Liczba mandatów przypadająca na jeden okręg ustalana jest po głosowaniu. Obowiązujące zasady nie stwarzają czeskim wyborcom możliwości głosowania poza granicami kraju. Podobne uregulowania charakterystyczne są dla Słowacji oraz Węgier. Partie biorą udział w podziale mandatów, jeśli uzyskają 5% wynik na poziomie krajowym. Dla koalicji złożonej z dwóch ugrupowań klauzula zaporowa wynosi 7%, dla koalicji z trzech partii – 9%, a komitet składający się z więcej niż trzech formacji musi uzyskać co najmniej 11% głosów.⁸

Na Słowacji, na podstawie reformy prawa wyborczego, cały kraj jest jednym okręgiem wyborczym (w latach 1990-1994 istniały cztery okręgi). Progi wyborcze zmieniały się wraz z transformacją prawa wyborczego. W 1990 r. zastosowano jeden próg wynoszący 3%, w wyborach 1992 i 1994 r. obowiązywała 5% klauzula zaporowa dla partii, 7% dla koalicji dwóch lub trzech podmiotów oraz 10% dla komitetu składającego się z więcej niż trzech ugrupowań. W 1998 r. każda partia, nawet ta biorąca udział w wyborach w ramach koalicji musiała uzyskać 5% w skali kraju.⁹ Obecnie obowiązują takie same progi wyborcze jak w głosowaniach 1992 i 1994 r.¹⁰ Zarówno w Czechach, jak i na Słowacji „(...) zachowano również możliwość oddawania głosów preferencyjnych na kandydatów z tej samej listy, bądź też głosowania na kolejność ustaloną na liście przez partię.”¹¹

⁶ Właściwie na Słowacji istniały 42 okręgi w wyborach 1990 i 1992 r. oraz 79 od 1994 r., ale w niniejszej pracy Bratislava uznana została za jeden okręg (bez analizy dzielnic stolicy), podobnie jak Košice.

⁷ W 1991 r. w Polsce istniało 37 okręgów, jednakże dostępne dane zagregowane są na poziomie 52 jednostek.

⁸ W. Petroff, *Systemy wyborcze do parlamentu dwunastu europejskich państw postkomunistycznych*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1999, http://biurosejmu.sejm.gov.pl/teksty_pdf_99/e-180.pdf, s. 3-6.

⁹ Ibidem, s. 7-8.

¹⁰ Ustawa o wyborach do Rady Narodowej Słowackiej Republiki z 13.05.2004 r.: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4419>, dostęp z dnia 01.07.2010 r.

¹¹ W. Petroff, *Systemy wyborcze do parlamentu*, s. 7.

Rumunia podzielona jest na 42 okręgi wyborcze. Obowiązuje 3% próg wyborczy.¹² Ponadto, komitety mniejszości narodowej, jeśli nie uzyskają lepszego rezultatu mają zapewnione po jednym mandacie w Izbie Deputowanych (tylko jeden komitet może reprezentować daną mniejszość), regulacja ta nie dotyczy mniejszości węgierskiej. W Rumunii wyborcy głosują na listy partyjne, nieustanowiona została zasada głosu preferencyjnego.¹³

Na Węgrzech obowiązuje system mieszany – wyborcy mają dwa głosy. Jeden oddawany jest na kandydata w okręgach jednomandatowych (segment większościowy), drugi zaś na listę partyjną w 20 okręgach wielomandatowych (segment proporcjonalny). Analiza przeprowadzona w niniejszej pracy opiera się na wynikach wyborów w 20 okręgach – badane są rezultaty postkomunistów w głosowaniu proporcjonalnym. Próg wyborczy wynosi 5% dla partii, 10% dla koalicji złożonej z dwóch ugrupowań oraz 15% dla komitetu składającego się z więcej niż dwóch formacji. W 1990 r. obowiązywała jedynie 4% klauzula zaporowa, natomiast w 1994 r. 5%.

W Polsce 460 posłów wybieranych jest w 41 okręgach wyborczych. Próg wyborczy ustalony jest na poziomie 5% dla partii oraz 8% dla koalicji. W wyborach 1991 r. nie zastosowano klauzuli zaporowej, a kraj podzielony był na 37 okręgów wyborczych – skutkiem takich regulacji było rozdrobnieniem Sejmu. W wyborach 1993 i 1997 r. liczbę okręgów zwiększono do 52, a od 2001 r. istnieje 41 okręgów wyborczych. Wybory do Sejmu cechuje zasada głosowania na poszczególnych kandydatów, nie zaś na listy partyjne.

Należy zaznaczyć, iż głosowanie na konkretne osoby w polskich wyborach parlamentarnych oraz możliwość zastosowania zasady głosu preferencyjnego w Czechach i na Słowacji w pewien sposób może wypaczać wyniki analizy przeprowadzonej w niniejszej pracy. Może się bowiem zdarzyć, iż wysoki wynik partii na danym terenie jest w dużej mierze skutkiem popularności pojedynczego kandydata. Przypadek taki opisany został w podrozdziale 2.6. niniejszej pracy – przykład wyniku wyborczego Witolda Liszkowskiego w powiecie sejneńskim.

Ponieważ rezultaty partii postkomunistycznych w poszczególnych krajach różnią się między sobą – np. znacznie większy odsetek głosów otrzymuje rządząca wielokrotnie MSZP niż marginalna Komunistyczna Partia Słowacji, w niniejszej pracy użyto danych relacyjnych. Skonstruowany został wskaźnik, którego celem jest odpowiednie zakwalifikowanie okręgów

---

¹² W. Skrzydło, *Republika Rumunii* [w:] *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, E. Gdulewicz (red.), Lublin 2002, s. 165.

¹³ W. Petroff, *Systemy wyborcze do parlamentu*, s. 14.

do grupy o wysokich lub niskich rezultatach postkomunistów. Procentowe dane wyborcze partii postkomunistycznych w poszczególnych okręgach odniesione są do wyniku tego ugrupowania na szczeblu kraju.¹⁴ Od uzyskanej w ten sposób liczby odjęta została wartość 100%. Warunkiem zaliczenia danego okręgu do którejś z grup jest osiągnięcie odpowiedniego poziomu wskaźnika. Okręgi, które zakwalifikowane zostały do grupy o wysokich wynikach postkomunistów charakteryzują się wskaźnikiem na poziomie 20% i więcej, natomiast należące do jednostek o niskich wynikach partii sukcesorek cechują się wskaźnikiem niższym niż -20%. W przypadku Węgier stosowany jest wskaźnik na poziomie 10% i -10% z racji małego zróżnicowania przestrzennego w poparciu dla MSZP. Aby zaliczyć daną jednostkę do jednej z grup wskaźnik musi osiągnąć odpowiedni poziom co najmniej w trzech na sześć wyborów na Węgrzech i w Rumunii oraz w czterech na sześć głosowań w Czechach. W Polsce, w wyniku zmiany liczby okręgów pomiędzy wyborami 1997 i 2001 r. analiza wyników wyborczych dokonana została osobno dla głosowań od 1991 do 1997 r., osobno zaś dla wyborów 2001-2007. By jednostka mogła zostać zakwalifikowana do grupy o wysokich lub niskich wynikach postkomunistów wskaźnik musi osiągnąć odpowiedni poziom w co najmniej dwóch na trzy głosowania. Na Słowacji utrudnione jest zakwalifikowanie okręgów (*okresów*) do odpowiednich grup z racji tego, iż liczba okręgów uległa zmianie. Ponadto, wyniki wyborów 1994 r. zagregowane na poziomie okręgów dostępne są jedynie dla Partii Demokratycznej Lewicy. Rezultaty SDL' można zatem analizować w wyborach 1990 r., (jako KSCĽ), 1992 r., 1994 r., 1998 r. oraz 2002 r. (SDL' została włączona do partii Smer od 1 stycznia 2005 r.).¹⁵ Natomiast poparcie dla KSS na poziomie okręgów można zbadać w głosowaniach z 1990 r. (jako KSCĽ), 1992 r., 1998 r., 2002 r. oraz 2006 r. Zatem by *okres*¹⁶ został zakwalifikowany do grupy o wysokich lub niskich rezultatach SDL' lub KSS wskaźnik musi osiągnąć poziom odpowiednio 20% i więcej lub mniej niż -20% w trzech na pięć głosowań. Dzięki użyciu tak skonstruowanego wskaźnika opartego na danych relacyjnych uzyskujemy przydatne informacje niezależnie od poziomu poparcia dla danej partii w poszczególnych wyborach.

W trzecim rozdziale niniejszej pracy podjęta została próba wyjaśnienia przestrzennego zróżnicowania głosów oddanych na partie postkomunistyczne w omawianych krajach. Użyto danych socjoekonomicznych zaczerpniętych głównie z publikacji internetowych krajowych

¹⁴ Iloraz wyniku okręgowego i rezultatu krajowego partii postkomunistycznej wyrażony w procentach.

¹⁵ Część aktywistów kontynuuje działalność SDL'. W wyborach 2006 r. partia uzyskała wynik 0,12%, a w żadnym z okręgów nie przekroczyła 1% głosów, dlatego też autorka niniejszej pracy nie bierze pod uwagę tych rezultatów.

¹⁶ Wymiennie stosowane będzie określenie okręg i *okres* w odniesieniu do Słowacji i Czech.

urzędów statystycznych. Dokonano analizy składu wyznaniowego okręgów, składu etnicznego, poziomu wykształcenia mieszkańców, stopy bezrobocia, zatrudnienia w konkretnym sektorze gospodarki, odsetku emerytów, wysokości dochodu na jednego mieszkańca. Na podstawie publikacji polskich badaczy (M. Grabowska, J. Bartkowski, M. Kowalski) autorka niniejszej pracy wzięła pod uwagę czynniki religijne oraz etniczne jako pomocne w wyjaśnianiu wysokich wyników postkomunistów. By rozszerzyć bazę poszukiwań zdecydowałam się również poddać analizie dostępne dane ekonomiczne. Niestety nie udało się dotrzeć do tych danych we wszystkich państwach. Na Węgrzech poddano analizie wyznania mieszkańców, skład etniczny okręgów, poziom wykształcenia, stopę bezrobocia oraz zatrudnienie w konkretnym sektorze. Informacje pochodzą z Węgierskiego Urzędu Statystycznego, z badania przeprowadzonego w 2001 r. – Population Census 2001 (Népszámlálás 2001)¹⁷.

W Czechach, oprócz badania wyznania, narodowości, wykształcenia, poziomu bezrobocia i zatrudnienia w danym sektorze gospodarki, analizie poddano również odsetek emerytów w poszczególnych okręgach. Wymienione dane zaczerpnięte zostały z internetowej strony Czeskiego Urzędu Statystycznego¹⁸. Z wyjątkiem informacji dotyczących poziomu bezrobocia i odsetka emerytów, które pochodzą z 2008 r., wszystkie dane zaczerpnięto z badania Population and Housing Census z 2001 r. Dodatkowo, przeanalizowany został związek pomiędzy obecnością mniejszości niemieckiej przed II wojną światową w poszczególnych okręgach a głosowaniem na Komunistyczną Partię Czech i Moraw obecnie. Badanie obejmuje również analizę wyników referendum akcesyjnego do Unii Europejskiej przeprowadzonego w Czechach w 2003 r.¹⁹ oraz rezultaty Komunistycznej Partii Czechosłowacji w przedwojennych wyborach (1925, 1929 i 1935 r.)²⁰.

Na Słowacji analizie poddano wyznania religijne mieszkańców, skład etniczny okręgów, poziom wykształcenia i stopę bezrobocia. Wszystkie dane zaczerpnięte zostały ze strony internetowej Słowackiego Urzędu Statystycznego²¹. Informacje dotyczące narodowości mieszkańców oraz poziomu bezrobocia pochodzą z 2008 r., natomiast pozostałe materiały zaczerpnięte zostały z badania Population and Housing Census z 2001 r. Należy zaznaczyć, iż dane dotyczące religijności oraz poziomu wykształcenia Słowacki Urząd

¹⁷ <http://www.nepszamlalas.hu/eng/volumes/volumes.html>

¹⁸ <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>

¹⁹ <http://www.volby.cz/pls/ref2003/re?xjazyk=CZ>

²⁰ <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/4219-06>

²¹ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>

Statystyczny przedstawił w formie mapy, dlatego też informacje te nie są tak dokładne jak w innych badanych krajach.

W Rumunii dostępne dane na poziomie okręgów dotyczą jedynie wyznania mieszkańców, składu etnicznego okręgów oraz poziomu wykształcenia. Pochodzą one ze strony internetowej Rumuńskiego Urzędu Statystycznego z badania Census of Population and Dwellings przeprowadzonego w 2002 r.²² Analizie poddano również stopę bezrobocia (2007 r.) oraz dochód na mieszkańca (2006 r.). Informacje te zaczerpnięte zostały ze strony internetowej Europejskiego Urzędu Statystycznego²³. Jednakże warto zaznaczyć, iż dane te zagregowane zostały na poziomie ośmiu regionów rumuńskich (NUTS – 2).

Próba wyjaśnienia zróżnicowania przestrzennego w głosowaniu na postkomunistów w Polsce nie opiera się na danych socjoekonomicznych, jak to jest w przypadku innych krajów. Wykorzystane zostają polskie publikacje na ten temat (m.in. autorstwa Jerzego Bartkowskiego²⁴ oraz Mariusza Kowalskiego²⁵).

Źródła wykorzystane w niniejszej pracy to zarówno publikacje książkowe, artykuły w czasopiśmie naukowych, jak i dane liczbowe. Pierwszy rozdział oparty jest na publikacjach dotyczących podziałów społecznych w Europie. W drugiej części pracy wykorzystano zarówno źródła książkowe, jak i dane liczbowe – rezultaty wyborów parlamentarnych w badanych państwach. Natomiast w trzecim rozdziale przeważają dane liczbowe zaczerpnięte z krajowych urzędów statystycznych. Należy zaznaczyć, iż charakter pracy sprawia, iż autorka w głównej mierze opiera się na danych liczbowych – wyborczych i socjoekonomicznych. Z wyjątkiem publikacji na temat geografii wyborczej Polski niedostępne są bowiem aktualne źródła książkowe analizujące zróżnicowanie przestrzenne w głosowaniu na partie postkomunistyczne.

Autorka niniejszej pracy pragnie podziękować swojemu promotorowi - dr Rafałowi Matyi – za opiekę naukową i pomoc w trakcie pisania pracy.

---

²² <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>

²³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/regional_yearbook

²⁴ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2003.

²⁵ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*, „Geopolitical Studies” 2000, nr 7.

ROZDZIAŁ I

PODZIAŁY SOCJOPOLITYCZNE W EUROPIE. TEORIA I BADANIA

1.1. Podziały socjopolityczne

Rozważania nad zachowaniami wyborczymi i źródłami tych zachowań rozpocząć należy od terminu *cleavage*. W niniejszej pracy będzie on tłumaczony, za Mirosławą Grabowską²⁶, jako *podział*. Według Stephena Whitefielda, *cleavages* to silne i ustrukturyzowane linie podziałów (społecznych i ideologicznych) w społeczeństwie, które przekładają się na decyzje podejmowane przez wyborców.²⁷ Stefano Bartolini i Peter Mair wyróżniają trzy elementy charakterystyczne dla terminu *cleavage*. Pierwszy element – *divisional* – to istnienie zróżnicowania w obrębie społeczeństwa, drugi – *conflictual* – to samoświadomość poszczególnych grup, świadomość zróżnicowania. Natomiast trzeci – *organizational* – to organizowanie się w celu ochrony interesów danej grupy, jej tożsamości i wartości, które wyznaje.²⁸ *Cleavage* określane jest jako ustrukturyzowany podział, jednakże warto zauważyć, że wpływ na decyzje wyborców mają również kwestie, które nie można określić mianem „ustrukturyzowanych”. Na głosowanie obywateli ma wpływ nie tylko wiek, pochodzenie społeczne, płeć, wykształcenie itp., ale również historia i kultura, które różnicują poszczególne regiony, tradycja głosowania na konkretną rodzinę partii, siła więzi społecznych na danym terenie. Wyborca często nie uświadamia sobie wpływu tych czynników na swoje decyzje polityczne. Te dodatkowe zróżnicowania, które pojawiają się w obrębie danego państwa czynią zasadnym analizę zachowań wyborczych nie tylko w skali całego kraju, ale także poszczególnych regionów.

---

²⁶ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 r.*, Warszawa 2004, s. 31-35.

²⁷ S. Whitefield, *Political Cleavages and Post-Communist Politics*, „Annual Review of Political Science” 2002, nr 5, ss. 181; 189.

²⁸ A. Römmele, *Cleavage Structures and Party Systems in East and Central Europe [w:] Cleavages, parties, and voters: studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*, K. Lawson, A. Römmele, G. Karasimeonov, 1999, s. 4.

Badanie podziałów społecznych dostarcza materiału pozwalającego ustalić bazę społeczną poszczególnych partii, określić gdzie przebiega kluczowy dla danego systemu politycznego podział w elektoracie i na ile jest on trwały. Według Arenda Lijpharta istnienie podziałów społecznych świadczy o stabilności systemu partyjnego.²⁹ Jednakże należy dodać, że silne podziały mogą również prowadzić do ostrych konfliktów i w konsekwencji niestabilności systemu.³⁰

1.2. Teoria podziałów socjopolitycznych Martina Lipseta i Steina Rokkana

Poruszając temat podziałów społecznych nie sposób nie wspomnieć o teorii stworzonej w latach 70. XX wieku przez Martina Lipseta i Steina Rokkana. Analizie poddane zostały społeczeństwa państw Europy Zachodniej. Badacze wyróżnili wydarzenia historyczne, które miały decydujący wpływ na kształtowanie się podziałów społecznych i na proces powstawania partii politycznych. Pierwszym z nich była reformacja i kontrreformacja. Doświadczenia związane z tymi wydarzeniami spowodowały pojawienie się podziałów dotyczących roli religii i Kościoła w życiu publicznym. „W zależności od tego, – relacjonuje ich stanowisko M. Grabowska - czy zwyciężyła reformacja, jak w Europie Północno-Zachodniej (w Wielkiej Brytanii, Skandynawii, a po części także w Niderlandach i krajach niemieckich), czy kontrreformacja, jak w Europie Południowej i Środkowej (w Hiszpanii, Włoszech i Francji, na ziemiach obecnej Belgii i Austrii), inni byli aktorzy polityczni, sojusze i opozycje między nimi.”³¹ Rewolucje narodowo-demokratyczne, mające miejsce w końcu XVIII wieku i w wieku XIX, to kolejne wydarzenia, które odcisnęły głęboki ślad w społeczeństwach państw zachodnioeuropejskich. „Istotną konsekwencją rewolucji narodowej jest konflikt pomiędzy kulturą dominującą a kulturami podległymi. Związany jest [on] z (...) tendencją aparatu państwowego do narzucania obowiązującego w centrum modelu kulturowego.”³² Kolejnym wydarzeniem generującym podziały społeczne była rewolucja przemysłowa, która spowodowała powstanie grup o odmiennych interesach: właściciele (również pracodawców) oraz pracowników. M. Lipset i S. Rokkan stworzyli tzw. *hipotezę*

²⁹ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 182.

³⁰ Ibidem, s. 182.

³¹ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny*, s. 35.

³² T. Zarycki, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa 1997, s. 32.

zamrożenia – podziały, które powstały w wyniku wyżej wymienionych wydarzeń miały ulec swoistemu zamrożeniu w latach 20. XX wieku i przetrwać przynajmniej do lat 60. tego samego stulecia.³³

W wyniku przełomowych zdarzeń, wyodrębnionych przez M. Lipseta i S. Rokkana, powstały cztery podziały społeczne. Pierwszy z nich to podział centrum – peryferie. Jest to konflikt pomiędzy kulturą dominującą, promowaną przez państwo, a kulturami regionalnymi. Przykładem takiego rozłamu może być Hiszpania, gdzie zauważalny jest konflikt pomiędzy centrum a silnymi regionami, takimi jak Katalonia czy Baskonia. Zmodyfikowany podział typu centrum – peryferie możemy obserwować w Belgii (Flamandowie – Walonowie). „Częstokroć na konflikt polityczny pomiędzy centrum a peryferiami nakładają się inne podziały, najczęściej ekonomiczne. Peryferie są nierzadko zapóźnione gospodarczo, często zdominowane w sferze gospodarczej przez rolnictwo.”³⁴ Stwierdzenie to obrazuje sytuacja we Włoszech, gdzie ukonstytuował się podział na bogatą Północ i biedne, rolnicze Południe.

Państwo – Kościół to kolejny podział wyróżniony przez badaczy. Powstał on w wyniku aspiracji zarówno państwa jak i duchownych do kontroli ważnych sfer życia społecznego, przykładowo sfery dotyczącej moralności oraz szkolnictwa (daje możliwość kształtowania pożądanych przez dany podmiot wzorców zachowań). W Holandii omawiany podział był impulsem do stworzenia systemu filarowego – protestanci, katolicy i laicy mieli swoje partie polityczne i organizacje społeczne. Dopiero w latach 70. XX wieku organizacje protestantów i katolików połączyły się, by móc przeciwstawić się umacniającemu swoje wpływy obozowi laickiemu. Na siłę i charakter opisywanego podziału w poszczególnych krajach wpływać może to, czy dane państwo jest protestanckie czy katolickie. W krajach protestanckich powstały kościoły narodowe, co pozwoliło na, przynajmniej częściowe, zneutralizowanie podziału państwo – Kościół.³⁵ Drugim czynnikiem mającym wpływ na siłę konfliktu jest także skala procesu laicyzacji zachodzącego w państwach Europy Zachodniej.

Wspomniane powyżej wydarzenia spowodowały również powstanie podziału miasto – wieś. Jego istnienie możemy zauważyć już w średniowiecznej Europie – konflikt mieszczaństwa z ziemiaństwem. Obecnie, dotyczy on przemysłu i rolnictwa. „Pojawia się m.in. sprzeczność interesów na rynku towarowym w wymianie produktów rolnych i przemysłowych. Znajdujący się w coraz gorszym położeniu producenci rolni stają się zwykle zwolennikami wszelkiego rodzaju regulacji w postaci taryf i ceł ochraniających ich pozycję

---

³³ Ibidem, s.33.

³⁴ Ibidem, s. 35.

³⁵ Ibidem, s. 36.

na rynku. Natomiast znajdujący się w lepszej sytuacji przedsiębiorcy z miasta optują za będącym w ich interesie bardziej swobodnym handlem.”³⁶

Ostatnim podziałem wyróżnionym przez M. Lipseta i S. Rokkana jest konflikt pracodawcy – pracobiorcy. Jego źródłem jest nierówność pozycji, która cechuje właściciela (lub pracodawcę) i pracownika. Właśnie z tym podziałem wiązało się powstanie partii socjaldemokratycznych, które miały za zadanie reprezentować robotników i walczyć o ich prawa. Podział pracodawcy – pracobiorcy ma charakter ekonomiczny oraz ideologiczny (koncepcje Marksa).

Teoria podziałów socjopolitycznych stworzona przez M. Lipseta i S. Rokkana dotyczyła państw zachodnioeuropejskich, nie należy zatem w całości przenosić jej na grunt krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Wynika to z odmiennych doświadczeń historycznych obu regionów, które mogą skutkować pojawieniem się nowych podziałów, nie występujących w Europie Zachodniej.

1.3. Podziały socjopolityczne w Europie Środkowo-Wschodniej

Upadek komunizmu w państwach Europy Środkowo-Wschodniej spowodował zainteresowanie badaczy zajmujących się naukami społecznymi. W niniejszym podrozdziale omówione zostaną teoretyczne koncepcje dotyczące podziałów społecznych w krajach środkowoeuropejskich po upadku komunizmu.

Jako pierwsza, zostanie przedstawiona teoria Francisa Fukuyamy, opublikowana w 1992 r. Według niego, koniec komunizmu jest równocześnie końcem wszystkich ideologicznych podziałów w nowoczesnych społeczeństwach, także w społeczeństwach Europy Środkowo-Wschodniej. W miejsce podziałów, powstanie *liberalny konsensus* – wszystkie siły polityczne będą popierały liberalizm. Różnice pomiędzy partiami i możliwości decyzji wyborców będą skupiać się na tym, kto będzie w stanie najlepiej kierować państwem w warunkach liberalizmu gospodarczego oraz demokracji.³⁷ Historia państw Europy Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu weryfikuje te twierdzenia. Ideologiczne podziały w dalszym ciągu istnieją. Warto chociażby podać przykład takich partii jak polska Samoobrona czy Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji (partia Vladimíra Mečiar), by

---

³⁶ Ibidem, s. 37.

³⁷ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 182.

stwierdzić, że nie ma liberalnego konsensusu ani wśród społeczeństw ani wśród klasy politycznej państw środkowoeuropejskich. Ponadto, należy zauważyć, że podziały społeczne nie wynikają jedynie z kwestii ekonomicznych, dotyczą również wartości. Na tym polu widoczna jest jeszcze większa rozbieżność wśród partii krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Pewna grupa badaczy (m.in. Ost, Elster, White, Ahl, Lawson) twierdziła, podobnie jak F. Fukuyama, że w państwach środkowoeuropejskich nie istnieją silne podziały społeczne. Jednakże uzasadnieniem dla tej tezy nie było powstanie *liberalnego konsensusu*, ale dziedzictwo komunizmu, które miało skutkować spłaszczeniem, wyrównaniem podziałów i atomizacją społeczeństwa. Komunizm spowodował zniszczenie klas i przeszkodził w procesie formowania się społeczeństwa obywatelskiego. W wyniku tego, obywatele wycofali się do sfery prywatnej.³⁸

Przez niektórych badaczy społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej określane były zatem mianem *tabula rasa*. Uważano, że nie są one zorganizowane w grupy obywatelskie, nie posiadają wewnętrznego zróżnicowania, ideologicznego oddania i zaufania do polityki i polityków.³⁹ Częściowo twierdzenie to można uznać za zgodne z prawdą, w Polsce brak zaufania do polityków ujawnił się już w wyborach parlamentarnych 1991 r., kiedy frekwencja wyborcza wyniosła 43,2%.⁴⁰ Jednakże sytuacja ta była w dużej mierze wynikiem konfliktów wewnątrz dawnego obozu solidarnościowego, które spowodowały spadek zaufania społeczeństwa do całej klasy politycznej.

Autorem kolejnej istotnej koncepcji dotyczącej podziałów społecznych w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu jest Herbert Kitschelt. Jego teoria z 1992 r. zakłada istnienie podziału społecznego na osi liberalizm – autorytaryzm. Do grupy wspierającej liberałów należą głównie ludzie młodzi, wykształceni, częściej mężczyźni niż kobiety, osoby, które potrafiły odnaleźć się w nowej rzeczywistości oraz te, które w starym reżimie posiadały szereg przywilejów, co pozwoliło im na ulokowanie się w dogodnych miejscach w nowym systemie. Zwolennicy autorytaryzmu to przede wszystkim osoby starsze, słabiej wykształcone, „przegraną transformacji” oraz robotnicy.⁴¹

Różnice pomiędzy partiami liberalnymi a autorytarnymi według H. Kitschelta miałyby dotyczyć stosunku do: prawa i porządku publicznego; rodziny i moralności oraz dekomunizacji. Partie liberalne charakteryzuje tolerancja, kosmopolityzm, sekularyzm,

³⁸ Ibidem, s. 184; zobacz także: J. Wedel, *Prywatna Polska*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007.

³⁹ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 185.

⁴⁰ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989 – 2005*, Kraków 2007, s. 174.

⁴¹ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 185.

prymat troski o wolności obywatelskie nad przeciwdziałaniem przestępczości. Ponadto, liberałowie są prorynkowi oraz wspierają integrację z Zachodem. Natomiast partie określane przez H. Kitschelta mianem autorytarnych reprezentują wartości chrześcijańsko – narodowe, uwypuklają rolę autorytetu, porządku publicznego i moralności wspólnotowej. Są zwolennikami dekomunizacji, narodowej autonomii i rynku skorygowanego pod kątem interesów socjalnych.⁴² Różnice pomiędzy krajami dotyczące wielkości grupy liberalnej i autorytarnej zależą od stopnia rozwoju ekonomicznego państwa (więcej liberałów w państwach bardziej rozwiniętych).⁴³

Według koncepcji H. Kitschelta, po jednej stronie podziału społecznego znajdują się liberałowie, po drugiej zaś zwolennicy partii autorytarnych. Jednakże należy zauważyć, że do grupy liberalnej zaliczone zostały zarówno partie i osoby wywodzące się z opozycji antykomunistycznej, jak i z dawnej nomenklatury. Grupa liberalna została określona jako przeciwna lub obojętna wobec dekomunizacji. Wydaje się, że nie wzięto pod uwagę bardzo ważnego czynnika, jakim jest stosunek do władzy komunistycznej i rodowód poszczególnych polityków i partii, co było ważne chociażby w Polsce. Należy jednak dodać, iż na Węgrzech partia wywodząca się z opozycji – Związek Wolnych Demokratów (SZDSZ) weszła w koalicję z postkomunistyczną Węgierską Partią Socjalistyczną (MSZP) w latach 1994-1998 oraz 2002-2008 tworząc swego rodzaju obóz liberalny z teorii Kitschelta. Równocześnie warto zaznaczyć, iż partie populistyczne w sferze ekonomii czasami są liberalne politycznie i są kosmopolityczne. Natomiast, nie wszyscy ekonomiczni liberałowie są kosmopolitami. Co więcej, każde państwo cechuje odmienna siła i kształt podziałów społecznych.⁴⁴

1.4. Badania dotyczące podziałów socjopolitycznych w Europie Środkowo-Wschodniej

Kolejna część niniejszej pracy będzie próbą przedstawienia dorobku badań nad podziałami społecznymi w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Zaprezentowane zostaną analizy, których autorami są: Geoffrey Evans i Stephen Whitefield; Robert Rohrschneider i Stephen Whitefield; Jacek Lubecki oraz Mirosława Grabowska.

---

⁴² H. Kitschelt, *Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions*, „Party Politics”, 1995, s. 462.

⁴³ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 185.

⁴⁴ H. Kitschelt, *Formation of Party Cleavages*, s. 460.

G. Evans i S. Whitefield w swoich badaniach bazowali na danych pochodzących z 1993 i 1994 r. Na ich podstawie określili czynniki mające zasadniczy wpływ na podziały społeczne, które występują w dwunastu krajach (Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Mołdowa, Polska, Rosja, Rumunia, Słowacja, Ukraina i Węgry). Stwierdzono, że w wyżej wymienionych państwach istnieją wspólne determinanty różnicujące zachowania polityczne (Tabela 1.1.). Są to: wiek, wykształcenie oraz klasa/pochodzenie (konflikt miasto – wieś). Ponadto, w niektórych społeczeństwach występują dodatkowe podziały, m.in. dotyczące stosunku do religii i Kościoła (głównie w krajach katolickich) oraz podziały na tle etnicznym (w krajach, w których istnieje problem mniejszości narodowych i etnicznych – np. na Łotwie, na Słowacji, w Rumunii). Dodatkowo występują również podziały regionalne.⁴⁵

G. Evans i S. Whitefield nie zgadzają się z teoretykami, którzy uważają, że komunizm spłaszczył i wyrównał podziały społeczne w Europie Środkowo-Wschodniej. Przeciwnie - takie czynniki jak: religia, narodowość, pochodzenie, region zamieszkania wciąż kształtują zachowania ludzi w tej części Europy. Co więcej, w niektórych przypadkach komunizm spowodował uaktywnienie się pewnych podziałów i zróżnicowań.⁴⁶ Według autorów prezentowanego badania nie istnieje ewidentne, oczywiste *dziedzictwo komunizmu (Leninist legacy)* w badanych krajach. W dużej mierze podziały społeczne obserwowane w tym regionie są bardzo podobne do podziałów występujących w tych krajach Europy, które nie doświadczyły rządów komunistycznych. Jedyna różnica polega na obecności w Europie Środkowo-Wschodniej podziału dotyczącego narodowości, etniczności. Jednakże te odmienności wynikają ze specyfiki poszczególnych krajów, nie zaś z *dziedzictwa komunizmu*.⁴⁷

---

⁴⁵ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 187-190.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 197.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 197.

Tabela 1.1. Polityczne podziały w postkomunistycznych państwach Europy Środkowo-Wschodniej

Państwo	Podział
Bułgaria	1. Etniczność (mniejszość turecka) 2. Wiek, klasa (specjaliści vs robotnicy) 3. Religijność
Czechy	1. Religijność 2. Wykształcenie/klasa, region (Morawy), miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości) 3. Wiek, miasto – wieś, sektor
Estonia	1. Etniczność (mniejszość rosyjska i inne) 2. Wiek 3. Miasto - wieś
Litwa	1. Etniczność (mniejszość rosyjska i polska), religijność, miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości) 2. Religijność, klasa (specjaliści vs robotnicy)
Łotwa	1. Etniczność (nie-Łotysze), wyznanie 2. Wykształcenie, klasa (specjaliści vs rolnicy i robotnicy)
Mołdowa	1. Etniczność (Rosjanie vs Mołdawianie) 2. Etniczność (Gagauzi i inni vs Mołdawianie) 3. Miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości), wykształcenie, praca w sektorze prywatnym, religijność, płeć
Polska	1. Miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości), miasto – wieś 2. Religijność 3. Płeć, klasa (specjaliści vs inni) 4. Wiek, emeryci/renciści
Rosja	1. Region (Niżny Nowogród), miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości) 2. Dochód, miasto - wieś, region (Ural)
Rumunia	1. Wiek, region (Bukareszt), wykształcenie 2. Etniczność (Węgrzy) 3. Region (Siedmiogród)
Słowacja	1. Etniczność (Węgrzy) 2. Religijność 3. Etniczność (inne mniejszości), klasa (specjaliści vs inni) 4. Wiek, sektor
Ukraina	1. Region (Zachód), język 2. Wiek, płeć 3. Etniczność (Rosjanie i inni), region (Krym)
Węgry	1. Wiek 2. Religijność 3. Miasto – wieś, wykształcenie/klasa, miejsce zamieszkania (wielkość miejscowości), wyznanie (protestantyzm)

Źródło: S. Whitefield, *Political Cleavages and Post-Communist Politics*, "Annual Review of Political Science" 2002, nr 5, s. 188-189.

Kolejne badanie S. Whitefield przeprowadził wraz z R. Rohrschneiderem. Miało ono miejsce w latach 2003 – 2004. Stworzono ankietę skierowaną do ekspertów, której celem

było określenie linii politycznych podziałów w trzynastu krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Służyła ona również do zbadania pozycji 87 partii w krajach regionu. Analizą objęto Bułgarię, Czechy, Estonię, Litwę, Łotwę, Mołdowę, Polskę, Rumunię, Rosję, Słowację, Słowenię, Ukrainę oraz Węgry. W badaniach uczestniczyło 111 ekspertów. Na każdy kraj przypadało więc około ośmiu (nigdzie nie było mniej niż sześciu).⁴⁸ Rolą ekspertów było wskazanie czterech kwestii, które w najbardziej trafny sposób opisują podziały pomiędzy partiami politycznymi w badanych krajach.

Autorzy ankiety przedstawili propozycje takich spraw (eksperci mogli również dopisać problemy, które nie znalazły się w kwestionariuszu): ekonomia (głównie funkcja redystrybucyjna – poziom podatków, wydatki na sprawy socjalne); gospodarka kierowana przez państwo versus wolny rynek; demokracja, umacnianie demokratycznych instytucji; mniejszości narodowe i etniczne; wymiar narodowy versus ponadnarodowy (m.in. stosunek do Unii Europejskiej)⁴⁹; religia i rola Kościoła; prawa społeczne (styl życia); stosunek do komunizmu i jego dziedzictwa; podziały regionalne; podział miasto – wieś.⁵⁰ Wyniki badania (Tabela 1.2.) wskazują na powszechne występowanie podziału dotyczącego redystrybucyjnej funkcji państwa – konfliktu o kształt wolnego rynku. W wielu badanych krajach silny okazał się również konflikt o system ekonomiczny, podział dotyczący wymiaru narodowego i ponadnarodowego (zakresu władzy państwa) oraz konflikt o demokrację, umacnianie struktur demokratycznych. Warto przedstawić pokrótce wyniki analiz dotyczące krajów, które poddane zostaną analizie w kolejnych dwóch rozdziałach niniejszej pracy.⁵¹

W Czechach eksperci, jako pierwsze cztery najważniejsze linie podziałów wśród partii politycznych wymienili: konflikt dotyczący redystrybucyjnej roli państwa; podział dotyczący wymiaru narodowego i ponadnarodowego; rozłam na zwolenników większego udziału państwa w kierowaniu gospodarką i na stronników liberalizmu rynkowego oraz konflikt dotyczący dziedzictwa komunizmu. Redystrybucyjna rola państwa okazała się najważniejszym podziałem również na Słowacji, na Litwie, w Polsce, w Estonii i w Rumunii.

Na Słowacji drugie miejsce pod względem wagi podziału politycznego eksperci przyznali konfliktowi o demokrację, na trzecim miejscu umieszczony został konflikt o rolę państwa w gospodarce oraz na czwartym - podział dotyczący aspektu narodowego.

---

⁴⁸ R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies”, 2009, s. 288.

⁴⁹ Prawdopodobnie również kwestie związane z nacjonalizmem (R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages*, s. 298).

⁵⁰ R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages*, ss. 289-290; 308.

⁵¹ Do przedstawienia wyników badań wybrano jedynie najważniejsze cztery podziały zdiagnozowane przez ekspertów w poszczególnych krajach. Całość wyników badań obrazuje Tabela 1.2.

Na Węgrzech, to właśnie aspekt narodowy wysunął się na pierwsze miejsce w opiniach ekspertów. Dopiero na drugim miejscu znalazł się konflikt dotyczący redystrybucji, na trzecim zaś umieszczony został podział odwołujący się do oceny komunizmu i jego dziedzictwa. Czwarta pozycja to rozłam miasto – wieś oraz konflikt dotyczący praw społecznych (np. stylu życia).

Linie sporu w Polsce, według ekspertów, kształtują się wokół następujących spraw: wspomnianej już redystrybucyjnej roli państwa; roli Kościoła; aspektu narodowego oraz roli państwa w gospodarce. Co ciekawe, małe znaczenie przypisane zostało podziałowi dotyczącemu dziedzictwa komunizmu. Jest to sprzeczne z ustaleniami Mirosławy Grabowskiej, która poprzez badania empiryczne dowodzi siły podziału postkomunistycznego w Polsce.

W Rumunii, dwa najważniejsze podziały dotyczyły roli państwa: pierwszy w pełnieniu funkcji redystrybucyjnej, drugi zaś w zarządzaniu gospodarką. Następne linie podziału w Rumunii dotyczyły demokracji oraz aspektu narodowego.⁵²

Autorzy konkludują, że podobnie jak w państwach Europy Zachodniej, debata pomiędzy partiami dotyczy głównie kwestii socjoekonomicznych. Dopiero w dalszej kolejności, spowodowane zróżnicowaniem poszczególnych krajów, pojawiają się problemy takie jak stosunek do demokracji, do mniejszości narodowych, roli religii i Kościoła.⁵³ Warto podkreślić, że wyniki badania nie dotyczą bezpośrednio podziałów społecznych. Przedmiotem ankiety jest bowiem analiza zachowania partii politycznych, dyskursu politycznego prowadzonego przez polityków, spraw, które obecne są w debacie pomiędzy partiami. Nie zawsze jednak kwestie te bezpośrednio przekładają się na podziały społeczne. Co istotne w kontekście niniejszej pracy, badacze jako jeden z możliwych konfliktów obecnych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej wskazują stosunek do epoki komunizmu i dziedzictwa komunizmu. Należy zauważyć, że podział ten został wskazany przez ekspertów jako ważny w takich krajach jak: Węgry (trzecie miejsce pod względem wagi konfliktu), Czechy i Bułgaria (czwarte miejsce), Polska i Litwa (piąte miejsce).⁵⁴

Warto zastanowić się, co mogło wpłynąć na zróżnicowanie siły podziałów w poszczególnych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Według niektórych badaczy (np. H. Kitschelt) na kształt i siłę podziałów społecznych w tym regionie miał wpływ przede

---

⁵² R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages*, s. 291.

⁵³ *Ibidem*, s. 298.

⁵⁴ Patrz: Tabela 1.2.

wszystkim rodzaj reżimu komunistycznego w poszczególnych państwach oraz rodzaj transformacji.

Tabela 1.2. Waga konfliktów dla rywalizacji partyjnej w 13 państwach Europy Środkowo -Wschodniej

	Państwo dobrobytu	Rynek versus państwo	Demokracja	Etniczność	Nacjonalizm (aspekt narodowy)	Religijność	Prawa społeczne	Dziedzictwo komunizmu	Regionalizm	Miasto - wieś
Bułgaria	1.1	3.6	3.8	4.8	4.1	5	4.1	3.9	4.9	4.8
Czechy	1.6	3.2	4.3	5	2.4	4.8	4.4	4.1	4.9	5
Estonia	1.3	3.7	3.4	4.1	4.9	5	4.1	4.4	4.7	4
Litwa	1.3	3.8	4.5	5	4.1	4.9	4.5	4.2	4.6	3.7
Łotwa	2	4.1	4	1.5	4.3	5	5	4.4	5	4.8
Mołdawia	3	2.8	3.7	3.5	3.7	5	4.2	4.8	4.3	5
Polska	2.2	4.2	4.9	5	3.6	2.8	4.7	4.7	5	4.9
Rosja	1.5	1.9	4.1	4.8	3.4	5	4.9	4.2	4.9	4.9
Rumunia	1.9	2.4	3.3	4.3	3.9	5	4.6	4.3	4.7	4.9
Słowacja	1.8	3.3	3.1	3.7	3.6	4.7	4.7	4.7	5	5
Słowenia	2.3	3.4	3.1	4.6	3.8	4	4.1	4.3	4.3	4.2
Ukraina	3.1	2.9	2.8	4.9	3.9	4.5	4.1	4.5	3.3	4.8
Węgry	3.3	4.5	4.5	4.6	2.1	4.4	4.1	3.5	4.9	4.1
Razem	2.03	3.47	3.81	4.24	3.68	4.56	4.45	4.33	4.67	4.55

Liczby oznaczają punkty wskazujące na wagę danego konfliktu. Wskaźnik waha się od 1 (najważniejszy podział) do 5 (najmniej znaczący).

Źródło: R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies”, 2009, s. 291.

Według tej teorii, kraje gdzie dominowały rządy komunistyczne, które starały się w jakiś sposób dostosować do charakteru narodowego kraju, były bardziej liberalne,

charakteryzowały się mniejszą mobilizacją elit i mas przeciw reżimowi. W wyniku tego, nowe kwestie sporne nie powodowały w okresie transformacji i po niej, głębokich, ostrych podziałów. Konflikty dotyczyły w głównej mierze sfery wartości, nie zaś ekonomii, ponieważ partia postkomunistyczna wspierała liberalne przemiany.

Natomiast w krajach, w których reżim komunistyczny miał charakter biurokratyczno – autorytarny (np. NRD, Czechosłowacja), gdzie partia utrzymała twarde kursy rządów do końca, masowe protesty były bardziej gwałtowne. O te przesłanki oparta jest teza, że podziały społeczne w takich państwach powinny być bardziej spolaryzowane.⁵⁵ S. Whitefield nie zgadza się z powyższymi twierdzeniami. Jako jeden z argumentów przywołuje przykład Czech i Słowacji, które pomimo takiego samego charakteru rządów komunistycznych i typu transformacji, charakteryzują się występowaniem innych podziałów społecznych.⁵⁶

R. Rohrschneider i S. Whitefield podkreślają rolę partii politycznych w kształtowaniu siły poszczególnych podziałów społecznych. Debata pomiędzy ugrupowaniami skupia się na konkretnych kwestiach, pomijając inne. W ten sposób partie polityczne mogą wpływać na aktualność, podsycanie pewnych konfliktów i uspokajanie innych.⁵⁷ Za przykład takiego działania można uznać postępowanie polityków węgierskich i słowackich, którzy podsycają nacjonalistyczne nastroje związane z mniejszością węgierską na Słowacji. Ich kontrowersyjne wypowiedzi (np. Jána Sloty ze Słowackiej Partii Narodowej) oraz działania (np. uchwalenie *Karty Węgry* przez parlament węgierski, nowelizacja ustawy o języku państwowym na Słowacji) powodują utwierdzenie podziałów na tle etnicznym występujących w obu społeczeństwach. R. Rohrschneider i S. Whitefield, podkreślają także, za M. Lipsetem i S. Rokkanem, że podziały społeczne stają się wyraźniejsze kiedy dotyczą problemu, który nie został rozwiązany w satysfakcjonujący sposób dla społeczeństwa.⁵⁸

Rolę epoki komunizmu w kształtowaniu się podziałów społecznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej można badać poprzez analizę konfliktów, które występowały w poszczególnych państwach przed przejęciem władzy przez komunistów. Zestawienia takiego dokonuje Sharon Rivera.⁵⁹ Porównane zostają osie podziałów obecnych wśród partii politycznych w ostatnich wyborach przed ustanowieniem rządów autorytarnych oraz w pierwszych i drugich wyborach po demokratycznym przełomie. Zbadane zostały linie

⁵⁵ S. Whitefield, *Political Cleavages*, s. 192-193.

⁵⁶ Ibidem, s. 194.

⁵⁷ R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages*, ss. 283; 286.

⁵⁸ Ibidem, ss. 286; 304.

⁵⁹ W artykule: S. Rivera, *Historical Cleavages or Transition Mode? Influences on the Emerging Party Systems in Poland, Hungary, and Czechoslovakia*, „Party Politics”, 1996, s. 177-208.

konfliktów w Polsce, na Węgrzech i w Czechosłowacji.⁶⁰ W ostatnich wyborach przed zaprowadzeniem rządów autorytarnych⁶¹ konflikty polityczne odwoływały się do podziałów: centrum – peryferie, państwo – Kościół, właściciele – robotnicy, a także, w Polsce i na Węgrzech – podziału rolnictwo – przemysł.

W pierwszych wyborach po demokratycznym przełomie możemy zauważyć, że konflikt właściciele – robotnicy nie przetrwał, natomiast pojawił się nowy rozłam: na reformatorów i antyreformatorów, czyli konflikt dotyczący stosunku do epoki komunizmu i do jego dziedzictwa. Drugie wybory demokratyczne w Polsce, Czechosłowacji i na Węgrzech nie spowodowały zniknięcia nowoutworzonego podziału. Na podstawie wyżej omówionego zestawienia, można wysnuć wnioski, że epoka komunizmu spowodowała zatarcie się niektórych podziałów np. właściciel – robotnik, ale była również przyczyną powstania nowego konfliktu – reformatorów i antyreformatorów. Pozostaje pytanie, jak trwały okaże się ten podział i w jakim stopniu dotyczy wszystkich wyborców (czy nie jest to jedynie konflikt, który dzieli elity polityczne danego państwa).

Tabela 1.3. Główne linie podziałów wśród partii politycznych w Europie Środkowej (Polska, Czechosłowacja, Węgry)

Państwo	Ostatnie wybory przed systemem autorytarnym	Pierwsze wybory po demokratycznym przełomie	Drugie wybory po demokratycznym przełomie
Polska	rolnictwo – przemysł, centrum – peryferie, państwo – kościół, właściciele - robotnicy	rolnictwo – przemysł, państwo – kościół, reformatorzy - antyreformatorzy	rolnictwo – przemysł, reformatorzy - antyreformatorzy
Węgry	rolnictwo – przemysł, centrum – peryferie, państwo – kościół, właściciele - robotnicy	rolnictwo – przemysł, centrum – peryferie, państwo – kościół, reformatorzy - antyreformatorzy	reformatorzy – antyreformatorzy, rolnictwo – przemysł, państwo - kościół
Czechosłowacja	właściciele – robotnicy, centrum – peryferie, państwo - kościół	reformatorzy – antyreformatorzy, centrum – peryferie, państwo - kościół	reformatorzy – antyreformatorzy, centrum – peryferie, państwo - kościół

Źródło: S. Rivera, Historical Cleavages or Transition Mode? Influences on the Emerging Party Systems in Poland, Hungary, and Czechoslovakia, „Party Politics” vol. 2, Nr 2, 1996, s. 184, [cyt. za: Jacek Wojnicki, Kształtowanie systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej, Pułtusk 2004, s. 124].

Aspekt wpływu rządów komunistycznych na podziały w społeczeństwie i na zachowania wyborcze ludzi porusza w swoich badaniach Jacek Lubecki. Autor poddał

⁶⁰ Tabela 1.3.

⁶¹ I. Wojnicki nie precyzuje pojęcia rządu autorytarne.

analizie poparcie dla ugrupowań będących sukcesorami partii komunistycznych w poszczególnych regionach Polski, Węgier, Wschodnich Niemiec oraz Rosji. Badania miały na celu sprawdzenie prawdziwości hipotezy dotyczącej wpływu typu i wielkości własności ziemskiej w okresie przed komunizmem na poparcie dla partii postkomunistycznych w nowych demokracjach. Obecność w poszczególnych regionach wielkich własności ziemskich (latyfundiów) oraz dużej liczby rolniczych pracowników najemnych i zubożałych rolników spowodowało, że epoka komunizmu była dla tych obszarów okresem rozwoju.⁶² W tych regionach można zauważyć zwiększone poparcie dla ugrupowań postkomunistycznych.

Zanim przedstawione zostaną wyniki badań J. Lubeckiego warto przytoczyć klasyfikację teorii objaśniających skład elektoratu partii – sukcesorek.⁶³ Pozycja 1.1. w tabeli 1.4. charakteryzuje osoby głosujące na postkomunistów jako „ekonomicznych przegranych”. Pogląd ten skupia się na rzeczywistym pogorszeniu warunków życia ludzi decydujących się poprzeć partie – sukcesorki. Natomiast pozycja 1.2. dotyczy osób, które same uważają, że w wyniku upadku komunizmu i transformacji ich status się obniżył a ich warunki życia się pogorszyły – jest to ich subiektywne wrażenie, czasami może nie być zgodne z prawdą.⁶⁴ Punkty 1.1. i 1.2. odwołują się do jednostkowych wyjaśnień, nie poruszają takich kwestii jak wpływ innych czynników na poglądy polityczne - takich jak religia czy uwarunkowania regionalne.

Pozycje 2.1. i 2.2. w tabeli biorą pod uwagę wpływ czynnika regionalnego na zachowania wyborcze. Punkt 2.1. przedstawia koncepcję, według której nie tylko poszczególne osoby, ale całe regiony mogą być „ekonomicznymi przegranymi” zmian demokratycznych i z tego powodu mogą głosować na postkomunistów. Pozycja 2.2. opisuje podejście kulturalno – regionalne, które odwołuje się do historii poszczególnych regionów oraz charakteru doświadczeń (np. rozwój, zacofanie) w okresie rządów komunistycznych.⁶⁵ Odwołując się do ostatniej z opisanych koncepcji, J. Lubecki bada prawdziwość przedstawionej powyżej hipotezy.

W kontekście niniejszej pracy warto przytoczyć ustalenia J. Lubeckiego dotyczące Polski i Węgier. Na Węgrzech, pozytywna korelacja występuje pomiędzy wielkością gospodarstw rolnych w okresie przed komunizmem a głosowaniem na partie postkomunistyczne współcześnie.

---

⁶² J. Lubecki, *Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries*, „East European Politics and Societies”, 2004, s. 10.

⁶³ Tabela 1.4.

⁶⁴ J. Lubecki, *Echoes of Latifundism*, s. 12.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 13.

Tabela 1.4. Tabela przedstawiająca objaśnienia kto głosuje na partię lewicową postkomunistyczną

	1. Wyjaśnienia na poziomie jednostek	2. Wyjaśnienia na poziomie grup (regionów)
1. Determinizm ekonomiczny	1.1. Jednostki cierpiące z powodu ekonomicznych trudności, utraty ekonomicznego statusu w wyniku upadku komunizmu i reform ekonomicznych	2.1. Regiony peryferyjne dotknięte cierpiące z powodu ekonomicznych trudności w wyniku upadku komunizmu i reform ekonomicznych
2. Determinizm kulturalny	1.2. Jednostki cierpiące psychologiczne trudności lub mające przekonanie o utracie dawnego statusu w wyniku upadku komunizmu	2.2. Regiony peryferyjne, które przywiązane są do sił politycznych symbolizujących stary reżim ponieważ w ich pamięci historycznej okres komunizmu był czasem rozwoju regionu

Źródło: J. Lubecki, *Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries*, „East European Politics and Societies”, 2004, s. 12.

Na terenach, gdzie gospodarstwa liczyły więcej niż 57 ha, a zwłaszcza na obszarach, gdzie wielkość gospodarstw wynosiła powyżej 114 ha można obecnie obserwować wysokie poparcie dla partii sukcesorek.⁶⁶ Widoczne jest to zwłaszcza w regionach: Somogy, Komárom, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád⁶⁷. Badania dotyczące Polski wskazują na to, iż regiony, które cechował latyfundyzm oraz funkcjonowanie Państwowych Gospodarstw Rolnych w okresie komunizmu są obecnie bastionami lewicy postkomunistycznej (północno-zachodnia część dawnego zaboru rosyjskiego oraz dawny zabór pruski). Pierwsze miejsce w tej charakterystyce zajmuje Włocławek (w którym Sojusz Lewicy Demokratycznej może liczyć na wysokie poparcie), gdzie w 1909 r. więcej niż połowa ziemi rolnej była częścią gospodarstw o powierzchni ponad 100 ha.⁶⁸ Zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech pozytywna korelacja z głosowaniem na postkomunistów zachodzi również w regionach cechujących się wysokim odsetkiem osób bezrobotnych.⁶⁹

Wyniki analizy Jacka Lubeckiego wskazują, iż dla niektórych regionów Polski, Węgier, Rosji oraz Wschodnich Niemiec komunizm był doświadczeniem modernizacyjnym. Dzięki niemu, polepszeniu uległa sytuacja życiowa na przykład rolniczych pracowników najemnych. Po 1989 r. obszary te stały się bastionami lewicy postkomunistycznej. Modernizacyjna rola rządów komunistycznych może być zatem użyta jako wyjaśnienie

⁶⁶ Ibidem, s. 22 – 25.

⁶⁷ Przed okresem komunizmu Borsod-Abaúj-Zemplén i Nógrád były regionami, gdzie rozpoczynał się rozwój przemysłowy, charakteryzowały się ubóstwem wśród rolników. (J. Lubecki, *Echoes of Latifundism*, s. 25).

⁶⁸ J. Lubecki, *Echoes of Latifundism*, s. 27.

⁶⁹ Ibidem, ss. 25; 27.

wysokich wyników postkomunistów po 1989 r. w określonych regionach wymienionych krajów.

Kwestia poparcia wyborczego dla partii postkomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej była również przedmiotem analiz polskiej badaczki - Mirosławy Grabowskiej. Nawiązując do teorii M. Lipseta i S. Rokkana, stwierdza ona, że podobnie jak reformacja i kontreformacja, rewolucje narodowo – demokratyczne oraz rewolucja przemysłowa były dla państw Europy Zachodniej źródłem podziałów społecznych, tak dla Polski (M. Grabowska analizuje jedynie przypadek Polski) doświadczenie komunizmu było źródłem nowego podziału w społeczeństwie – podziału postkomunistycznego.

Doświadczenie komunizmu charakteryzowało się podobnymi cechami jak wyżej wymienione historyczne wydarzenia, uznane przez M. Lipseta i S. Rokkana za źródło podziałów społecznych. „Owe cechy to długotrwały i gwałtowny przebieg, złożony charakter – rozgrywanie się na poziomie elit, instytucji i mas, moc penetrowania i formowania życia społecznego – wdzieranie się w biografie i style życia całych społeczności i pojedynczych ludzi, wysokie temperatury emocjonalne – angażowanie ludzkich emocji, wartości i tożsamości.”⁷⁰

Komunizm wytworzył dwie grupy w społeczeństwie: stronę popierającą rządy komunistyczne (po 1989 r. stronę postkomunistyczną) oraz stronę antykomunistyczną lub niekomunistyczną. Cechami charakterystycznymi dla grupy postkomunistycznej były: ocena, że Polska straciła na załamaniu się komunizmu; sprzeciw wobec dekomunizacji – sądzenia lub pozbawiania władzy dawnych funkcjonariuszy, nomenklatury. Natomiast popierający stronę antykomunistyczną „(...)”, kiedyś słuchali Radia Wolna Europa, a w 1981 roku należeli do *Solidarności*, oceniali, że Polska zyskała na załamaniu komunizmu oraz opowiadali się za osądzeniem lub odsunięciem od władzy wysokich funkcjonariuszy PRL. Sądzili, że demokracja ma przewagę nad innymi formami rządów. Uważali się za prawicowców.”⁷¹ Podział na stronę postkomunistyczną i antykomunistyczną widoczny był nie tylko wśród osób żyjących w okresie PRL-u, ale także wśród ludzi młodych, nie pamiętających tych czasów.⁷²

Autorka *Podziału postkomunistycznego* analizuje poszczególne wybory, zarówno parlamentarne (1989 r., 1991 r., 1993 r., 1997 r. oraz 2001 r.), jak i prezydenckie (1990 r., 1995 r. oraz 2000 r.) i dochodzi do wniosku, że wybory 1989 r. były *founding elections* dla późniejszych głosowań. Osoby, które wtedy wybrały stronę solidarnościową, w późniejszych

---

⁷⁰ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny*, s. 357.

⁷¹ Ibidem, s. 358.

⁷² Ibidem, s. 358.

wyborach zazwyczaj głosowały na partie wywodzące się z tego obozu. Natomiast głosujący na stronę rządową w 1989 r., głosowali na Sojusz Lewicy Demokratycznej oraz postkomunistycznych kandydatów na urząd Prezydenta RP.⁷³ Zauważalne jest, że bardziej lojalny elektorat stanowią zwolennicy postkomunistów. Przykładowo, w wyborach parlamentarnych w 1997 r., 53% głosujących na „Solidarność” w 1989 r. wybrało partie wywodzące się z tego obozu (AWS, ROP lub UW), natomiast 75% osób, które oddały swój głos na stronę rządową w *founding elections*, wybrała SLD w 1997 r.⁷⁴ Jeszcze wyraźniej lojalność elektoratu postkomunistów pokazują wybory prezydenckie – w 1995 r. na kandydatów strony solidarnościowej (Hanna Gronkiewicz-Waltz, Jacek Kuroń, Jan Olszewski i Lech Wałęsa) łącznie głosowało 44% elektoratu „Solidarności” z 1989 r. Natomiast Aleksander Kwaśniewski uzyskał 90% głosów osób, które w 1989 r. wybrały stronę rządową.⁷⁵

Wybory parlamentarne 2005 r. i 2007 r. oraz wybory prezydenckie 2005 r. zdają się modyfikować tezę M. Grabowskiej o podziale postkomunistycznym. Batalia wyborcza rozegrała się między dwoma ugrupowaniami (oraz dwoma kandydatami w wyborach prezydenckich) wywodzącymi się z obozu solidarnościowego – między Platformą Obywatelską a Prawem i Sprawiedliwością (oraz między Donaldem Tuskiem a Lechem Kaczyńskim). Lewica postkomunistyczna, osłabiona głośnymi aferami w okresie rządu Leszka Millera, zeszła na dalszy plan.

Nie oznacza to jednak, że podział postkomunistyczny definitywnie przestał istnieć, SLD nadal utrzymuje się wśród największych partii politycznych, ponadto politycy wywodzący się z obozu solidarnościowego w dalszym ciągu nie chcą tworzyć koalicji z postkomunistami. Wydaje się, iż dla obecnej sytuacji w Polsce dobrym wyjaśnieniem może okazać się, przytoczona w niniejszym rozdziale, teoria Herberta Kitschelta mówiąca o obozie liberalnym i konserwatywnym (Kitschelt nazywa go autorytarnym). W skład pierwszego z nich można byłoby zaliczyć Platformę Obywatelską i lewicę postkomunistyczną, które cechuje mniejsze przywiązanie do religii, tolerancja i kosmopolityzm. Natomiast głównym aktorem w ramach drugiej grupy byłoby Prawo i Sprawiedliwość kładące nacisk na wartości chrześcijańskie, narodowe, utrzymanie porządku w państwie i rozliczenie z przeszłością komunistyczną.

---

⁷³ Ibidem, s. 165-183.

⁷⁴ Ibidem, s. 167.

⁷⁵ Ibidem, s. 166.

ROZDZIAŁ II

PARTIE POSTKOMUNISTYCZNE I ICH REZULTATY WYBORCZE. ANALIZA PRZESTRZENNEGO ZRÓŻNICOWANIA POPARCIA DLA POSTKOMUNISTÓW

2.1. Uwagi wstępne

Wyodrębnienie partii postkomunistycznych, które będą poddane analizie w II rozdziale niniejszej pracy nie było łatwym zadaniem. Klarowna sytuacja była jedynie na Węgrzech, w Polsce oraz w Czechach, gdzie za sukcesorkę partii komunistycznej uznano odpowiednio: Węgierską Partię Socjalistyczną (MSZP), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD) oraz Komunistyczną Partię Czech i Moraw (KSČM). Na Słowacji zdecydowano się na analizę wyników wyborczych Partii Demokratycznej Lewicy (SDL') i Komunistycznej Partii Słowacji (KSS). Pominęto partię Smer, która powstała w wyniku rozłamu SDL'. Badanie rezultatów wyborczych tego ugrupowania wypaczyłoby wyniki analizy, ponieważ Smer jest partią populistyczną, odwołującą się do nacjonalizmu⁷⁶ (koalicja z SNS oraz HZDS) i posiada odmienny elektorat niż SDL'. W Rumunii dwie rządzące partie wywodzą się z partii komunistycznej. W wyniku rozłamu Frontu Ocalenia Narodowego wyodrębniło się ugrupowanie Petre Romana oraz Iona Iliescu. Do analizy przeprowadzonej w niniejszej pracy, jako partię postkomunistyczną zaliczono formację Iona Iliescu – Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego (późniejsza Partia Demokracji Społecznej – PDSR przekształcona w Partię Socjaldemokratyczną – PSD), ponieważ reprezentował on mniej liberalne stanowisko niż obecna Partia Demokratyczna i opierał się „(...) na nieformalnych powiązaniach byłej nomenklatury komunistycznej.”⁷⁷

⁷⁶ P. Manowiecki, *Słowacją rządzi lewica albo populistyczni nacjonaści*, „Gazeta Wyborcza”, 06.07.2006 r.

⁷⁷ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia [w:] Europa Środkowo-Wschodnia 1992*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1994, s. 149.

2.2. Węgry

Węgierska Partia Socjalistyczna (MSZP - Magyar Szocialista Párt) powstała w wyniku samorozwiązania węgierskiej partii komunistycznej – Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (MSZMP - Magyar Szocialista Munkáspárt) 7 października 1989 r. Już od końca 1987 r. siły nastawione reformistycznie w MSZMP utworzyły – (w ramach partii komunistycznej) - Nowy Front Marcowy, którego liderem został Rezső Nyers. Ewolucję stosunku MSZMP do reform najlepiej oddaje fakt, iż w kwietniu 1988 r. partia ukarała naganą Nyersa, natomiast już w maju 1988 r. został on wybrany na członka władz partii. Miało to miejsce na zjeździe MSZMP, podczas którego zwyciężył obóz reformatorski, a do kierownictwa partii dostał się także reformista – Imre Pozsgay.⁷⁸

XIV zjazd MSZMP w październiku 1989 r. przyniósł samorozwiązanie Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej oraz powołanie Węgierskiej Partii Socjalistycznej (MSZP). Ostatni zjazd MSZMP został uznany za pierwszy zjazd MSZP, a fotel przewodniczącego ugrupowania objął Rezső Nyers. Inicjatywę założenia MSZP poparła większość członków partii komunistycznej, jednakże znaleźli się również działacze, którzy nie pogodzili się z rozwiązaniem MSZMP. Grupa ta, w grudniu 1989 r., założyła własne ugrupowanie, pod nazwą MSZMP, które określić można mianem partii ortodoksyjnego komunizmu. Liderem „nowej” MSZMP został Gyula Thürmer.⁷⁹

II zjazd Węgierskiej Partii Socjalistycznej odbył się w maju i listopadzie 1990 r. Podczas pierwszej części dokonano zmiany na stanowisku przewodniczącego partii – nowym liderem został Gyula Horn. Natomiast sesja listopadowa dotyczyła kwestii programowych partii. Przyjęto program, w którym zadeklarowano przywiązanie do zasad socjaldemokratycznych. Nowe oblicze partii potwierdziła także współpraca ze Związkiem Wolnych Demokratów (SZDSZ - Szabad Demokraták Szövetsége), w ramach tzw. Karty Demokratycznej (powstała we wrześniu 1991 r. z inicjatywy SZDSZ, jako ruch mający na celu walkę z ekstremizmem prawicowym, o który oskarżano rząd Józsefa Antalla). Uważa się, że współpraca w ramach tej platformy, zbliżyła do siebie obydwa ugrupowania i uczyniła możliwym stworzenie koalicyjnego gabinetu w 1994 r. z premierem Gyula Hornem.⁸⁰

Współpraca rządowa postkomunistów i wolnych demokratów przyniosła MSZP

---

⁷⁸ L. Benda, *System partyjny Węgier* [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, [red.] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut i J. Sroka, Wrocław 2003, s. 69.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 70.

⁸⁰ *Ibidem*, ss. 82; 88.

konflikty wewnętrzne. Liberalna polityka gospodarcza stała w sprzeczności z ideałami wyznawanymi przez lewe skrzydło Węgierskiej Partii Socjalistycznej. Nie doszło jednak do rozłamu ugrupowania.⁸¹ Po wyborach 1998 r. przegranych przez postkomunistów odbył się zjazd MSZP, na którym wybrano nowego lidera partii. Został nim były minister spraw zagranicznych - László Kovács. W 2004 r. liderem partii wybrano Istvána Hillera, który został zastąpiony w 2007 r. przez Ferenc Gyurcsány'ego. Obecnie fotel przewodniczącego Węgierskiej Partii Socjalistycznej piastuje Ildikó Lendvai, która w latach 2000-2009 była wiceprzewodniczącą ugrupowania.

MSZP sprawowała rządy w latach 1994 – 1998 r. (premier Gyula Horn), 2002 – 2006 r. (premier Péter Medgyessy, a od sierpnia 2004 r. Ferenc Gyurcsány) oraz od 2006 r. (premier Ferenc Gyurcsány, a od kwietnia 2009 r. Gordon Bajnai). W 2006 roku doszło na Węgrzech do gwałtownych protestów antyrządowych po tym, jak upubliczniona została wypowiedź premiera Ferenc Gyurcsány'ego, w której przyznaje, że jego rząd nic nie robił, a społeczeństwo było notorycznie okłamywane.⁸² W wyborach 2010 r. MSZP poniosła znaczącą porażkę, zdobywając 19,30% głosów, podczas gdy Fidesz osiągnął rezultat ponad 50%.

Postkomunistyczna MSZP jest bardzo ważnym aktorem na węgierskiej scenie politycznej. Węgierska Partia Socjalistyczna wygrała trzy spośród sześciu wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w okresie 1990 - 2010 r. Trzy razy tworzyła gabinet wraz ze Związkiem Wolnych Demokratów (ostatnia koalicja rządowa rozpadła się w 2008 r.). Warto przeanalizować wyniki poszczególnych wyborów parlamentarnych by zobaczyć na jakim poziomie kształtuje się poparcie dla MSZP. Na początku należy wspomnieć, że na Węgrzech obowiązuje mieszany system wyborczy. 176 spośród 386 posłów wybieranych jest w okręgach jednomandatowych (w głosowaniu dwuturowym). 152 członków parlamentu zostaje wyłonionych w głosowaniu proporcjonalnym w 20 okręgach. Natomiast 58 posłów obywatele wybierają z listy krajowej.⁸³ Taki system sprawia, że partia, która otrzymała największą liczbę głosów nie zawsze jest partią zwycięską (nie zawsze uzyska najwięcej mandatów), ponieważ może przegrać rywalizację w okręgach jednomandatowych. Poniżej zamieszczam wyniki poszczególnych wyborów parlamentarnych (Tabela 2.1.).

Głosowanie 1990 r. zostało wygrane przez Węgierskie Forum Demokratyczne (MDF - Magyar Demokrata Fórum). MDF zdobyło ponad milionowe poparcie wyborców, co

⁸¹ Ibidem, s. 89.

⁸² *Excerpts: Hungarian 'lies' speech*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5359546.stm>, dostęp z dnia 04.04.2010 r.

⁸³ L. Benda, *System partyjny Węgier*, s. 75-76.

przełożyło się na wynik 24,72% i 164 mandaty. Na drugim miejscu uplasował się Związek Wolnych Demokratów (SZDSZ) – otrzymał on również ponad milion głosów. Na trzeciej pozycji znalazła się Niezależna Partia Drobnych Właścicieli-Rolników (FKGP - Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt) z 44 mandatami. MSZP uplasowało się na czwartym miejscu z wynikiem 10,89%. Postkomunistów obdarzyło zaufaniem ponad 500 tysięcy wyborców, co przełożyło się na 33 mandaty. Do węgierskiego Zgromadzenia Narodowego weszły również takie partie jak: Fidesz i Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (KDNP - Kereszténydemokrata Néppárt). Obie uzyskały 21 mandatów. „Ortodoksyjni” komuniści z MSZMP nie zdobyli miejsc w parlamencie. Osiągnęli poparcie 3,68% biorących udział w głosowaniu, a więc nie przekroczyli progu wyborczego, który w 1990 r. wynosił 4%.

Najwyższe poparcie Węgierska Partia Socjalistyczna zanotowała w okręgu Somogy – 18%, Borsod-Abaúj-Zemplén – 14,14% oraz Hajdú-Bihar – 14,10%. Najmniej wyborców zdecydowało się głosować na postkomunistów w komitatach: Csongrád – 7,35%, Vas – 7,60%, a także Bács-Kiskun – 7,89%. Natomiast ortodoksyjni komuniści z MSZMP najwyższe poparcie uzyskali w okręgu Nógrád – 10,21%, Heves – 6,10% oraz Jász-Nagykun-Szolnok – 5,38%. Najniższy wynik MSZMP zanotowało w okręgach: Győr-Moson-Sopron – 2,30%, Bács-Kiskun – 2,80% oraz Vas – 2,82%.

W wyniku wyborów 1994 roku do Zgromadzenia Narodowego dostało się sześć ugrupowań. Najwięcej miejsc w parlamencie uzyskała MSZP – 209. 149 z nich, postkomuniści zdobyli w okręgach jednomandatowych.⁸⁴ Węgierska Partia Socjalistyczna uzyskała poparcie 32,99% wyborców biorących udział w głosowaniu. 69 mandatów i drugie miejsce w wyborach osiągnęli Wolni Demokrati (SZDSZ) – 19,74% wyborców poparło to ugrupowanie. Na trzeciej pozycji uplasował się MDF uzyskując 11,74% i 38 mandatów. Kolejne komitety wyborcze osiągnęły wynik wyborczy niższy niż 10% i zdobyły mniej niż 30 mandatów: FKGP – 8,82% i 26 mandatów, KDNP – 7,03% i 22 mandaty oraz Fidesz – 7,02% i 20 miejsc w Zgromadzeniu Narodowym.⁸⁵ MSZMP zmieniła nazwę na Węgierska Komunistyczna Partia Robotnicza (Magyar Kommunista Munkáspárt). Nie weszła jednakże do parlamentu uzyskując poparcie 3,19% wyborców. Jak już zostało wspomniane powyżej, po wyborach 1994 r. utworzona została koalicja rządowa postkomunistów z Wolnymi Demokratami. SZDSZ nie skorzystało na tym aliansie. W kolejnych wyborach, w 1998 r. osiągnęło wynik o 12% gorszy niż cztery lata wcześniej. Patrząc na rezultaty MSZP w poszczególnych regionach Węgier należy zaznaczyć, że partia ta najwyższe poparcie

⁸⁴ Ibidem, s. 86.

⁸⁵ Ibidem, s. 86.

osiągnęła w okręgach: Somogy (40,60%), Borsod-Abaúj-Zemplén (40,12%) oraz Komárom-Esztergom (38,72%). Natomiast najmniejszy odsetek wyborców zdecydował się głosować na postkomunistów w komitatach: Vas (25,83%), Bács-Kiskun (26,70%), a także Győr-Moson-Sopron (26,75%).

Zwycięstwo w 1998 r. przypadło partii Fidesz-MPP⁸⁶, która uzyskała wprawdzie mniej głosów niż MSZP, jednakże zwyciężyła w rywalizacji w okręgach jednomandatowych – Fidesz-MPP uzyskał 90 mandatów w tych okręgach, podczas gdy MSZP - 54. Przywołując końcowe wyniki głosowania - Fidesz-MPP uzyskał 29,48% głosów i 148 mandatów (35 posłów to wspólni kandydaci Fidesz-MPP i MDF), natomiast MSZP, które uplasowało się na drugim miejscu, osiągnęło ponad 32% poparcie wyborców zdobywając 134 mandaty. Na trzecim miejscu znaleźli się Drobni Rolnicy (FKGP) z rezultatem 13,15% i 48 miejscami w parlamencie. Do Zgromadzenia Narodowego weszły również takie partie jak: SZDSZ (7,57%) i Węgierska Partia Sprawiedliwości i Życia (MIÉP - Magyar Igazság és Élet Pártja). Posłów do węgierskiego parlamentu wprowadziło również Węgierskie Forum Demokratyczne (MDF), pomimo, że uzyskało jedynie 2,80% głosów nie przekraczając klauzuli zaporowej. Miejsca w Zgromadzeniu Narodowym zostały obsadzone przez tę partię w wyniku zwycięstwa w 17 okręgach jednomandatowych. Munkáspárt również i w tych wyborach nie pokonała progu wyborczego uzyskując 3,95% głosów. Najwyższe poparcie dla Węgierskiej Partii Socjalistycznej zanotowano w okręgach: Komárom-Esztergom (38,83%), Borsod-Abaúj-Zemplén (35,88%) oraz Somogy (35,41%). Natomiast najmniej wyborców głosowało na MSZP w takich komitatach jak: Zala (27,27%), Bács-Kiskun (27,51%), a także Vas (27,57%).

Wybory 2002 r. zmniejszyły liczbę partii znajdujących się w parlamencie do trzech. Zwycięstwo w wyborach odniosła koalicja Fidesz-MDF uzyskując 41,07% głosów i 188 mandatów. Ponownie, kluczem do zwycięstwa była silna pozycja w okręgach jednomandatowych (95 mandatów). Drugie miejsce ze 178 mandatami zajęła MSZP, uzyskując - podobnie jak to było w poprzednich wyborach - największy procent głosów – 42,05%. Do parlamentu weszli również Wolni Demokraci z wynikiem 5,57% i 20 mandatami (jeden kandydat popierany był przez MSZP i SZDSZ). Munkáspárt otrzymała 2,16% nie uzyskując żadnego mandatu w parlamencie. W wyniku braku możliwości utworzenia koalicji rządowej Fidesz-MDF z SZDSZ, gabinet został sformowany przez postkomunistów i Wolnych Demokratów. Badając terytorialne zróżnicowanie poparcia dla postkomunistów

---

⁸⁶ Od kwietnia 1995 r. nazwa Związek Młodych Demokratów – Węgierska Partia Obywatelska (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség).

warto zauważyć, iż podobnie jak w poprzednich wyborach najlepszy wynik osiągnęli oni w okręgu Komárom-Esztergom (49,33%), Borsod-Abaúj-Zemplén (47,86%), Heves (47,24%) i Baranya (46,73%). Natomiast najniższe poparcie Węgierska Partia Socjalistyczna zanotowała w: Vas (32,39%), Bács-Kiskun (35,60%) oraz Győr-Moson-Sopron (36,24%).

Tabela 2.1. Wyniki wyborów do parlamentu węgierskiego w latach 1990-2010

Partia	Wybory 1990		Wybory 1994		Wybory 1998		Wybory 2002		Wybory 2006		Wybory 2010	
	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów
MDF	1 214	24,72	634	11,74	127	2,80	2 307	41,07	273	5,04	137	2,67
Fidesz****	439	8,95	379	7,02	1 341	29,48			219	3,90*	2 273	42,03
KDNP	317	6,46	380	7,03	105	2,31	313	5,57				
SZDSZ	1 050	21,40	1 066	19,74	344	7,57	42	0,75	0,9	0,02	-	-
MSZP	535	10,89	1 782	32,99	1 497	32,92	2 362	42,05	2 337	43,21	990	19,30
FKGP	576	11,74	476	8,82	598	13,15	245	4,37	119	2,20 **	1	0,03
MIÉP	-	-	-	-	249	5,47	-	-			855	16,67
Jobbik	-	-	-	-	-	-	-	-	22	0,41	6	0,11
Munkáspárt ***	181	3,68	172	3,19	180	3,95	122	2,16	-	-	384	7,48
LMP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Wynik dla koalicji Partii Centrum (Centrumpárt) i KDNP.

** MIÉP-Jobbik

*** W 1990 r. nazwa partii to - MSZMP

**** Od kwietnia 1995 r. Fidesz-MPP - Związek Młodych Demokratów – Węgierska Partia Obywatelska (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wyborczych zaczerpniętych ze strony internetowej

Narodowego Biura Wyborczego: <http://www.valasztas.hu/>,

<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexCountry.asp?country=hungary> oraz

<http://www.vokscentrum.hu/index.ph>

W głosowaniu w 2006 r. liczba partii uczestniczących w podziale mandatów zwiększyła się do czterech. Najwięcej głosów wyborców uzyskała MSZP (43,21%), również pod względem liczby mandatów zajęła ona pierwszą pozycję (186 miejsc w parlamencie). 164 mandaty i 42,03% głosów otrzymała koalicja Fidesz-KDNP. 5% próg wyborczy przekroczyły także SZDSZ (6,50%) i MDF (5,04%). Munkáspárt nie zdobyła nawet 1% głosów. Podobnie jak w wyborach 2002 r. najlepsze wyniki MSZP osiągnęła w komitatach: Borsod-Abaúj-

Zemplén (50,94%), Heves (49,19%), Komárom-Esztergom (49,09%) i Baranya (48,32%). Najmniej procent głosów postkomuniści uzyskali w okręgach: Vas (35,65%), Bács-Kiskun (37,09%) oraz Zala (37,26%).

Wybory parlamentarne 2010 r. wygrane zostały przez Fidesz, który zdobył 52,73% głosów. Na drugim miejscu uplasowała się MSZP z wynikiem 19,30%. Tuż za postkomunistami znalazł się, z rezultatem 16,67%, nacjonalistyczny Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik). Do parlamentu weszli również przedstawiciele komitetu założonego w 2009 r. - Polityka Może Być Inna! (Lehet Más a Politika!, LMP), który akcentuje m.in. kwestię ochrony środowiska. LMP uzyskał 7,48% głosów.⁸⁷ Głosowanie 2010 r. okazało się wielką porażką Węgierskiej Partii Socjalistycznej. Straciła ona około 58% swoich wyborców z 2006 r. – ponad 1 milion i 300 tysięcy osób mniej zdecydowało się poprzeć MSZP w 2010 r. Najwyższe rezultaty wyborcze postkomuniści osiągnęli w Budapeszcie (25,33%) oraz w Komárom-Esztergom (23,39%), natomiast najniższe uzyskali w Hajdú-Bihar (14,04%), Bács-Kiskun (14,62%) i Szabolcs-Szatmár-Bereg (14,84%).

Analizując poparcie dla MSZP w liczbach bezwzględnych zauważyć można dwa przełomowe momenty, w których liczba osób głosujących na postkomunistów znacznie wzrosła. Pierwszy z nich, to okres pomiędzy wyborami 1990 r. a 1994 r. W pierwszym głosowaniu MSZP poparło ponad 500 tysięcy wyborców, podczas gdy w wyborach 1994 r. liczba ta wzrosła do 1 miliona 700 tysięcy osób. W 1998 r. baza wyborcza partii zmniejszyła się o ok. 280 tysięcy osób. Jednak kolejne wybory można uznać za drugi przełomowy moment w kształtowaniu się elektoratu MSZP. Partię tę poparło ponad 2 miliony 360 tysięcy głosujących. W 2006 r. liczba wyborców Węgierskiej Partii Socjalistycznej nieznacznie spadła (o ok. 30 tysięcy). Należy zauważyć, że główny przeciwnik MSZP w walce o miejsca w parlamencie – Fidesz – w tym samym okresie czasu (pomiędzy 1998 r. a 2002 r.) uzyskał podobny poziom wzrostu liczebności elektoratu. Jest to związane z tendencją wśród wyborców do głosowania na dwie najsilniejsze partie. Warto przypomnieć, że w 2002 r. 5% próg wyborczy przekroczyły jedynie trzy partie, w 2006 r. były to cztery ugrupowania, podczas gdy w wyborach 1990-1998 liczba formacji uzyskujących ponad 5% poparcie wahała się od pięciu do sześciu.

Badania dotyczące terytorialnego rozkładu poparcia wyborczego pozwalają wyróżnić okręgi, w których postkomuniści trwale zdobywają wysokie poparcie oraz takie, w których MSZP uzyskuje niskie rezultaty. Należy zastrzec, iż analiza danych na poziomie 20

⁸⁷ http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/hungary/, dostęp z dnia 04.06.2010 r.

komitetów może nie oddawać szczegółowego zróżnicowania preferencji politycznych. Tak zagregowane wyniki wyborcze sprawiają, że odchylenie od wyniku ogólnokrajowego jest łagodniejsze, dlatego też, jako granicę wysokiego poparcia dla MSZP w okręgu uznać należy rezultaty, które stanowią ponad 110% wyniku krajowego tej partii (wskaźnik używany w niniejszej pracy na poziomie 10% i więcej). Natomiast niskie poparcie dla postkomunistów oznacza wskaźnik niższy niż -10%. Dla dopełnienia obrazu zróżnicowania przestrzennego w głosowaniu na MSZP, przeanalizowane zostały rezultaty tej partii w większych miastach Węgier. By okręg został zakwalifikowany do danej grupy wskaźnik musi być wyższy niż 10% (lub niższy niż -10%) przynajmniej w trzech na sześć głosowań.

Tabela 2.2. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2010

Okręg	Wybory 1990 (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Wybory 2010 (%)	Średnia (%)
Borsod-Abaúj-Zemplén	30	22	9	14	18	-2	15
Komárom-Esztergom	-24	17	18	17	14	21	11

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.3. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2010

Okręg	Wybory 1990 (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Wybory 2010 (%)	Średnia (%)
Vas	-30	-22	-16	-23	-18	-12	-20
Bács-Kiskun	-28	-19	-16	-15	-14	-24	-19
Győr-Moson-Sopron	-20	-19	-6	-14	-13	-13	-14
Zala	-12	-11	-17	-13	-14	-13	-13
Veszprém	-16	-12	-13	-12	-8	-3	-11
Csongrád	-33	-19	-13	-4	2	6	-10

Źródło: opracowanie własne

Jedynie dwa z dwudziestu węgierskich komitetów zostały uznane za okręgi o wysokich wynikach postkomunistów - Borsod-Abaúj-Zemplén na północno-wschodnim krańcu kraju oraz Komárom-Esztergom w północnych Węgrzech. W pierwszym z wymienionych okręgów wskaźnik przekroczył 10% w czterech z sześciu wyborów, natomiast w Komárom-Esztergom aż w pięciu głosowaniach. Pozostałe komitaty nie spełniły wyżej wymienionych warunków. Kolejne trzy okręgi – Baranya (południowy-zachód kraju),

Somogy (południowy-zachód) oraz Heves (północny-wschód) uzyskały odpowiedni wskaźnik jedynie w dwóch spośród sześciu głosowań.

Najniższe wskaźniki poparcia dla MSZP w wyborach parlamentarnych w latach 1990-2010 zanotowano w sześciu komitatach. Pierwsza grupa obejmuje cztery okręgi położone na północno-zachodnim krańcu Węgier: Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala i Veszprém. Natomiast dwa pozostałe komitaty - Bács-Kiskun oraz Csongrád znajdują się w południowej części kraju.

Jak zostało wspomniane powyżej, analiza poparcia dla postkomunistów na poziomie 20 okręgów jest niewystarczająca, dlatego też zdecydowano się na zbadanie wyników wyborczych MSZP w większych miastach Węgier. Ośrodki, które zostały zakwalifikowane do analizy to miasta liczące ponad 100 tysięcy mieszkańców oraz, dodatkowo, stolice wszystkich komitatów⁸⁸ (Tabela 2.8.). Badaniem objęto 19 miast. Dostępność danych umożliwia przeprowadzenie badań odnoszących się jedynie do wyborów lat 1990-2002. Dzięki wyodrębnieniu większych ośrodków miejskich z okręgów uzyskuje się dwojakiemu rodzaju dane. Przede wszystkim można zbadać poparcie dla MSZP w miastach. Ponadto, analizować można także wyniki postkomunistów w okręgach, z których wyłączone zostały ośrodki miejskie. W ten sposób zbadane zostaną różnice w głosowaniu na MSZP pomiędzy miastem a wsią.

Tabela 2.4. Wartości wskaźnika dla miast o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002

Miasto	Okręg	Wybory 1990 (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Średnia (%)
Kaposvár	Somogy	88	31	15	10	36
Nyíregyháza	Szabolcs-Szatmár-Bereg	25	10	34	17	22
Tatabánya	Komárom-Esztergom	-9	32	27	38	22
Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	31	17	18	18	21
Miskolc	Borsod-Abaúj-Zemplén	23	25	9	22	20
Salgótarján	Nógrád	36	23	6	17	21

Źródło: opracowanie własne

⁸⁸ Wyjątkiem jest komitat Pest, którego stolicą jest Budapeszt, do analizy dodano drugie największe miasto w tym okręgu – Érd.

Najwyższe trwałe poparcie w miastach postkomuniści zanotowali w sześciu ośrodkach (Tabela 2.4.). Dwa z nich znajdują się na północnym-wschodzie kraju – Nyíregyháza (komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg) oraz Miskolc (okręg Borsod-Abaúj-Zemplén).

W środkowej części Węgier położone jest kolejne miasto charakteryzujące się wysokim poparciem dla postkomunistów – Szolnok (komitat Jász-Nagykun-Szolnok). W okręgach Nógrád oraz Komárom-Esztergom na północy kraju usytuowane są dwa kolejne ośrodki zakwalifikowane do tej grupy – Salgótarján i Tatabánya. Ostatnim, szóstym miastem jest, leżący w południowo-zachodniej części kraju, Kaposvár (komitat Somogy). Jak można zauważyć w tabeli 2.4., wskaźniki poparcia dla MSZP są znacznie wyższe w przypadku miast niż całych okręgów. Średnia wskaźnika wynosi 20% i więcej, podczas gdy najwyższa średnia wskaźnika w przypadku komitatów osiągnęła 15% (19% gdy brane są pod uwagę jedynie wybory z lat 1990-2002).

Do grupy miast, w których MSZP uzyskuje trwałe niskie wyniki wyborcze zakwalifikowano jedynie dwa ośrodki (Tabela 2.5.). Jeden - Kecskemét - znajduje się na południu kraju w komitacie Bács-Kiskun, natomiast drugi - Szombathely - usytuowany jest na północnym-zachodzie Węgier, w okręgu Vas.

Tabela 2.5. Wartości wskaźnika dla miast o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002

Miasto	Okręg	Wybory 1990	Wybory 1994	Wybory 1998	Wybory 2002	Średnia
Kecskemét	Bács-Kiskun	-19	-17	-15	-17	-17
Szombathely	Vas	-11	-13	-10	-14	-12

Źródło: opracowanie własne

Patrząc na miasta zakwalifikowane do obu grup, niedostrzegalny jest związek pomiędzy wielkością ośrodka a głosowaniem na postkomunistów. Wysokie poparcie MSZP zdobywa zarówno w miastach liczących ponad 100 tysięcy mieszkańców (Miskolc, Nyíregyháza), jak również w tych o populacji ok. 60-70 tysięcy (Kaposvár, Tatabánya, Szolnok) oraz w małych ośrodkach jak Salgótarján. Miasta, w których postkomuniści uzyskują niskie rezultaty liczą ponad 100 tysięcy (Kecskemét), ale także około 80 tysięcy (Szombathely). Ponadto pięć spośród ośmiu miast o populacji przekraczającej 100 tysięcy nie zostało zakwalifikowanych do żadnej grupy. Wskaźnik w tych ośrodkach był bliski 0%, tak więc miasta te zachowywały się w zbliżony sposób do całego kraju.

W tym miejscu należy przedstawić poparcie dla MSZP w okręgach, z wyłączeniem miast-stolic komitatów. Jedynie dwie jednostki zostały zakwalifikowane do grupy o wysokich wynikach postkomunistów (Tabela 2.6.). Są to: Borsod-Abaúj-Zemplén oraz Komárom-Esztergom. Natomiast sześć komitatów wchodzi w skład grupy charakteryzującej się niskimi wynikami MSZP (Tabela 2.7.). Są to: Vas, Csongrád, Bács-Kiskun, Győr-Moson-Sopron, Zala oraz Veszprém. Wyniki badania poparcia dla MSZP w okręgach przyniosły te same rezultaty co analiza wyników postkomunistów dla komitatów, z których wyłączono miasta. Te same okręgi znalazły się w obu wyróżnionych grupach. Można jednak zauważyć, że poparcie dla postkomunistów różni się w zależności od tego, czy do komitatu doliczone są wyniki jego stolicy czy też nie. Najbardziej widoczne jest to w grupie, w której MSZP cieszy się najmniejszą popularnością. W drugim badaniu (okręgi bez miast-stolic), średnia wskaźników w poszczególnych komitatach nie jest wyższa niż -15%, natomiast w pierwszej analizie cztery na sześć okręgów uzyskało średnią -14% i więcej. Zauważalne jest niższe poparcie dla postkomunistów w okręgach, z których wyłączono miasto niż w całych komitatach (wraz z miastem-stolicą). Jeszcze większa różnica dotyczy poparcia dla MSZP w zakwalifikowanych do badania miastach w porównaniu z okręgami, z których zostały one wyłączone. Średni wskaźnik poparcia dla postkomunistów w ośrodkach miejskich wynosi 5%, natomiast w okręgach, z których wyłączono miasta osiąga on -5%. Widać więc, że poparcie dla MSZP jest wyższe w miastach niż na terenach wiejskich.

Tabela 2.6. Wartości wskaźnika dla okręgów bez miast-stolic o wysokich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002

Okręg	Bez miasta	Wybory 1990 (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Średnia (%)
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	32	20	9	11	18
Komárom-Esztergom	Tatabánya	-28	13	15	11	3

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.7. Wartości wskaźnika dla okręgów bez miast-stolic o niskich wynikach MSZP w wyborach 1990-2002

Okręg	Bez miasta	Wybory 1990 (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002	Średnia
Vas	Szombathely	-39	-26	-19	-27	-28
Csongrád	Szeged	-36	-25	-21	-13	-24
Bács-Kiskun	Kecskemét	-30	-20	-17	-15	-20
Győr-Moson-Sopron	Győr	-24	-22	-10	-19	-19
Zala	Zalaegerszeg	-19	-14	-20	-15	-17
Veszprém	Veszprém	-20	-14	-14	-14	-15

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.8. Zestawienie liczby ludności miast-stolic komitatów

Komitat	Miasto	Populacja miasta
Hajdú-Bihar	Debrecen	206 225
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	170 234
Csongrád	Szeged	169 030
Baranya	Pécs	156 974
Győr-Moson-Sopron	Győr	130 476
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza	117 597
Bács-Kiskun	Kecskemét	111 428
Fejér	Székesfehérvár	102 035
Vas	Szombathely	79 513
Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok	74 885
Komárom-Esztergom	Tatabánya	70 333
Somogy	Kaposvár	67 663
Békés	Békéscsaba	64 784
Pest*	Érd	63 669
Veszprém	Veszprém	63 405
Zala	Zalaegerszeg	61 774
Heves	Eger	56 429
Nógrád	Salgótarján	38 207
Tolna	Szekszárd	33 883

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z:

<http://portal.ksh.hu/pls/portal/docs/PAGE/KSHPORTAL/ADATOK/HELYSEGNEVTAR/HNK2009.PDF> (stan danych z 1 stycznia 2009 r.)

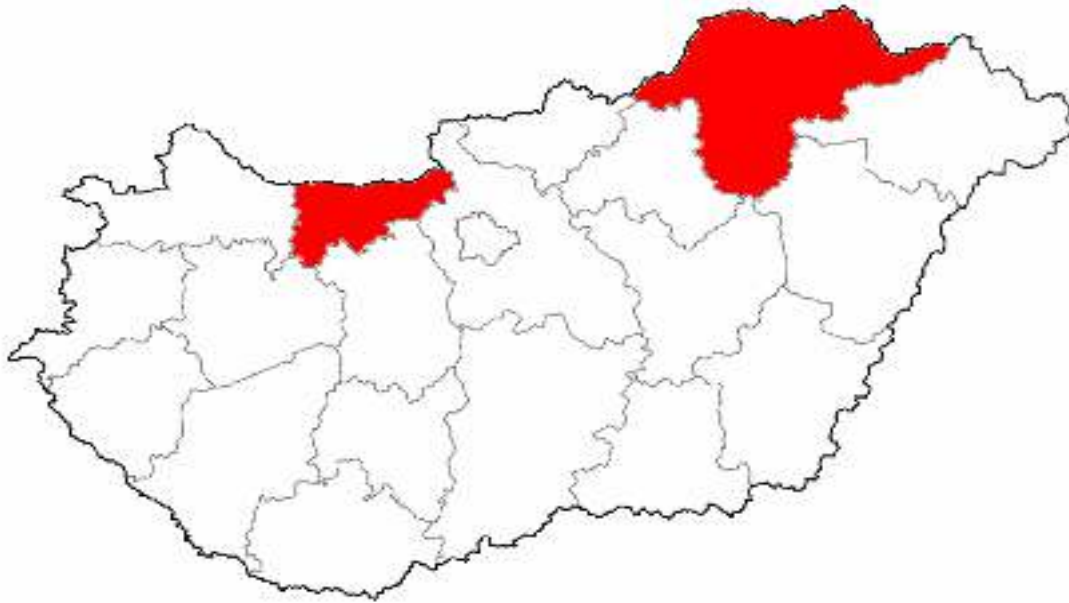
* Stolicą Pestu jest Budapeszt

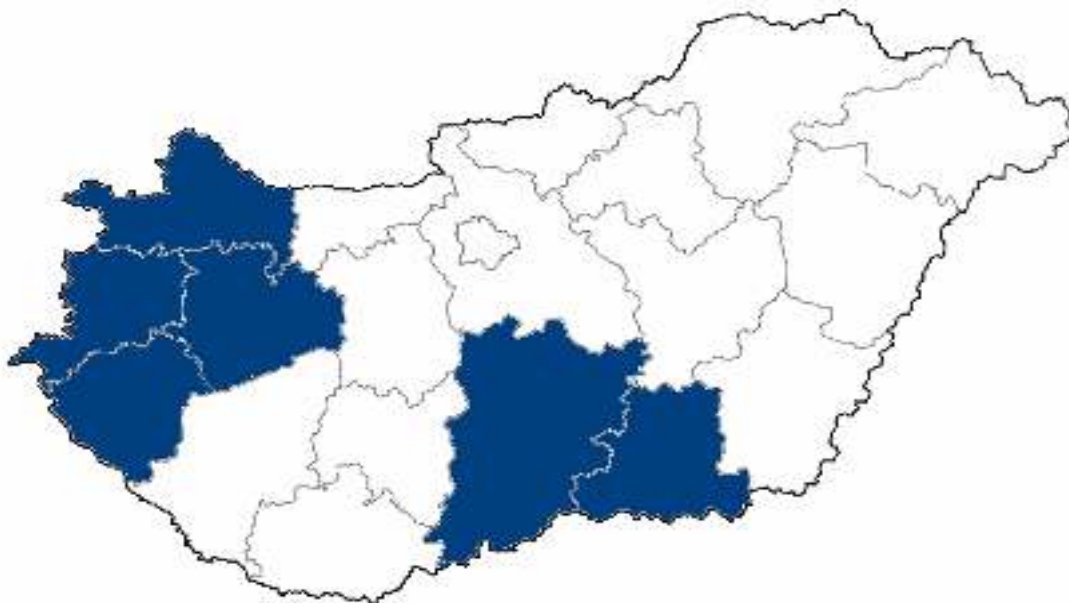
Podsumowując - najwyższe poparcie MSZP osiąga w okręgu znajdującym się na północnym-wschodzie kraju - Borsod-Abaúj-Zemplén oraz w komitacie Komárom-Esztergom leżącym na północy Węgier. Natomiast najmniejszy odsetek osób głoszących na postkomunistów charakteryzuje północno-zachodnie krańce państwa, okręgi: Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém oraz Zala, a także południe kraju – komitaty Csongrád i Bács-Kiskun.

Uśredniony wskaźnik poparcia dla MSZP wskazuje, że wyższe wyniki wyborcze postkomuniści uzyskują w miastach, natomiast wieś rzadziej popiera ten obóz polityczny. Należy zaznaczyć, że uśrednione wyniki nie oddają całej specyfiki zróżnicowania przestrzennego w wymiarze miasto-wieś. By uzyskać dokładniejsze rezultaty należałoby zbadać poparcie dla MSZP we wszystkich, nawet najmniejszych miejscowościach, co jednak wychodzi poza ramy niniejszej pracy.

Mapa 2.1. Okręgi o wysokich wynikach MSZP⁸⁹

Mapa 2.2. Okręgi o niskich wynikach MSZP

⁸⁹ Wszystkie mapy zamieszczone w tym rozdziale zostały opracowane przez autorkę. Mapa konturowa Węgier została zaczerpnięta z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:HU_counties_blank.png; mapa Czech pochodzi z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Czech_Republic_districts_2007_blank.png; mapa Słowacji z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Slovakia_bratislava_pezinok.png; Rumunii z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romania-districts_map.png; mapa okręgów Polski pochodzi ze strony internetowej Państwowej Komisji Wyborczej - <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/M/index.htm>; a mapa powiatów Polski z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:POLSKA_mapa_powiaty.png.

2.3. Czechy

Komunistyczna Partia Czech i Moraw (Komunistická strana Čech a Moravy – KSČM) powstała 31 marca 1990 r. jako regionalna formacja w ramach Komunistycznej Partii Czechosłowacji (KSČ). Na zjeździe KSČM w październiku 1990 r. liderem ugrupowania został Jiří Svoboda. W tym okresie wewnątrz formacji toczyła się dyskusja dotycząca reformy partii. Skrzydło liberalne – tzw. Lewica Demokratyczna w KSČM (Michal Kraus i Vasil Mohorita) chciała zmiany nazwy ugrupowania, jednakże w referendum wewnątrzpartyjnym w październiku 1990 r. znakomita większość członków KSČM (ponad trzy czwarte) opowiedziała się za pozostawieniem dotychczasowej. Frakcja Lewica Demokratyczna wystąpiła z KSČM i utworzyła Demokratyczną Partię Pracy (DSP).⁹⁰

Przed wyborami 1992 r. utworzona została koalicja Blok Lewicy (KSČM i DL – Lewica Demokratyczna). Pod koniec 1992 r. przewodniczący Komunistycznej Partii Czech i Moraw - Jiří Svoboda - zaproponował podjęcie radykalnych reform. Pomysł ten spotkał się jednak z oporem środowisk skupionych wokół wiceprzewodniczącego partii – Miroslava Grebeníčka (frakcja „ortodoksyjna”) oraz Miroslava Štěpána i Jaromíra Obziny (osoby będące wysokimi funkcjonariuszami partii komunistycznej przed listopadem 1989 r.). Zjazd KSČM w czerwcu 1993 r. przyniósł partii rozłam. W wyniku zwycięstwa skrzydła „ortodoksyjnego”, na czele z Grebeníčkem, ugrupowanie opuścił obóz domagający się reform (utworzył Partię Demokratycznej Lewicy – SDL, która połączyła się z DL). Kolejna grupa reformistyczna, która odeszła z KSČM pod wodzą Jaroslava Ortmana powołała do życia partię o nazwie Blok Lewicy (LB). Z Komunistycznej Partii Czech i Moraw wyrzucona została też grupa Štěpána. W kwietniu 1995 r. założył on Partię Czechosłowackich Komunistów (SČK), która reprezentowała także „ortodoksyjny” komunizm.⁹¹

W wyniku oporu większości członków, KSČM nie została zreformowana – inaczej niż niektóre ugrupowania postkomunistyczne takie jak SLD w Polsce czy MSZP na Węgrzech. Komunistyczna Partia Czech i Moraw była postrzegana przez pozostałe partie czeskiej sceny politycznej jako formacja antysystemowa. Rezultatem takiego stanu rzeczy była trwała izolacja KSČM. Nie brano jej pod uwagę podczas targów koalicyjnych, ponadto, posłowie tej partii nie zostali dopuszczeni do pełnienia ważnych funkcji w Izbie Poselskiej. Sytuacja ta zmieniła się nieznacznie po wyborach parlamentarnych 2002 r., kiedy posłowie KSČM

⁹⁰ P. Fiala, V. Hloušek, *System partyjny Republiki Czeskiej*, [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, [red.] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut i J. Sroka, Wrocław 2003, s. 22-23.

⁹¹ *Ibidem*, s. 33.

znaleźli się we władzach Izby Poselskiej (wiceprzewodniczącym Izby został Vojtěch Filip) oraz w Komisji Petycyjnej.⁹²

W tym miejscu niniejszego rozdziału warto przytoczyć wyniki poszczególnych wyborów parlamentarnych w Republice Czeskiej (Tabela 2.9. oraz Tabela 2.10.). Ich analiza pozwoli określić poziom poparcia dla KSČM w stosunku do pozostałych partii politycznych oraz trend w głosowaniu na postkomunistów.

Wybory 1990 i 1992 r. odbyły się w ramach państwach czechosłowackiego (Tabela 2.9.). W niniejszej pracy analizie poddane zostały głosowania na posłów do Czeskiej Rady Narodowej. W 1990 r. wybory wygrało Forum Obywatelskie (Občanské Fórum, OF), które uzyskało ponad 3,5 miliona głosów i 49,50% głosów. Na drugim miejscu, z wynikiem 13,24% uplasowała się KSČ. 10% poparcie uzyskał Autonomiczny Ruch na Rzecz Demokracji – Partia Moraw i Śląska (Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko, HSD-SMS). Do Czeskiej Rady Narodowej przedstawiciele wprowadziła również Unia Chrześcijańskich Demokratów (Křesťanská a demokratická unie, KDU) osiągając 8,42% głosów. Najwyższe poparcie Komunistyczna Partia Czechosłowacji uzyskała w okręgach: Kladno (19,86%), Tachov (19,08%) oraz Louny (18,73%). Natomiast najmniejszy odsetek osób oddał swoje głosy na KSČ w okręgach: Opava (8,99%), Náchod (9,38%) i Zlín (9,40%).

W wyborach 1992 r. do Czeskiej Rady Narodowej zwyciężyła Obywatelska Partia Demokratyczna (Občanská demokratická strana, ODS), która powstała w 1991 r. z rozpadu Forum Obywatelskiego. W głosowaniu 1992 r. ODS startowała w koalicji z Partią Chrześcijańsko Demokratyczną (Křesťanskodemokratická strana, KDS) i osiągnęła rezultat 29,73%. Komunistyczna Partia Czechosłowacji brała udział w wyborach w ramach koalicji pod nazwą Blok Lewicy (LB). Uplasowała się ona na drugim miejscu zdobywając 14,05% głosów. Do Czeskiej Rady Narodowej weszły również takie ugrupowania jak: Czechosłowacka Partia Socjaldemokratyczna (ČSSD) uzyskując 6,53% głosów, koalicja LSU (Liberálně sociální unie) – 6,52%, KDU-ČSL – 6,28%, Unia na Rzecz Republiki- Republikańska Partia Czechosłowacji (Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa, SPR-RSČ) – 5,98%, Obywatelski Sojusz Demokratyczny (Občanská demokratická aliance, ODA) – 5,93% oraz HSD-SMS – 5,87%. Najwyższe poparcie Blok Lewicy uzyskał w okręgach: Kladno (20,86%), Tachov (20,68%) i Beroun (19,73%), natomiast najniższe w: Náchod (9,27%), Vsetín (9,88%) oraz Semily (9,93%).

---

⁹² Ibidem, ss. 33; 54.

W wyniku wyborów 1996 r. do Izby Poselskiej weszło sześć ugrupowań (Tabela 2.10.). Najwięcej głosów padło na ODS, następnie na ČSSD (Czeska Partia Socjaldemokratyczna). Łącznie, obie formacje zdobyły ponad 56% wszystkich głosów. Na trzecim miejscu uplasowała się KSČM z wynikiem 10,33%, przed KDU-ČSL, SPR-RSČ oraz ODA. Najwyższe poparcie postkomuniści zanotowali w okręgach: Tachov – 18,12%, Louny – 16,02% oraz Most – 14,97%. Najniższy wynik KSČM uzyskała w okręgu Vsetín - 6,83%, Náchod - 6,93% oraz Opava - 6,99%.

Tabela 2.9. Wyniki wyborcze dla partii, które dostały się do Czeskiej Rady Narodowej w latach 1990-1992

Partia	Wybory 1990		Wybory 1992	
	I. głosów	% głosów	I. głosów	% głosów
OF	3 569 201	49,50	-	-
ODS-KDS	-	-	1 924 483	29,73
ČSSD	-	-	422 736	6,53
KSČ/LB	954 690	13,24	909 490	14,05
KDU*	607 134	8,42	406 341	6,28
HSD-SMS	723 609	10,03	380 088	5,87
LSU	-	-	421 988	6,52
SPR-RSČ	-	-	387 026	5,98
ODA	-	-	383 705	5,93

* W wyborach 1992 r. koalicja KDU-ČSL.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej volby.cz

Odsetek osób uczestniczących w głosowaniu w 1998 r. był niższy o ponad 2% od frekwencji wyborczej dwa lata wcześniej (liczba osób biorących udział w wyborach zmniejszyła się o ponad 96 tysięcy). Mimo spadku liczby wyborców, KSČM poprawiła swoje notowania uzyskując ponad 32 tysiące głosów więcej niż w 1996 r. Postkomuniści znaleźli się na trzecim miejscu z wynikiem 11,03%. Wybory wygrała ČSSD (32,31%), na drugim miejscu znalazła się ODS uzyskując 27,74%. Do Izby Poselskiej weszły również KDU-ČSL oraz Unia Wolności (US). I tym razem KSČM najwyższy wynik – 18,37% - osiągnęła w *okresie* Tachov. Wysokie poparcie postkomuniści uzyskali również w okręgu Znojmo – 18,18% oraz w Louny – 17,10%. Najgorsze wyniki KSČM zanotowała w stolicy kraju (6,99%), w okręgach Náchod (7,11%) i Vsetín (7,82%).

Wybory 2002 r. cechowały się znacznym spadkiem aktywności wyborców. W głosowaniu wzięło udział 58% uprawnionych do głosowania – o ponad 18% mniej niż w 1996 r. i ponad 16% mniej niż w 1998 r. Niska frekwencja nie przeszkodziła postkomunistom powiększyć swoją bazę społeczną. KSČM uzyskała znacznie lepszy wynik niż w poprzednich głosowaniach – 18,51%. 256,5 tysiąca osób więcej niż w 1996 r. i 224 tysiące więcej wyborców niż w 1998 r. zaufało postkomunistom w 2002 r.⁹³ Tak znaczny sukces KSČM był wynikiem transferu poparcia części wyborców ČSSD rozczarowanych rządami tej partii. „Socjaldemokraci, będący w latach 1998-2002 partią rządzącą, utracili tę część wyborców, którzy w 1998 głosowali na nich jako na lewicową formację protestu walczącą z establishmentem.”⁹⁴ Pomimo znacznego odpływu elektoratu (ponad 488 tysięcy osób mniej głosowało na socjaldemokratów w 2002 r. w porównaniu z 1998 r.) ČSSD zwyciężyła w wyborach, wyprzedzając ODS o 5,73%. Do Izby Poselskiej weszła także tzw. Czwórkoalicyja – KDU-ČSL i US-DEU z wynikiem 14,27%. Tradycyjnie, najwyższe poparcie postkomuniści zanotowali w okręgach: Tachov (31,02%), Znojmo (29,18%) i Louny (29,08%). Najmniej procent głosów KSČM osiągnęła w Pradze (11,11%) oraz w *okresie* Náchod (13,18%).

W wyniku wyborów 2006 r. do Izby Poselskiej weszło pięć ugrupowań. Zwycięzcą została ODS z 35,38% głosów przed ČSSD z 32,32% poparcia. Na trzecim miejscu uplasowała się KSČM z 12,81%. W parlamencie znalazły się również KDU-ČSL oraz Strana zelených. Frekwencja wyniosła 64,47%, a więc była wyższa niż w 2002 r. W stosunku do poprzednich wyborów KSČM zanotowała spadek poparcia, jednakże należy zauważyć, że wysoki rezultat w 2002 r. spowodowany był w dużej mierze chwilowym spadkiem poparcia dla ČSSD wśród niektórych grup społecznych. Ponadto, badając trend poparcia dla postkomunistów, można zauważyć, że wynik z 2006 r. był wprawdzie gorszy niż rezultat z 2002 r. ale równocześnie był lepszy niż w wyborach 1996 i 1998 r. Podobnie jak w poprzednich głosowaniach, najlepszy wynik KSČM osiągnęła w okręgach: Tachov (20,86%), Znojmo (19,82%) oraz w Louny (19,71%). Najniższe poparcie dla postkomunistów zanotowano w Pradze (7,91%) oraz w okręgach kraju środkowoczeskiego ulokowanych wokół stolicy: Praha-západ (8,82%) i Praha-východ (8,87%).

Analiza wyników wyborów do Izby Poselskiej pozwala stwierdzić, że KSČM posiada stabilny elektorat. Co więcej, baza społeczna tej partii stopniowo się powiększa. W poszczególnych wyborach postkomuniści plasują się na trzeciej pozycji, zaraz za ODS i ČSSD.

⁹³ Obliczenia własne na podstawie danych ze strony internetowej volby.cz.

⁹⁴ P. Fiala, V. Hloušek, *System partyjny Republiki Czeskiej*, s. 53.

Tabela 2.10. Wyniki wyborcze dla partii, które dostały się do czeskiej Izby Poselskiej w latach 1996-2006

Partia	Wybory 1996		Wybory 1998		Wybory 2002		Wybory 2006	
	I. głosów	% głosów	I. głosów	% głosów	I. głosów	% głosów	I. głosów	% głosów
ODS	1 794 560	29,62	1 656 011	27,74	1 166 975	24,47	1 892 475	35,38
ČSSD	1 602 250	26,44	1 928 660	32,31	1 440 279	30,20	1 728 827	32,32
KSČM	626 136	10,33	658 550	11,03	882 653	18,51	685 328	12,81
KDU-ČSL	489 349	8,08	537 013	9,00	680 671*	14,27*	386 706	7,22
US	-	-	513 596	8,60			-	-
SPR-RSČ	485 072	8,01	-	-	-	-	-	-
ODA	385 369	6,36	-	-	-	-	-	-
Strana zelených	-	-	-	-	-	-	336 487	6,29

* Koalicja KDU-ČSL z US-DEU

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej volby.cz

W tym miejscu warto przedstawić wyniki badania dla KSČM w poszczególnych regionach kraju. Analizie poddano 77 *okresów*⁹⁵. Spośród nich, 17 uznanych zostało za okręgi, w których postkomuniści mają wysokie poparcie (Tabela 2.11.). Natomiast cechą 8 jednostek terytorialnych były niskie wyniki KSČM (Tabela 2.12.). Do klasyfikacji okręgów użyty został wskaźnik opisany we wstępie do niniejszej pracy. Do jednostek z wysokim poparciem dla postkomunistów zakwalifikowane zostały okręgi, w których wskaźnik wynosi 20% i więcej. W 1990 wskaźnik ten oznaczał około 16% wynik dla KSČ w okręgach, w 1992 r. było to około 17%. W wyborach 1996 r. wskaźnik 20% oznaczał około 12,5% poparcie dla KSČM, w 1998 r. około 13% głosów w poszczególnych okręgach, w 2002 r. – ok. 22%, a w 2006 r. ok. 15,5%.

By jednostka została zakwalifikowana do grupy okręgów charakteryzujących się wysokim poparciem dla postkomunistów konieczne były wskaźniki z co najmniej czterech głosowań (na sześć).⁹⁶ Okręgi, które należą do tej grupy tworzą trzy terytorialne skupiska (Mapa 2.3.). Pierwsze z nich to zachód i północny zachód kraju, gdzie znajdują się: Tachov i

⁹⁵ Wymiennie stosowane będą sformułowania okręg i *okres*.⁹⁶ Odnośnie Węgierskiej Partii Socjalistycznej przyjęto normę, że do wyróżnionych grup zakwalifikowane zostaną okręgi, w których w trzech wyborach na sześć wskaźnik osiągnie odpowiedni poziom. Jednakże, jak zostało wspomniane wcześniej, przypadek Węgier jest nietypowy, ponieważ różnice regionalne w głosowaniu na MSZP są mniej wyraziste niż w głosowaniu na postkomunistów w Czechach.

Domažlice (kraj pilzneński); Most, Chomutov, Louny i Litoměřice (kraj ustecki); Rakovník i Kladno (kraj środkowoczeski) oraz Rokycany (kraj pilzneński). Następna grupa jednostek, w których postkomuniści zdobywają wysokie poparcie znajduje się w północnych Morawach: w kraju ołomunieckim (Jeseník) oraz w kraju morawsko-śląskim (Bruntál, Karviná).

Tabela 2.11. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach postkomunistów w wyborach 1990-2006

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1996 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Średnia (%)
Tachov	44	47	75	67	68	63	61
Louny	41	37	55	55	57	54	50
Znojmo	21	23	45	65	58	55	45
Most	35	37	45	43	48	37	41
Kladno	50	48	38	34	28	27	38
Litoměřice	36	33	44	39	33	31	36
Rakovník	36	36	31	28	33	37	34
Bruntál	14	31	18	35	51	43	32
Vyškov	20	32	32	39	27	30	30
Rokycany	26	26	26	32	24	28	27
Chomutov	17	16	23	35	45	26	27
Karviná	18	40	8	21	40	32	27
Beroun	39	40	23	26	13	13	26
Jeseník**	-	-	6	26	38	35	26
Blansko	15	24	34	32	19	22	24
Třebíč	6	12	30	39	21	32	23
Domažlice	25	17	27	26	12	21	21
Břeclav	-4	3	31	37	22	24	19

* Wybory do Czeskiej Rady Narodowej. W 1990 r. rezultat KSČ. W 1992 r. wynik koalicji Blok Lewicy (Koalice Levý blok)

** W wyborach 1990-1992 w ramach okręgu Šumperk

Źródło: opracowanie własne

Ostatnia grupa okręgów położona jest na południowym wschodzie Republiki: w kraju południowomorawskim (Blansko, Vyškov, Břeclav, Znojmo) oraz w kraju Wysoczyzna (Třebíč). Okręgi z najwyższym poparciem dla KSČM w wyborach 1990-2006 to kolejno: Tachov, Louny, Znojmo, Most, Kladno i Litoměřice.

Okresy charakteryzujące się niskim poparciem dla postkomunistów (Mapa 2.4.) to te, w których wskaźnik jest niższy niż -20%. W 1990 wskaźnik na tym poziomie to około 10,6% głosów w okręgu, w 1992 r. to ok. 11% głosów. W 1996 r. wskaźnik wynoszący -20%

oznacza, iż w danym okręgu wynik dla KSČM wynosi ok. 7,9%, w 1998 r. – 8,8%, w 2002 r. – ok. 14,7%, a w 2006 r. ok. 10%. Okręgi, zakwalifikowane do grupy o niskich wynikach postkomunistów to: Praha; Jablonec nad Nisou i Semily (kraj liberecki); Náchod (kraj hradecki); Ústí nad Orlicí (kraj pardubicki); Brno-město; Zlín i Vsetín (kraj zliński). Okresy, w których, w latach 1990-2006, KSČM uzyskała najgorsze wyniki to kolejno: Náchod, Vsetín, Praha, Semily i Ústí n. Orlicí.

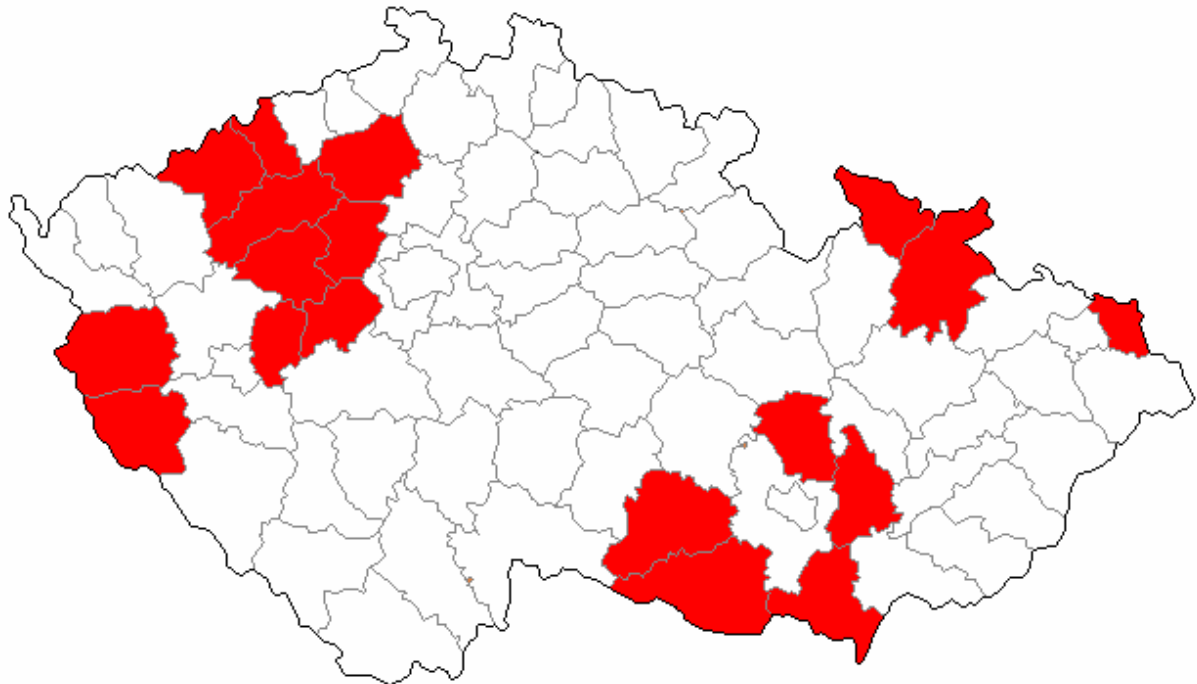
Tabela 2.12. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach postkomunistów w wyborach 1990-2006

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1996 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Średnia (%)
Náchod	-29	-34	-33	-36	-29	-25	-31
Vsetín	-28	-30	-34	-29	-25	-27	-29
Praha	-11	-18	-28	-37	-40	-38	-29
Semily	-24	-29	-25	-28	-25	-21	-25
Brno-město	-28	-21	-19	-23	-24	-27	-24
Ústí n. Orlicí	-14	-28	-30	-27	-23	-21	-24
Zlín	-29	-23	-24	-20	-20	-25	-23
Jablonec n. Nisou	-15	-21	-27	-28	-18	-22	-22

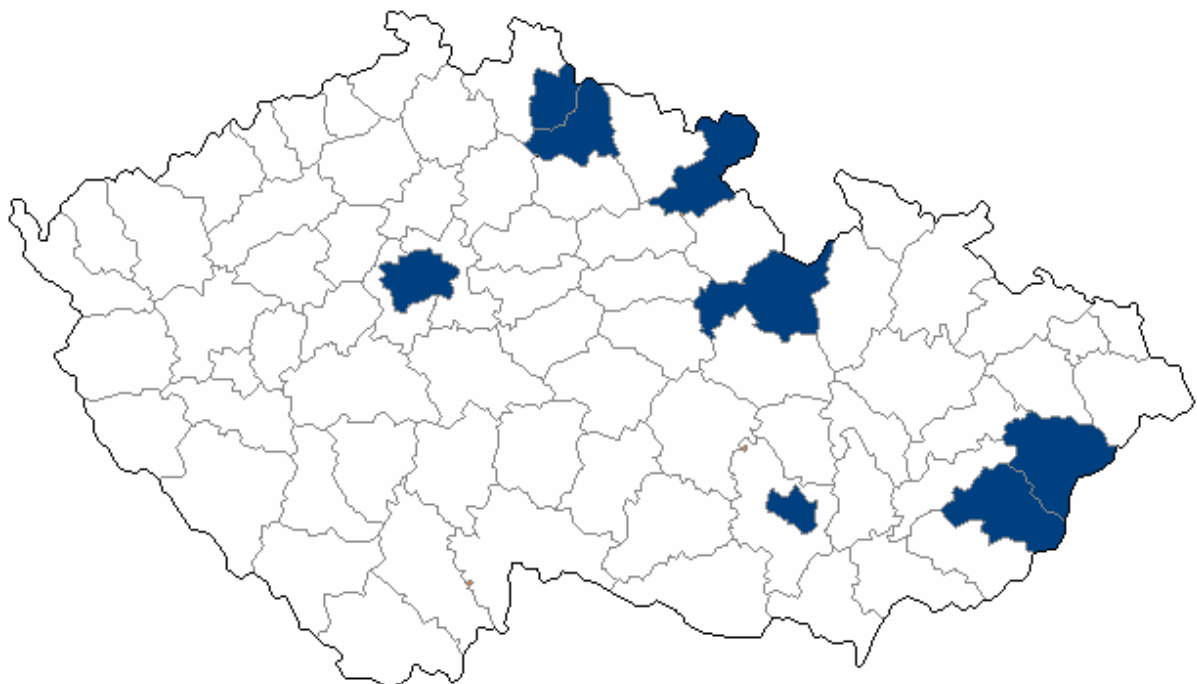
* Wybory do Czeskiej Rady Narodowej. W 1990 r. rezultat KSČ. W 1992 r. wynik koalicji Blok Lewicy (Koalice Levý blok)

Źródło: opracowanie własne

Mapa 2.3. Okręgi o wysokich wynikach KSČM

Mapa 2.4. Okręgi o niskich wynikach KSČM

2.4. Słowacja

Badanie partii postkomunistycznych na Słowacji jest skomplikowane ze względu na kształt tamtejszej sceny politycznej, linie podziałów pomiędzy ugrupowaniami politycznymi. Przez wiele lat osią rozłamu było stanowisko partii politycznych względem ugrupowania Vladimíra Mečiara - HZDS (Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji). Rezultatem takiego stanu rzeczy było zawieranie koalicji rządowych przez podmioty, które różniły się genezą (postkomuniści i antykomuniści) oraz poglądami na kluczowe dla państwa kwestie, elementem spajającym był sprzeciw wobec rządów HZDS.

Do partii postkomunistycznych na Słowacji zakwalifikowane zostały: Komunistyczna Partia Słowacji (Komunistická strana Slovenska – KSS) oraz Partia Demokratycznej Lewicy (Strana demokratickej ľavice – SDL'). W okresie komunizmu KSS była regionalną formacją w ramach KSČ, jednakże jej stopień autonomii wobec centrali był znikomy. Jak zauważa Lubomír Kopeček - KSS nie mogła nawet samodzielnie zwołać swojego zjazdu.⁹⁷ Po listopadzie 1989 r. Słowacy zaczęli domagać się zmiany niekorzystnego dla nich układu wewnątrz KSČ. W lecie 1990 r. powstała KSS/SDL', istniała ona ciągle w ramach KSČ, ale na podobnych zasadach jak KSČM w Czechach. W sierpniu 1991 r. Strana demokratickej ľavice zdecydowała się opuścić Komunistyczną Partię Czechosłowacji.⁹⁸ SDL' przyjęła kurs socjaldemokratyczny z czym nie zgadzała się część z jej członków. W wyniku tego, z partii wyodrębniły się: Komunistyczna Partia Słowacji '91 oraz Związek Komunistów Słowacji.

W związku z sytuacją autorytarnymi zapędami Mečiara, SDL' zdecydowała się uczestniczyć w koalicyjnym rządzie Jozefa Moravčíka, który powstał w marcu 1994 r. po wyrażeniu przez parlament Słowacji wotum nieufności gabinetowi Mečiara. W skład koalicji wchodził także chadecy z Chrześcijańskiego Ruchu Demokratycznego (KDH - Kresťanskodemokratické hnutie), liberałowie z Unii Demokratycznej (DÚ – Demokratická Únia). Rząd popierali również przedstawiciele mniejszości węgierskiej.⁹⁹ Gabinet istniał do czasu ukonstytuowania się nowego rządu po wyborach parlamentarnych w 1994 r.

Wyniki głosowania z 1994 r. zostały odczytane jako porażka SDL'. Spowodowało to wewnętrzny kryzys ugrupowania. W marcu 1994 r. z SDL' odeszła grupa działaczy związanych z Jánem Luptákiem, utworzyli oni partię pod nazwą Stowarzyszenie Robotników

⁹⁷ L. Kopeček, *System partyjny Słowacji* [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, [red.] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut i J. Sroka, Wrocław 2003, s.168-169.

⁹⁸ Ibidem, s. 179. oraz J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej 1989-2004*, Pułtusk 2004, s. 102.

⁹⁹ L. Kopeček, *System partyjny Słowacji*, s. 180.

Słowacji (ZRS - Združenie robotníkov Slovenska).¹⁰⁰ W 1996 r. dokonano zmiany lidera SDL'. Na miejsce Petera Weissa, który reprezentował nurt reformatorski, wybrany został Jozef Migaš utożsamiany z obozem „ortodoksyjnym”.

W 1998 r. SDL' ponownie zdecydowała się wziąć udział w rządzie obejmującym szerokie spektrum partyjne. Po wyborach 1998 r. Mikuláš Dzurinda został premierem gabinetu mającego poparcie Słowackiej Koalicji Demokratycznej (SDK - Slovenská demokratická koalícia)¹⁰¹, postkomunistów z SDL', mniejszości węgierskiej oraz Partii Porozumienia Obywatelskiego (SOP - Strana občianskeho porozumenia).

Gabinet przetrwał aż do następnych wyborów do Rady Narodowej w 2002 r. W latach 1999 – 2002 r. SDL' przeżywała wewnętrzne rozłamy. Najpierw, pod koniec 1999 r., z partii odszedł jej wiceprzewodniczący, popularny młody polityk – Robert Fico. Założył on nowe ugrupowanie - Smer („Kierunek”). Ponadto, wzrosło natężenie sporu dwóch frakcji wewnątrz SDL' – radykałów z J. Migašem i P. Koncošem oraz socjaldemokratów z P. Weisssem i L. Ftáčnikiem na czele. Zwycięstwo obozu radykalnego spowodowało opuszczenie partii przez część frakcji reformatorskiej, która utworzyła Socjaldemokratyczną Alternatywę (SDA - Sociálnodemokratická alternatíva).¹⁰²

Rozłamy oraz uczestnictwo w rządzie Dzurindy przyniosły SDL' bardzo niski wynik wyborczy w głosowaniu 2002 r. Ugrupowanie to nie dostało się do parlamentu. Znaczna część głosów SDL' przejętych została przez formację Roberta Fico.¹⁰³ 31 grudnia 2004 r. partia SDL' przestała istnieć podejmując decyzję o połączeniu się ze Smerem.¹⁰⁴ Część działaczy SDL' nie mogła pogodzić się z decyzją ugrupowania i zdecydowała na kontynuowanie działalności partii. W wyborach 2006 r. zdobyła ona 0,12% głosów i w żadnym okręgu nie przekroczyła 1%. Dlatego też autorka niniejszej pracy nie będzie brała pod uwagę rezultatu wyborczego SDL' w 2006 r.

Podsumowując, SDL' należy scharakteryzować jako zreformowane ugrupowanie postkomunistyczne. „Partia liczyła w połowie lat 90. XX w. ok. 50 tys. członków, średnia wieku wynosiła 30 lat. SDL była nowoczesnie zorganizowanym ruchem o orientacji socjaldemokratycznej, starającym się o członkostwo w Międzynarodówce Socjalistycznej. Uzyskała je w 1996 r. SDL opowiadała się za integracją z NATO i Unią Europejską.

¹⁰⁰ ZRS weszło do parlamentu tylko raz, w 1994 r., było członkiem rządu Mečiaru powstałego w tym samym roku.

¹⁰¹ Partia, która zrzeszała KDĤ, DÚ, DS (Partia Demokratyczna), SDSS (Socjaldemokratyczna Partia Słowacji) oraz SZS (Partia Zielonych).

¹⁰² J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych*, s. 103.

¹⁰³ L. Kopeček, *System partyjny Słowacji*, s. 184.

¹⁰⁴ <http://www.sdl.sk/> dostęp z dnia 26.03.2010 r., od 1 stycznia 2005 r. SDL' weszła w skład partii Smer.

Deklarowała utworzenie szerokiego frontu sił demokratycznych, który zapobiegnie destrukcji państwa.”¹⁰⁵

W tym miejscu należy dokonać charakterystyki Komunistycznej Partii Słowacji. Dwa ugrupowania, które opuściły SDL’ w 1991 r. (Komunistyczna Partia Słowacji ’91 oraz Związek Komunistów Słowacji) połączyły się w sierpniu 1992 r. i utworzyły formację pod nazwą Komunistyczna Partia Słowacji (KSS). W przeciwieństwie do SDL’ - zreformowanych postkomunistów - KSS uważa siebie za partię marksistowsko – leninowską, która tworzy kontynuację dla KSČ oraz dawnej KSS. „Nową” Komunistyczną Partię Słowacji uznać należy za partię marginalną (uzyskała mandaty poselskie jedynie w wyborach 2002 r.). Jej poparcie oscyluje w okolicy 3 – 4%. KSS, podobnie jak KSČM w Czechach, jest izolowana na scenie politycznej. W tej kwestii nie istnieje pęknięcie na słowackiej arenie politycznej, żaden z obozów – ani ten skupiony wokół HZDS ani przeciwnicy Mečiara – nie podejmuje współpracy z KSS.¹⁰⁶

Poparcie dla postkomunistów w społeczeństwie najlepiej scharakteryzować poprzez analizę wyników poszczególnych wyborów parlamentarnych (Tabela 2.13.). W 1990 i 1992 r. opis dotyczyć będzie głosowania do Słowackiej Rady Narodowej w realiach państwa czechosłowackiego. W 1990 r. frekwencja wyborcza wyniosła 95,39%. Głosowanie zostało wygrane przez Społeczeństwo Przeciw Przemocy (VPN - Verejnost’ proti násiliu), które określane jest jako *partia typu forum*. VPN zdobyło ponad 29% głosów. Na drugim miejscu uplasował się Chrześcijański Ruch Demokratyczny (KDH - Kresťanskodemokratické hnutie) z wynikiem przekraczającym 19% głosów. Ponad 13% poparcie uzyskali: Słowacka Partia Narodowa (SNS - Slovenská národná strana) oraz komuniści z KSČ (w wyborach 1990 r. komuniści startowali jeszcze pod szyldem Komunistycznej Partii Czechosłowacji – KSČ). Do Słowackiej Rady Narodowej w 1990 r. dostała się również koalicja partii mniejszości węgierskiej - Węgierskiego Ruchu Chrześcijańsko-Demokratycznego (MKDH - Maďarské kresťanskodemokratické hnutie) i nacjonalistycznego ugrupowania Współzycie (Spolužitie). Ostatnie dwie formacje, które wzięły udział w podziale mandatów to: Partia Demokratyczna (DS - Demokratická strana) oraz Partia Zielonych (SZ - Strana zelených). Najwyższe poparcie Komunistyczna Partia Czechosłowacji uzyskała w okręgach: Rožňava (24,69%), Svidník (22,86%) oraz Humenné (18,99%). Najmniej procent głosów na komunistów oddali wyborcy w *okresach*¹⁰⁷: Čadca (6,38%), Dolný Kubín (7,15%) oraz Dunajská Streda (7,26%).

¹⁰⁵ J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych*, s. 104.

¹⁰⁶ L. Kopeček, *System partyjny Słowacji*, s. 190.

¹⁰⁷ Zamienne stosowane będzie określenie okręg i *okres*.

Wybory 1992 r. zostały wygrane przez mečiarowski Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji (HZDS - Hnutie za demokratické Slovensko), który powstał w wyniku dezintegracji VPN. HZDS osiągnął rekordowo wysoki wynik – 37,26%. Drugie miejsce zdobyli postkomuniści z SDL' z rezultatem 14,70%. Do Słowackiej Rady Narodowej weszły również: KDH, SNS oraz koalicja partii mniejszości węgierskiej (MKM-EGY). Komunistyczna Partia Słowacji nie zdołała zdobyć mandatu, jej rezultat był niższy niż 1%. Frekwencja wyborcza ponownie była wysoka i wyniosła 84,20%. Analiza terytorialnego zróżnicowania poparcia wyborczego dla postkomunistów pokazuje, iż SDL' uzyskała najlepsze wyniki w tych samych okręgach, co w 1990 r.: Svidník (29,18%), Rožňava (26,29%) oraz Humenné (26,20%). Natomiast najniższe poparcie dla Partii Demokratycznej Lewicy zanotowano w okręgu Dunajská Streda (5,38%), Komárno (6,57%) oraz Dolný Kubín (6,88%). Najwięcej procent głosów na KSS zostało oddanych w okręgu Galanta (2,39%), Lučenec (1,98%) oraz Vranov nad Topľou (1,59%). Najniższe poparcie dla Komunistycznej Partii Słowacji zanotowano w okręgach: Dolný Kubín (0,29%), Žilina (0,30%) oraz Prievidza (0,31%).

Wybory 1994 r. przeprowadzone zostały w niezwiązanej już federacją Słowacji. Polityczne realia towarzyszące głosowaniu 1994 zostały pokrótce omówione powyżej. Wybory zostały wygrane przez HZDS, który zdobył prawie 35% głosów. Na drugim miejscu uplasowało się SDL' z wynikiem 10,41%, czyli o ponad 4% gorszym niż w wyborach 1992 r. Mogło to być spowodowane udziałem postkomunistów w rządzie Jozefa Moravčička, wraz z partiami centrowo-prawicowymi. Węgierska Koalicja (MK) oraz KDH uzyskały niewiele ponad 10% głosów. Do Rady Narodowej dostały się również: Słowacka Partia Narodowa (SNS - Slovenská národná strana); Unia Demokratyczna (DÚ - Demokratická únia) założona przez byłych członków HZDS¹⁰⁸ oraz Stowarzyszenie Robotników Słowacji (ZRS - Združenie robotníkov Slovenska), które wyodrębniło się z SDL'¹⁰⁹. Komunistyczna Partia Słowacji ponownie nie uczestniczyła w podziale mandatów uzyskując jedynie 2,70% głosów. Frekwencja wyborcza w głosowaniu 1994 r. wyniosła 75,65%. Okręgi, w których SDL' uzyskało najlepsze rezultaty to: Senica (17,00%), Košice (16,18%) oraz Medzilaborce (15,90%). Najniższe wyniki Partia Demokratycznej Lewicy osiągnęła w okręgach: Tvrdošín (3,60%), Námestovo (4,30%) i Dunajská Streda (4,60%).¹¹⁰ Z braku odpowiednich danych niemożliwe jest wskazanie okręgów, w których Komunistyczna Partia Słowacji zdobyła najwięcej lub najmniej procent głosów.

¹⁰⁸ J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych*, s. 235.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 235.

¹¹⁰ Wyniki wyborów 1994 r. zaczerpnięte z: V. Krivý, V. Feglová, D. Balko, *Slovensko a jeho regióny: sociokultúrne súvislosti volebného správania*, Bratislava 1996, s. 402-403.

Tabela 2.13. Wyniki wyborów do Słowackiej Rady Narodowej (1990 i 1992) oraz do Rady Narodowej Słowacji (1994– 2006) dla wybranych partii

Partia	Wybory 1990*		Wybory 1992*		Wybory 1994		Wybory 1998		Wybory 2002		Wybory 2006	
	1. głosów (tys.)	% głosów	1. głosów (tys.)	% głosów	1. głosów (tys.)	% głosów	1. głosów (tys.)	% głosów	1. głosów (tys.)	% głosów	1. głosów (tys.)	% głosów
VPN	991	29,35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
HZDS	-	-	1 149	37,26	1 005	34,96	907	27,00	561	19,50	203	8,79
KSS	451	13,35	23	0,76	78	2,70	94	2,79	182	6,32	89	3,88
SDL'			453	14,70	299	10,41	493	14,66	39	1,36	671	29,14
SMER	-	-	-	-	-	-	-	-	387	13,46	-	-
SNS	471	13,94	245	7,93	155	5,40	305	9,07	96	3,32	270	11,73
KDH	649	19,21	274	8,89	290	10,08	884	26,33	237	8,25	191	8,31
SDK	-	-	-	-	-	-			-	-	-	-
SDKÚ	-	-	-	-	-	-	-	-	434	15,09	423	18,35
SMK	293	8,66	229	7,42	293	10,18	307	9,12	321	11,16	269	11,68
ANO	-	-	-	-	-	-	-	-	230	8,01	33	1,42

SMK – Partia Koalicji Węgierskiej. W 1990 r. koalicja mniejszości węgierskiej pod nazwą ESWMK, w 1992 r. MKM-EGY, w 1994 r. MK. Od 1998 r. mniejszość węgierska reprezentowana jest przez jednolitą partię SMK. 1990 r. – wynik zapisany jako poparcie dla SDL' i KSS to rezultat dla KSC.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wyborczych ze strony internetowej Słowackiego Urzędu Statystycznego <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>

W wyborach 1998 r. poziom partycypacji obywateli dorównał frekwencji z 1992 r. i wyniósł 84,24%. Zwycięstwo ponownie odniosła HZDS uzyskując 27% głosów. Niecały procent mniej zanotowała druga partia – Słowacka Koalicja Demokratyczna (SDK - Slovenská demokratická koalícia), w której skład wchodziły między innymi KDH i DÚ. Trzecie miejsce zajęła SDL' z wynikiem 14,66%. Ponad 9% poparcie uzyskała Partia Węgierskiej Koalicji (SMK - Strana maďarskej koalície) oraz nacjonaści z SNS. Do parlamentu weszło również ugrupowanie założone przez Rudolfa Schustera – Partia Porozumienia Obywatelskiego (SOP - Strana občianskeho porozumenia). KSS również i w tym głosowaniu nie przekroczyła progu wyborczego uzyskując 2,79% głosów. Najwyższe poparcie SDL' uzyskała w okręgach: Banská Bystrica (26,13%); Zvolen (23,29%) oraz Krupina (22,81%), najniższe zaś w *okresach*: Dunajská Streda (2,58%); Komárno (4,58%) i Tvrdošín (7%). Należy wspomnieć, że dwa pierwsze okręgi zdominowane są przez mniejszość węgierską. Analiza terytorialnego poparcia dla KSS wskazuje, że Komunistyczna Partia Słowacji zanotowała najlepsze wyniki w *okresach*: Medzilaborce (10,31%), Poltár

(8,36%), a także Gelnica (7,36%), najgorsze zaś, podobnie jak SDL', w okręgach: Dunajská Streda (0,48%); Komárno (0,96%) i Tvrdošín (1,18%).

W 2002 r., podobnie jak w głosowaniach 1992, 1994 i 1998 r. największe poparcie wśród społeczeństwa uzyskał HZDS. Jednakże rezultat tej partii w 2002 r. (19,5%) był o ponad 17% gorszy niż w 1992 r., o ponad 15% słabszy niż w 1994 r. oraz o 7,5% niższy niż w głosowaniu z 1998 r. Widać więc, że pomimo tego, iż partia Mečiara plasowała się na pierwszym miejscu w kolejnych wyborach, jej baza społeczna malała. Ten proces dobrze odzwierciedla porównanie poparcia obywateli dla HZDS mierzonego w liczbach bezwzględnych. O ile w wyborach 1992 i 1994 r. na tę partię oddało głos ponad milion wyborców, to już w 1998 r. liczba ta zmniejszyła się do 900 tysięcy, a w 2002 r. na HZDS głosowało zaledwie ponad 560 tysięcy wyborców. Wybory 2006 r. potwierdziły spadek popularności Ruchu, który otrzymał zaufanie ponad 202 tysięcy obywateli i uzyskał 8,79% głosów. Frekwencja w 2002 r. wyniosła 70,06%. W wyborach startowało kilka nowych ugrupowań politycznych. Pierwsze z nich to Słowacka Unia Chrześcijańska i Demokratyczna (SDKÚ - Slovenská demokratická a kresťanská únia), której liderem był Mikuláš Dzurinda. SDKÚ uplasowała się na drugim miejscu, zaraz za HZDS, z 15,09% głosów. Trzecie miejsce, z ponad 13% poparciem uzyskała kolejna z „nowych” partii – Smer. Trzecie nowopowstałe ugrupowanie to Sojusz Nowego Obywatela (ANO - Aliancia Nového Občana), które zostało założone przez potentata z branży mediów. W wyborach 2002 r. ANO uzyskało 8,01% głosów. Do parlamentu weszła również partia mniejszości węgierskiej – SMK, KDH oraz KSS. Nacjonalistyczna SNS nie znalazła się w Radzie Narodowej uzyskując 3,32% głosów. Komunistyczna Partia Słowacji zdobyła 6,32% i tym samym wzięła udział w podziale mandatów. Nie udało się to natomiast SDL', której wynik oscylował w okolicy 1%. Słaby rezultat wyborczy tej partii był spowodowany udziałem w rządzie Dzurindy (wraz z ugrupowaniami centro-prawicowymi) oraz pojawieniem się na scenie politycznej konkurencyjnej partii Smer, która powstała w wyniku rozłamu w SDL'. Zarówno Smer, jak i Komunistyczna Partia Słowacji skorzystały na spadku popularności Partii Demokratycznej Lewicy. Ponadto, sukces KSS „(...) w wyborach w 2002 roku (11 mandatów poselskich) należy przede wszystkim interpretować jako efekt wzrostu elektoratu protestu na słowackich peryferiach, głównie we wschodniej części kraju.”¹¹¹ Rzeczywiście, najwyższy wynik KSS osiągnęła na wschodzie kraju, w okręgach: Medzilaborce (24,92%) oraz Svidník (15,51%), a także w *okresie* Poltár (15,21%) na południu Słowacji. Najniższe poparcie Komunistyczna

¹¹¹I. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych*, s. 190.

Partia Słowacji zanotowała w okręgach Dunajská Streda (0,70%), Komárno (1,66%) oraz Námestovo (1,96%). Najwyższe poparcie SDL' uzyskała w okręgu Bardejov (3,34%), Medzilaborce (3,33%) i Snina (2,87%), najniższe zaś w *okresach*: Dunajská Streda (0,26%), Komárno (0,40%) i Galanta (0,75%).

W wyborach 2006 r. wzięło udział 54,67% uprawnionych do głosowania. Najlepszy wynik osiągnęła partia Roberta Fico – Smer (29,14%). Drugim ugrupowaniem w wyborach była SDKÚ z 18,35% głosów. SMK oraz SNS uzyskały ponad 11% poparcie. Ponad 8% głosów zdobyły HZDS oraz KDH. W parlamencie nie znalazły się partie ANO oraz KSS, która osiągnęła wynik 3,88%. Najlepszy rezultat Komunistyczna Partia Słowacji zanotowała w okręgach: Medzilaborce (10,03%), Poltár (9,04%) oraz Turčianske Teplice (7,88%). Najgorzej KSS wypadła, podobnie jak w 2002 r., w *okresach*: Dunajská Streda (0,56%); Komárno (1,17%) i Námestovo (1,66%). SDL' nie startowała w wyborach 2006 r. jako osobny podmiot, ponieważ, jak zostało wspomniane powyżej, podjęła decyzję o połączeniu się z partią Smer.

Analiza wyników wyborów na poziomie okręgów skłania do wyróżnienia jednostek, w których postkomuniści zdobywali trwale wysokie lub trwale niskie poparcie. Zasadnym jest badanie terytorialnego rozkładu głosów osobno dla SDL' oraz KSS ponieważ są to ugrupowania o innym charakterze (zreformowani postkomuniści i postkomuniści radykalni) oraz nie do końca zbieżnym elektoracie. Istnieją jednakże okręgi, w których zarówno SDL', jak i KSS uzyskują wysokie lub niskie poparcie.

Na początek należy wspomnieć, że dostępne dane ograniczają pole i zmniejszają dokładność wykonanej analizy. Badania można rozpocząć od wyborów 1992 r., ponieważ we wcześniejszych głosowaniach SDL' i KSS były częściami składowymi KSCĽ. Jak już zostało wspomniane powyżej, rezultaty wyborcze z 1994 r. na poziomie okręgów dostępne są jedynie dla SDL'. Analiza wyników wyborczych Partii Demokratycznej Lewicy dotyczy głosowań 1990 r. (jako KSCĽ), 1992 r., 1994 r., 1998 r. oraz 2002 r. Przed wyborami 2006 r. nastąpiło zjednoczenie SDL' i SMER, a aktywiści, którzy nie zgodzili się z tą decyzją wzięli udział w wyborach używając dotychczasowej nazwy (SDL'), jednakże nie uzyskali oni 1% w żadnym z okręgów, dlatego też wyniki te nie będą brane pod uwagę w niniejszej analizie. Badanie poparcia dla KSS dotyczy głosowań z 1990 r. (wynik KSCĽ), 1992 r., 1998 r., 2002 r. oraz 2006 r. Kolejną kwestią utrudniającą analizę jest zmiana liczby okręgów na Słowacji. W 1990 r. i 1992 r. było ich 38, natomiast w wyborach 1994 r., 1998 r., 2002 r. i 2006 r. - 72.¹¹²

¹¹² W zasadzie 42 okręgi w wyborach 1990 i 1992 r. oraz 79 od 1994 r., ale w niniejszej pracy Bratislava uznana została za jeden okręg (bez analizy dzielnic stolicy), podobnie jak Košice.

Okresy zakwalifikowane do grupy o wysokich wynikach SDL' – 11 okręgów – to te, w których wskaźnik stosowany w niniejszej pracy wynosi 20% i więcej w przynajmniej trzech głosowaniach (Tabela 2.14.). Wyróżnione okręgi znajdują się w trzech terytorialnych skupiskach. Pierwsze z nich to wschód kraju obejmujący takie *okresy* jak: Humenné, Medzilaborce, Svidník, Bardejov oraz Stará Ľubovňa. Wszystkie one znajdują się w kraju preszowskim. Druga grupa okręgów charakteryzujących się trwale wysokim poparciem dla SDL' usytuowana jest w centrum Słowacji. Należą do niej: Rožňava (kraj koszycki); Banská Bystrica, Krupina (kraj bańskobystrzycki); Martin oraz Liptovský Mikuláš (kraj żyliński). Ostatni okręg - Myjava - znajduje się na północnym zachodzie Słowacji, w kraju trenczyńskim. Najwyższe poparcie SDL' uzyskiwało w *okresach*: Medzilaborce, Bardejov i Svidník, a więc na wschodzie kraju.

Niskie wyniki wyborcze (wskaźnik wynosi poniżej -20% w przynajmniej trzech wyborach) dla SDL' są cechą charakterystyczną 10 okręgów (Tabela 2.15). Rozmieszczone są one w dwóch terytorialnych skupiskach. Pierwsze z nich znajduje się w południowo-zachodniej Słowacji i obejmuje okręgi: Dunajská Streda, Galanta (kraj trnawski); Nové Zámky i Komárno (kraj nitrzański). Tereny te charakteryzuje wysoki odsetek mniejszości węgierskiej. Druga grupa *okresów* położona jest na północy Słowacji. Są to jednostki terytorialne należące do kraju żylińskiego: Námestovo, Čadca, Bytča i Žilina oraz do kraju trenczyńskiego - Považská Bystrica. Ostatni okręg zakwalifikowany do grupy o niskim poparciu dla SDL' usytuowany jest w centrum kraju, w kraju bańskobystrzyckim - Žiar nad Hronom. Najśłabsze wyniki na Słowacji Partia Demokratycznej Lewicy osiągała w okręgach: Dunajská Streda, Komárno i Čadca.

Trwale wysokie poparcie dla Komunistycznej Partii Słowacji zauważalne jest w tych samych regionach, w których SDL' uzyskiwała dobre wyniki wyborcze, a więc na wschodzie kraju, w środkowej części Słowacji oraz na jej północno-zachodnich obrzeżach. Do tej grupy zakwalifikowano 25 okręgów (Tabela 2.16.). Osiem z nich znajduje się na wschodzie Słowacji, w krajach: koszyckim - Sobrance i Trebišov i preszowskim - Snina, Humenné, Medzilaborce, Vranov nad Topľou, Stropkov i Svidník. Największa grupa okręgów z trwale wysokim poparciem dla KSS zajmuje centrum kraju (14 jednostek terytorialnych) i przynależy do trzech regionów: kraju bańskobystrzyckiego – Žarnovica, Banská Štiavnica, Krupina, Veľký Krtíš, Zvolen, Detva, Poltár, Brezno i Revúca; kraju koszyckiego – Rožňava i Gelnica oraz kraju żylińskiego - Liptovský Mikuláš, Martin i Turčianske Teplice. Ostatnia grupa składa się z trzech *okresów* leżących w północno-zachodniej Słowacji: Skalica, Senica

(kraj trnawski) oraz Bánovce nad Bebravou (kraj trenczyński). Najwyższe poparcie dla KSS charakterystyczne jest dla okręgów: Medzilaborce, Poltár i Turčianske Teplice.

Tabela 2.14. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach SDL' w wyborach 1990-2002

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Średnia (%)
Medzilaborce	-	-	53	39	145	79
Svidník	71	99	19	17	89	59
Myjava	-	-	31	36	95	54
Bardejov	0	49	25	28	146	50
Rožňava	85	79	50	-3	32	49
Krupina	-	-	23	56	39	39
Humenné	42	78	1	10	36	33
Banská Bystrica	22	3	17	78	35	31
Stará Ľubovňa	-9	47	44	6	61	30
Liptovský Mikuláš	12	-2	35	51	39	27
Martin	33	0	20	30	34	23

* Wybory do Słowackiej Rady Narodowej, w 1990 r. wynik dla KSC

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.15. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach SDL' w wyborach 1990-2002

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1994 (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Średnia (%)
Dunajská Streda	-46	-63	-56	-82	-81	-66
Komárno	-37	-55	-40	-69	-71	-54
Čadca	-52	-50	-55	-47	-26	-46
Námestovo	-	-	-59	-49	-28	-45
Bytča	-	-	-47	-48	-25	-40
Považská Bystrica	-25	-39	-39	-33	-37	-35
Žilina	-26	-37	-31	-33	-35	-32
Galanta	-6	-35	-33	-38	-45	-31
Nové Zámky	-5	-23	-16	-28	-35	-21
Žiar n. Hronom	2	-26	-35	6	-22	-15

* Wybory do Słowackiej Rady Narodowej, w 1990 r. wynik dla KSC

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.16. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach KSS w wyborach 1990-1992 i 1998-2006

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Średnia (%)
Medzilaborce	-	-	270	294	158	241
Poltár	-	-	200	141	133	158
Turčianske Teplice	-	-	107	140	103	117
Snina	-	-	161	112	71	115
Gelnica	-	-	164	136	42	114
Svidník	71	32	136	145	79	98
Vranov n. Topľou	19	109	140	98	34	95
Stropkov	-	-	78	105	67	83
Humenné	42	101	80	105	-10	69
Revúca	-	-	61	90	38	63
Skalica	-	-	98	37	34	56
Brezno	-	-	28	59	82	56
Žarnovica	-	-	48	55	65	56
Veľký Krtíš	13	88	86	38	7	55
Banská Štiavnica	-	-	49	44	63	52
Sobrance	-	-	44	81	26	50
Zvolen	19	67	34	52	32	46
Bánovce n. Bebravou	-	-	44	45	45	45
Detva	-	-	30	31	40	34
Krupina	-	-	32	36	30	33
Rožňava	85	25	54	29	12	30
Senica	-1	33	25	14	40	28
Martin	33	-7	38	37	33	25
Liptovský Mikuláš	12	-45	24	60	39	20
Trebišov	0	24	26	20	-12	15

* Wybory do Słowackiej Rady Narodowej, w 1990 r. wynik dla KSC

Źródło: opracowanie własne

Do grupy o najslabszych wynikach KSS zakwalifikowane zostało 10 jednostek terytorialnych (Tabela 2.17.). Sześć z nich znajduje się na południowo-zachodnich krańcach Słowacji: Bratislava; Senec (kraj bratysławski); Dunajská Streda (kraj trnawski); Šaľa, Nové Zámky i Komárno (kraj nitrzański). Zaś kolejne cztery okręgi położone są w północnej części Słowacji, w kraju żylińskim: Žilina, Čadca, Námestovo i Tvrdošín. Najniższe rezultaty wyborcze Komunistyczna Partia Słowacji uzyskiwała w okręgach: Dunajská Streda, Námestovo oraz Tvrdošín.

Warto zaznaczyć, że w znacznej ilości jednostek, zarówno SDL', jak i KSS zdobywały wysokie poparcie. Są to takie okręgi jak: na wschodzie - Humenné, Medzilaborce i Svidník; w centrum kraju – Rožňava, Krupina, Martin i Liptovský Mikuláš. Natomiast okresy, w których zarówno SDL', jak i KSS najwięcej straciły w porównaniu z rezultatami na szczeblu ogólnokrajowym to: na północy - Čadca, Námestovo i Žilina; oraz na południowym-zachodzie - Dunajská Streda, Nové Zámky i Komárno.

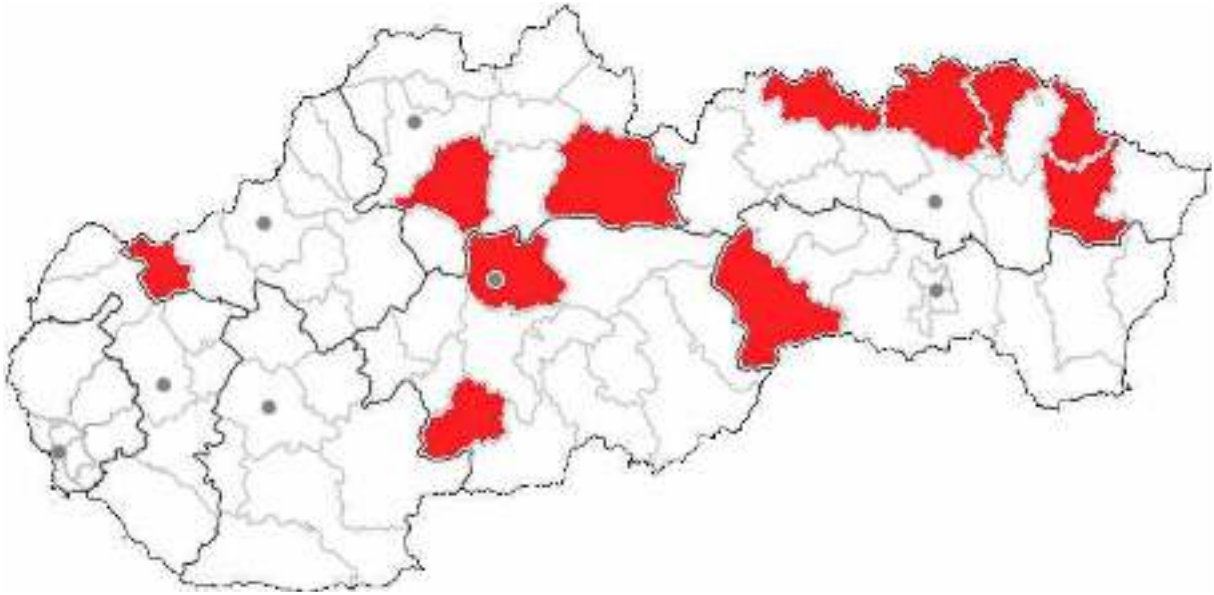
Tabela 2.17. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach KSS w wyborach 1990-1992 i 1998-2006

Okręg	Wybory 1990* (%)	Wybory 1992* (%)	Wybory 1998 (%)	Wybory 2002 (%)	Wybory 2006 (%)	Średnia (%)
Dunajská Streda	-46	-29	-83	-89	-86	-72
Námestovo	-	-	-43	-69	-57	-56
Tvrdošín	-	-	-58	-61	-37	-52
Komárno	-37	14	-65	-74	-70	-49
Šaľa	-	-	-23	-55	-46	-41
Žilina	-26	-61	-45	-49	-6	-40
Bratislava	-3	-38	-51	-40	-28	-39
Čadca	-52	-36	-37	-32	-21	-31
Nové Zámky	-5	8	-39	-50	-45	-31
Senec	-	-	-25	-37	-28	-30

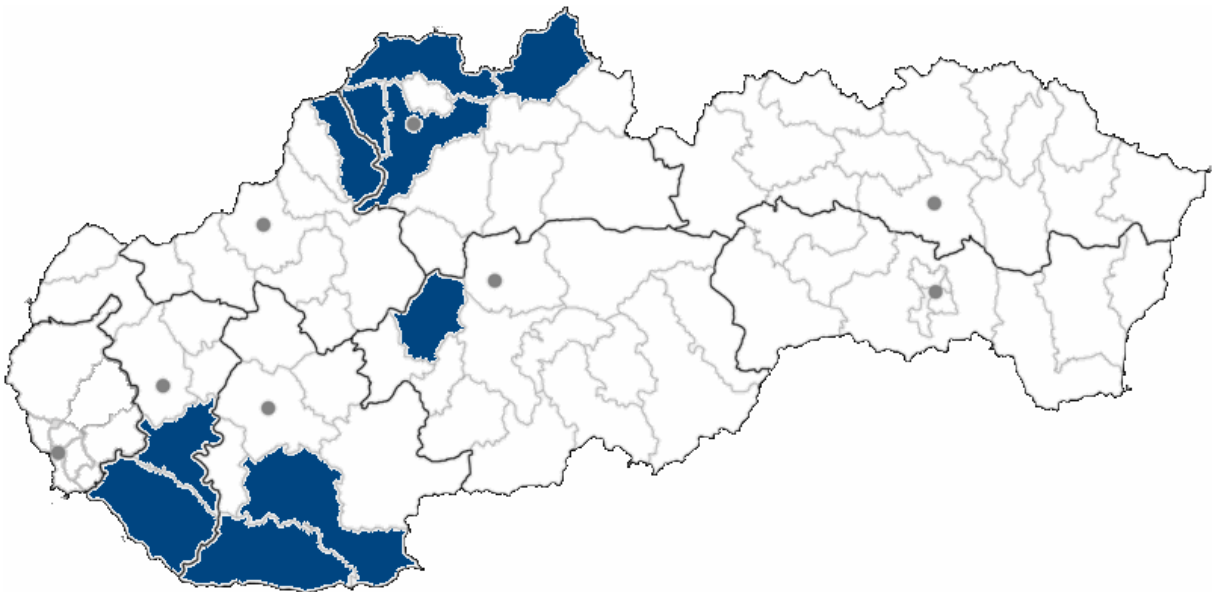
* Wybory do Słowackiej Rady Narodowej, w 1990 r. wynik dla KSC

Źródło: opracowanie własne

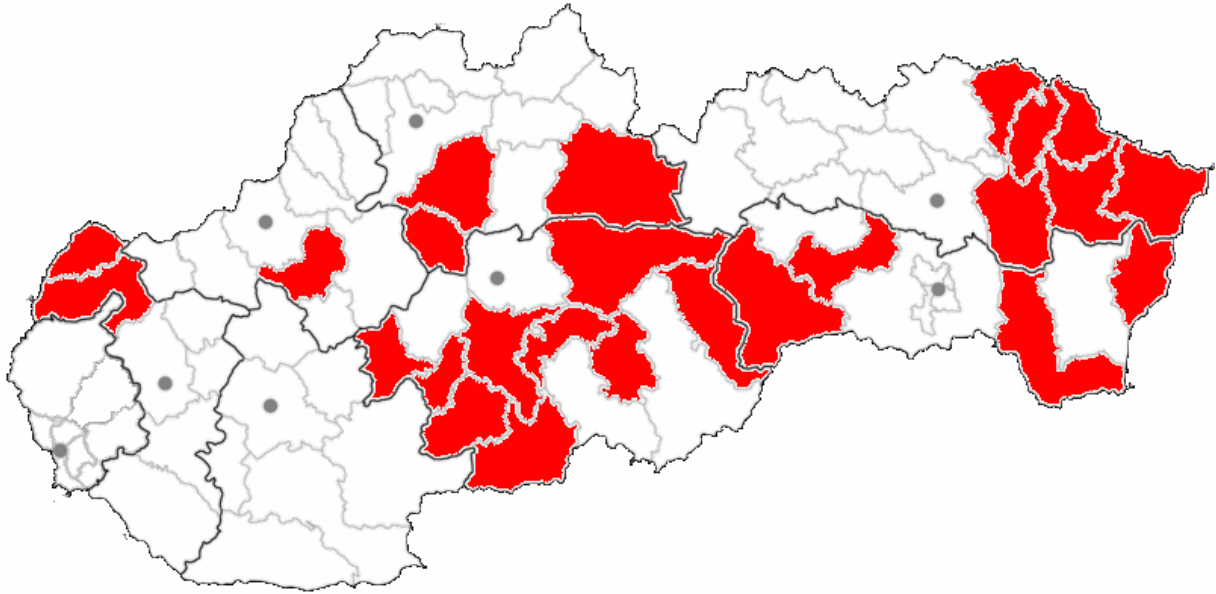
Mapa 2.5. Okręgi o wysokich wynikach SDL'

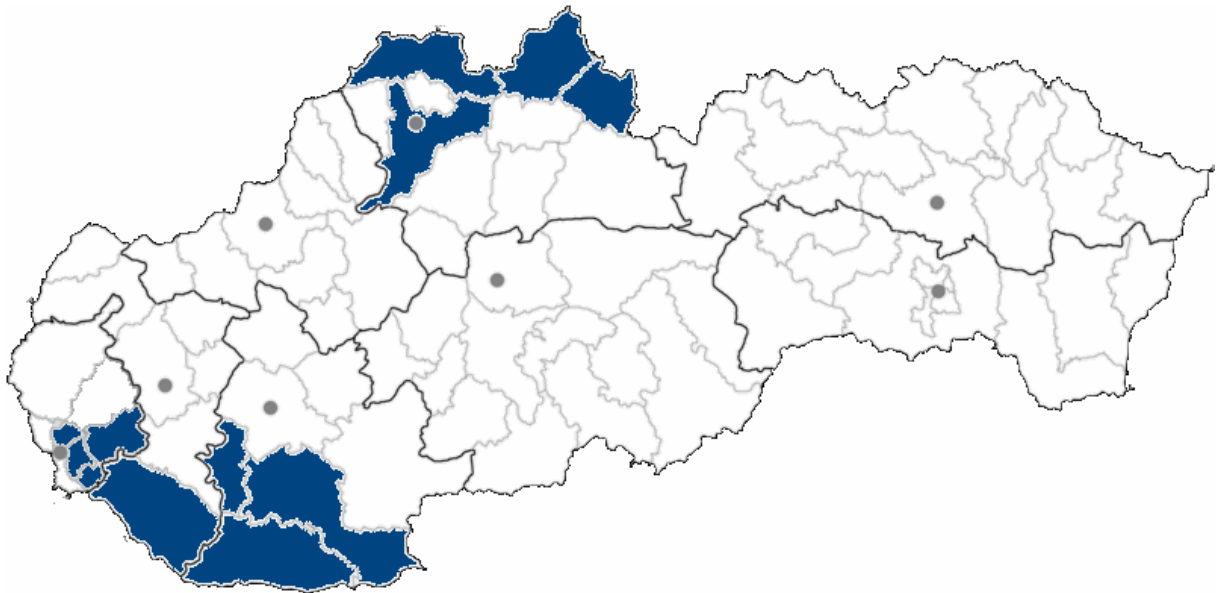
Mapa 2.6. Okręgi o niskich wynikach SDL'

Mapa 2.7. Okręgi o wysokich wynikach KSS

Mapa 2.8. Okręgi o niskich wynikach KSS

2.5. Rumunia

Front Ocalenia Narodowego (FSN) powstał w 1989 r. 22 grudnia oficjalnie ogłoszono jego utworzenie. W jego skład weszli przedstawiciele różnych środowisk, jednakże kluczową rolę odgrywali w nim komuniści.¹¹³ Głównymi postaciami ruchu byli: Ion Iliescu oraz Petre Roman. W wyborach prezydenckich, które odbyły się w 1990 r. zwyciężył Iliescu, a w głosowaniu do parlamentu najwięcej głosów osiągnął FSN – ponad 66%. Premierem został Petre Roman, który sformułował plan transformacji o liberalnym charakterze. Jego wprowadzenie spowodowało zubożenie znacznej części społeczeństwa. Program ten był sprzeczny z obietnicami wyborczymi Frontu i spowodował konflikt wewnątrz formacji.¹¹⁴

W kwietniu 1992 r. odbył się III zjazd partii, na którym 64% zebranych poparło plan Romana.¹¹⁵ Decyzja ta spowodowała rozłam w formacji – obóz nastawiony mniej reformistycznie, skupiony wokół Iliescu, utworzył własną partię – Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego (FDSN), który okazał się zwycięzcą w grudniowych wyborach parlamentarnych. Utworzony został mniejszościowy rząd Nicolae Văcăroiu, który w parlamencie wspierany był przez dwie nacjonalistyczne formacje: Partię Rumuńskiej Jedności Narodowej (PUNR) i Partię Wielkiej Rumunii (PRM). W wyniku złej sytuacji gospodarczej i wprowadzania reform powodujących duże koszty społeczne poparcie dla FDSN spadło. Pozycję partii osłabiło również ujawnienie afer korupcyjnych z udziałem ministrów w rządzie FDSN – ministra finansów, ministra spraw wewnętrznych, ministra handlu i kierownika Urzędu Rady Ministrów.¹¹⁶

W lipcu 1993 r. zapadła decyzja o przyłączeniu do ugrupowania trzech małych pozaparlamentarnych partii oraz o zmianie nazwy formacji na Partię Demokracji Społecznej Rumunii (Partidul Democrației Sociale în România, PDSR).¹¹⁷ W styczniu 1994 r. PDSR podpisała umowę koalicyjną z PUNR a rok później z Partią Wielkiej Rumunii¹¹⁸ i

¹¹³ J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej*, Pułtusk 2004, s. 113.

¹¹⁴ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia* [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1991*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1992, s. 69.

¹¹⁵ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia* [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1992*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1994, s. 148.

¹¹⁶ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia* [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1993*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1995, s. 135-136.

¹¹⁷ Ibidem, ss. 136; 262.

¹¹⁸ PDSR zerwała umowę z PRM w październiku 1995 r. (więcej w: A. Sowińska-Krupka, *Rumunia* [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1994-1995*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1997, s. 201).

neokomunistyczną Socjalistyczną Partią Pracy (PSM).¹¹⁹ Jednakże jeszcze przed wyborami 1996 r. wszystkie trzy porozumienia zostały zerwane.¹²⁰

Głosowanie 1996 r. zostało przegrane przez lewicę postkomunistyczną – najwięcej głosów uzyskała Rumuńska Konwencja Demokratyczna (CDR). W latach 1996-2000 PDSR pozostawała w opozycji. W wyborach 2000 r. Partia Demokracji Społecznej Rumunii zwyciężyła uzyskując ponad 36% głosów. Utworzono rząd na czele z liderem PDSR - Adrianem Năstase. W styczniu 2001 r. PDSR i Socjaldemokratyczna Partia Rumunii (PSDR) połączyły się tworząc formację pod nazwą Partia Socjaldemokratyczna (Partidul Social Democrat, PSD). W 2004 r. Adrian Năstase wziął udział w wyborach prezydenckich – wyścig o fotel prezydencki rozstrzygnął się w drugiej turze pomiędzy Năstase a Traianem Băsescu (lider Partii Demokratyczno-Liberalnej, późniejszej Partii Demokratycznej) – kandydat PSD przegrał wybory. Natomiast w wyborach parlamentarnych 2004 r. sukces odniosła koalicja PSD i PUR (Rumuńska Partia Humanistyczna). Nie sformułowała ona jednak rządu. Gabinet utworzony został przez koalicję ugrupowań: Sojusz Prawdy i Sprawiedliwości (koalicja PD i PNL), Węgierska Unia Demokratyczna w Rumunii (UDMR) i Rumuńska Partia Humanistyczna (PUR)¹²¹.

W 2005 r. nowym przewodniczącym Partii Socjaldemokratycznej został Mircea Geoană, który pełnił swoją funkcję do 2010 r. Przed wyborami parlamentarnymi 2008 r. PSD zawiązała koalicję z Partią Konserwatywną. W głosowaniu wyborczym komitet ten uzyskał najwięcej głosów, jednak otrzymał o jeden mandat mniej niż Partia Demokratyczno-Liberalna – PLD (powstała z połączenia Partii Demokratycznej z Partią Liberalno-Demokratyczną). Została utworzona koalicja dwóch największych partii – PSD i PLD. Jako premiera desygnowano Theodora Stolojana, który jednak zrezygnował z funkcji premiera. Ostatecznie, na czele rządu PSD i PLD stanął Emil Boc. Koalicja rozpadła się jednak po niecałym roku – w październiku 2009 r. ministrowie PSD wycofali się z rządu po tym, jak zdymisjonowany został, pochodzący z Partii Socjaldemokratycznej minister spraw wewnętrznych Dan Nica.¹²² W lutym 2010 r. przewodniczącym PSD został wybrany Victor Ponta.

Podsumowując, obecna Partia Socjaldemokratyczna powstała w wyniku rozłamu we Froncie Ocalenia Narodowego. Zwolennicy Iona Iliescu utworzyli Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego, który w 1993 r. zmienił nazwę na Partię Demokracji Społecznej, a w

¹¹⁹ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia [w:] Europa Środkowo-Wschodnia 1994-1995*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1997, s. 200.

¹²⁰ A. Sowińska-Krupka, *Rumunia [w:] Europa Środkowo-Wschodnia 1996*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1999, s. 174.

¹²¹ PUR od 2005 r. przyjęła nazwę Partia Konserwatywna.

¹²² *Rozpadł się rumuński rząd*, „Gazeta Wyborcza”, 02.10.2009 r.

2001 r. na Partię Socjaldemokratyczną. Obóz ten rządził Rumunią w latach 1992-1996, 2000-2004 oraz 2008-2009 (w koalicji z Partią Demokratyczno-Liberalną). Z omawianej partii wywodzi się prezydent Rumuni w latach 1989-1996 i 2000-2004 Ion Iliescu oraz Nicolae Văcăroiu – tymczasowy prezydent pełniący funkcję od kwietnia do maja 2007 r. (po usunięciu ze stanowiska Traiana Băsescu).

W tym miejscu warto dokonać analizy poszczególnych wyborów parlamentarnych w Rumunii w latach 1990-2008. Jak zostało wspomniane na początku niniejszego podrozdziału głosowanie 1990 r. wygrał Front Ocalenia Narodowego uzyskując 66,31% głosów i 263¹²³ mandaty w 396¹²⁴ osobowej Izbie Deputowanych. Partia, która zajęła drugie miejsce - Węgierska Unia Demokratyczna w Rumunii (UDMR) – osiągnęła 7,23%, a ugrupowanie, które uplasowało się na trzeciej pozycji - Partia Narodowo-Liberalna – 6,41%. Obie formacje uzyskały po 29 miejsc w parlamencie. W podziale mandatów wzięły również udział komitety, które osiągnęły mniej niż 3% głosów. Najlepsze rezultaty Front Ocalenia Narodowego uzyskał w okręgach: Teleorman – 87,15%, Olt – 86,54% oraz Vaslui – 86,10%. Natomiast najmniejszy odsetek obywateli oddał swój głos na FSN w okręgach: Harghita – 11,04%, Mureș – 14,27% i Covasna – 16,63%.

Niezwykłym wydaje się fakt, iż Front Ocalenia Narodowego – postkomunistyczna formacja – zdobył w 1990 r. 2/3 głosów wyborców Rumunii. Wyjaśnieniem może być stan ówczesnego społeczeństwa rumuńskiego, które nie było gotowe do gwałtownych, liberalnych zmian, które jeszcze bardziej pogorszyłyby i tak trudne warunki życia. Robert Kaplan w swojej książce przytacza fragmenty rozmów z mieszkańcami Rumunii przed wyborami 1990 r. Wyraźnie widać, że są oni świadomi tego, iż Front Ocalenia Narodowego jest formacją postkomunistyczną.¹²⁵ Mimo to decydują się oni głosować na to ugrupowanie: „(...) po Iliescu wiemy, czego się spodziewać. Po innych nie wiemy. W tym kraju nikomu nie można ufać.”¹²⁶

W wyborach 1992 r. zwyciężył Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego zdobywając 27,72% głosów i 117 mandatów w Izbie Deputowanych. Na drugim miejscu uplasowała się Rumuńska Konwencja Demokratyczna – CDR (lider: Emil Constantinescu) – składająca się m.in. z Partii Narodowo-Liberalnej (PNL) oraz Chrześcijańsko-Demokratycznej Narodowej Partii Rolników (PNT-CD). Konwencja uzyskała 20,01% głosów

¹²³ Dane dotyczące wyborów 1990-2000 pochodzą ze strony internetowej Uniwersytetu Essex: <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexCountry.asp?country=ROMANIA&opt=elc>, dostęp z dnia 02.06.2010 r.

¹²⁴ W związku z zasadami ordynacji wyborczej, liczba posłów może się zmieniać w wyniku poszczególnych wyborów.

¹²⁵ R. Kaplan, *Balkańskie upiory. Podróż przez historię*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010, ss. 291; 302-303.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 291.

i 82 mandaty. Dopiero na trzeciej pozycji znalazł się Front Ocalenia Narodowego (z Petre Romanem) zdobywając 10,19% i 43 mandaty. Ponad 7% poparcie uzyskały: nacjonalistyczna Partia Rumuńskiej Jedności Narodowej (PUNR) (7,72% i 30 mandatów) oraz ugrupowanie reprezentujące mniejszość węgierską – UDMR (7,46% i 27 mandatów). Natomiast ponad 3% głosów zdobyły: Partia Wielkiej Rumunii - PRM (16 mandatów) i Socjalistyczna Partia Pracy - PSM (13 mandatów). Najwyższe rezultaty wyborcze postkomuniści z Demokratycznego Frontu Narodowego osiągnęli w okręgu Botoșani – 55,97% głosów, Buzău – 55,96% oraz Vrancea – 50,72%. Najniższe wyniki FDSN uzyskał w okręgach: Harghita – 2,28%, Mureș – 4,03% i Covasna – 4,82%.

W wyborach 1996 r. największe poparcie zdobyła Rumuńska Konwencja Demokratyczna (CDR) – 30,17%. CDR wprowadziła do Izby Deputowanych 122 przedstawicieli. Na drugim miejscu uplasowali się postkomuniści, których ugrupowanie w 1993 r. zmieniło nazwę na Partię Demokracji Społecznej Rumunii (PDSR). Zdobyli oni 21,52% głosów i 91 mandatów. Trzecie miejsce, z wynikiem 12,93% uzyskała koalicja - Unia Socjaldemokratyczna (Uniunea Social Democrată, USD) złożona z Partii Demokratycznej – PD (w wyborach 1992 r. Front Ocalenia Narodowego) oraz Socjaldemokratycznej Partii Rumunii (PSDR). Unia Socjaldemokratyczna (USD) wprowadziła do Izby Deputowanych 53 przedstawicieli. 6,64% głosów i 25 mandatów zdobyła Węgierska Unia Demokratyczna w Rumunii (UDMR). Ponad 4% poparcie wyborców uzyskały PRM i PUNR. Najwyższe wyniki postkomuniści z PDSR zdobyli w okręgu Călărași – 43,27% głosów, Vrancea – 38,01% i Vaslui – 36,61%. Najniższe poparcie Partia Demokracji Społecznej w Rumunii uzyskała w okręgach: Harghita – 3,97%, Covasna – 6,75% oraz Sibiu – 8,64%.

W wyborach 2000 r. PDSR utworzyła zwycięską koalicję wraz z Socjaldemokratyczną Partią Rumunii (PSDR) i Rumuńską Partią Humanistyczną (PUR). Osiągnęła ona wynik 36,61% głosów i wprowadziła do Izby Deputowanych 155 przedstawicieli. Na drugim miejscu uplasowała się nacjonalistyczna Partia Wielkiej Rumunii (PRM) uzyskując 19,48% poparcia i 84 mandaty. Kolejne trzy ugrupowania zdobyły więcej niż 25 mandatów osiągając wynik wyborczy nie przekraczający 10%: Partia Demokratyczna (PD) – 7,03%, Partia Narodowo-Liberalna (PNL) – 6,89% i Węgierska Unia Demokratyczna w Rumunii (UDMR) – 6,80%. Najwyższe poparcie dla zwycięskiej koalicji zanotowano w okręgu Vrancea – 57,12%, Călărași – 56,30% i Olt – 54,20%. Najniższe rezultaty wyborcze postkomuniści osiągnęli w okręgach: Harghita – 5,34%, Covasna – 9,99% oraz Mureș – 16,17%.

W głosowaniu 2004 r.¹²⁷ zwyciężyła koalicja Partii Socjaldemokratycznej – PSD (powstała z przekształcenia PDSR) i Rumuńskiej Partii Humanistycznej – PUR (od 2005 r. Partia Konserwatywna) pod nazwą Unia Narodowa (Uniunea Națională). Uzyskała ona 36,80% głosów i 132 mandaty. Drugie miejsce zajął Sojusz Prawdy i Sprawiedliwości (Alianța Dreptate și Adevăr) – komitet koalicyjny Partii Demokratycznej (PD) i Partii Narodowo-Liberalnej (PNL) osiągając 31,50% głosów i 113 miejsc w Izbie Deputowanych. 13% poparcie uzyskała Partia Wielkiej Rumunii (PRM), a Węgierska Unia Demokratyczna w Rumunii (UDMR) zdobyła 6,20% głosów. Najlepsze rezultaty wyborcze koalicja PSD-PUR zanotowała w okręgach: Teleorman – 53,20% głosów, Giurgiu – 52,10% i Botoșani – 50,60%. Natomiast najniższe poparcie uzyskała w okręgach: Harghita – 8,70%, Covasna – 11,40% oraz Mureș – 22,80%.

Tabela 2.18. Wyniki wyborów parlamentarnych w Rumunii w latach 1990-2008 dla wybranych partii

Partia	Wybory 1990		Wybory 1992		Wybory 1996		Wybory 2000		Wybory 2004		Wybory 2008	
	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów	I. głosów (tys.)	% głosów
CDR/ CDR 2000	-	-	2 177	20	3 692	30,2	546	5	-	-	-	-
PNL	879	6,4	286	2,6			747	6,9			1 279	18,6
FSN/ PD/ PD-L	9 090	66,3	1 109	10,2	1 582	12,9	762	7	3 192	31,5	2 229	32,4
FDSN/ PDSR/ PSD			3 016	27,7	2 634	21,5	3 968	36,6	3 730	36,8	2 279	33,1
UDMR	992	7,2	811	7,5	813	6,6	737	6,8	628	6,2	425	6,2
PRM			424	3,9	546	4,5	2 112	19,5	1 317	13	218	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wyborczych zamieszczonych na stronie internetowej Uniwersytetu Essex <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexCountry.asp?country=ROMANIA&opt=elc> oraz ze stron: <http://psephos.adam-carr.net/countries/r/romania/> i <http://alegeri.referinte.transindex.ro/index.php3?ev=1990>

W wyborach 2008 r. Partia Socjaldemokratyczna (PSD) startowała wspólnie z Partią Konserwatywną (PC dawniej PUR). Jak już zostało wspomniane powyżej, koalicja osiągnęła najlepszy procentowy wynik – 33,09%, jednakże wprowadziła do Izby Deputowanych jednego przedstawiciela mniej niż Partia Demokratyczno-Liberalna - PD-L (powstała z połączenia Partii Demokratycznej – PD z Partią Liberalno-Demokratyczną – PLD w 2008 r.).

¹²⁷ Dane dotyczące wyborów 2004-2008 zaczerpnięte ze strony internetowej: <http://psephos.adam-carr.net/countries/r/romania/index.shtml#top>, dostęp z dnia 02.06.2010 r.

PD-L w wyborach 2008 r. zdobyła 32,36% głosów i 115 mandatów. Na trzecim miejscu, z wynikiem 18,57%, uplasowała się koalicja Partii Narodowo-Liberalnej (PNL) i Chrześcijańsko-Demokratycznej Narodowej Partii Rolników (PNȚ-CD). 6,17% i 22 mandaty uzyskało ugrupowanie reprezentujące mniejszość węgierską (UDMR). Najwyższe rezultaty koalicja PSD-PC osiągnęła w okręgach: Vrancea – 48,80% głosów, Dolj – 47,90% i Constanța – 47,80%, natomiast najniższe poparcie zanotowała w okręgu Harghita – 6,40%, Covasna – 10,90% oraz Mureș – 17,60%.

W tym miejscu warto dokonać analizy zróżnicowania przestrzennego w głosowaniu na lewicę postkomunistyczną w Rumunii. Wyróżniono dwie grupy okręgów: w pierwszej znalazły się jednostki, w których wskaźnik używany w niniejszej pracy wynosi 20% lub więcej przynajmniej w trzech na sześć wyborów parlamentarnych. Natomiast druga grupa składa się z okręgów, w których wskaźnik kształtuje się na poziomie poniżej -20% co najmniej w trzech wyborach.

Do grupy okręgów o wysokich wynikach postkomunistów zaliczonych zostało 19 spośród 42 jednostek (Tabela 2.19.). Tworzą one terytorialne skupisko – zajmują obszary wschodniej, południowo-wschodniej i południowej Rumunii, które odpowiadają historycznym regionom: Mołdawii (część rumuńska), północnej Dobrudży oraz Wołoszczyzny (w jej ramach regiony Muntenia i Oltenia). Okręgi położone na wschodzie kraju to: Botoșani, Iași, Neamț, Bacău, Vaslui, Vrancea, Galați, Tulcea, Brăila i Buzău, natomiast Ialomița, Călărași, Giurgiu, Teleorman, Dâmbovița, Argeș, Olt, Vâlcea i Gorj znajdują się w południowej części kraju. Spośród wymienionych okręgów można wyróżnić jednostki, w których poparcie dla postkomunistów jest bardzo trwałe – we wszystkich sześciu wyborach wskaźnik przekracza 20%: dwie jednostki położone są na wschodzie kraju - Vrancea i Vaslui, a kolejne trzy usytuowane są w południowej Rumunii - Ialomița, Teleorman i Olt.

Druga grupa okręgów skupia jednostki cechujące się niskimi wynikami lewicy postkomunistycznej, zakwalifikowano do niej 12 okręgów (Tabela 2.20.). Położone są one w Siedmiogrodzie (Transylwania) oraz na zachodzie kraju - w regionie Kriszana i Banat (część rumuńska). Zakwalifikowane do opisywanej grupy okręgi z Siedmiogrodu to: Covasna, Brașov, Harghita, Mureș, Sibiu, Alba, Cluj i Bistrița-Năsăud. Natomiast na zachodzie kraju usytuowane są: Satu Mare, Bihor, Arad i Timiș. W ośmiu okręgach - Harghita, Covasna, Mureș, Cluj, Sibiu, Brașov, Bihor i Arad bardzo niskie wyniki postkomunistów są cechą charakterystyczną wszystkich wyborów parlamentarnych od 1990 roku.

Tabela 2.19. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 1990-2008

Okręg	Wybory 1990 (%)	Wybory 1992 (%)	Wybory 1996 (%)	Wybory 2000 (%)	Wybory 2004 (%)	Wybory 2008 (%)	Średnia (%)
Vrancea	22	83	77	56	33	47	53
Vaslui	30	70	70	42	37	29	46
Olt	31	54	66	48	36	36	45
Teleorman	31	78	59	36	45	22	45
Ialomița	30	58	49	32	28	30	38
Călărași	28	49	101	54	20	-35	36
Buzău	-45	102	58	43	32	17	35
Giurgiu	27	75	62	28	42	-43	32
Botoșani	-45	102	47	47	38	-1	27
Galați	17	42	40	29	17	40	31
Argeș	17	34	40	32	11	37	29
Dâmbovița	20	32	49	30	26	9	28
Neamț	22	22	69	27	13	5	26
Bacău	18	33	30	39	18	15	26
Vâlcea	26	12	15	35	14	23	21
Iași	11	30	24	26	27	4	20
Brăila	-52	47	35	31	17	44	20
Gorj	24	26	25	11	-4	34	19
Tulcea	21	36	32	-6	-11	-12	10

1990-FSN; 1992-FDSN; 1996-PDSR; 2000-P.D.S.R. 2000; 2004-National Union 2004 (PSD-PUR); 2008-Alliance 2008 (PSD+PC)

Źródło: opracowanie własne

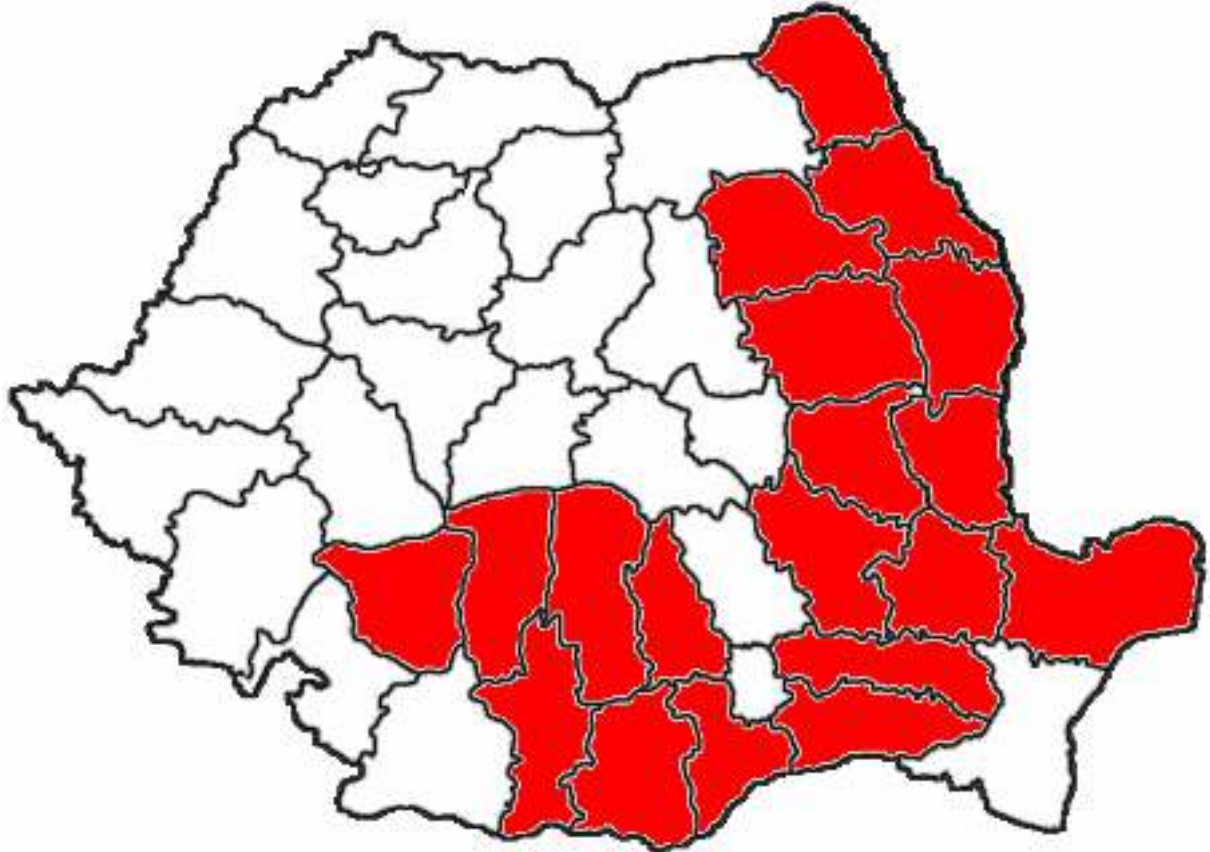
Tabela 2.20. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 1990-2008

Okręg	Wybory 1990 (%)	Wybory 1992 (%)	Wybory 1996 (%)	Wybory 2000 (%)	Wybory 2004 (%)	Wybory 2008 (%)	Średnia (%)
Harghita	-83	-92	-82	-85	-76	-81	-83
Covasna	-75	-83	-69	-73	-69	-67	-73
Mureș	-78	-85	-59	-56	-38	-47	-61
Cluj	-36	-67	-58	-46	-32	-42	-47
Satu Mare	-37	-53	-58	-56	-20	-28	-42
Bihor	-32	-50	-46	-43	-32	-44	-41
Sibiu	-30	-58	-60	-39	-27	-22	-39
Timiș	-31	-51	-52	-34	-30	-17	-36
Brașov	-26	-45	-40	-25	-29	-31	-33
Alba	-10	-38	-42	-35	-27	-40	-32
Arad	-23	-44	-21	-38	-29	-36	-32
Bistrița-Năsăud	-1	-45	-56	-52	-5	-3	-27

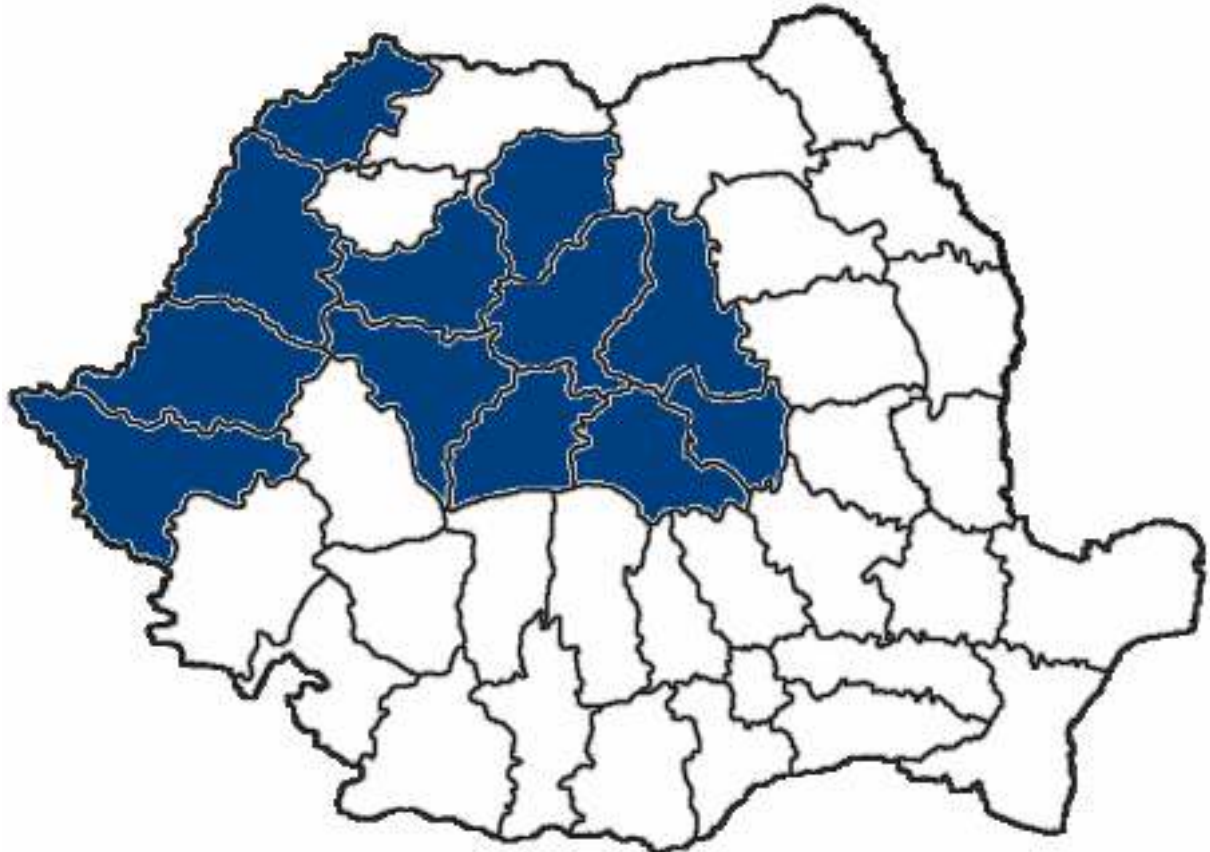
1990-FSN; 1992-FDSN; 1996-PDSR; 2000-P.D.S.R. 2000; 2004-National Union 2004 (PSD-PUR); 2008-Alliance 2008 (PSD+PC)

Źródło: opracowanie własne

Mapa 2.9. Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów w Rumunii

Mapa 2.10 Okręgi o niskich wynikach postkomunistów w Rumunii

2.6. Polska

W sześciu kolejnych wolnych wyborach w Polsce – w 1991, 1993, 1997, 2001, 2005 i 2007 r. - Sojusz Lewicy Demokratycznej niezmiennie zdobywał mandaty w Sejmie. Co więcej, w 1993 r. i 2001 r. SLD uzyskał największą liczbę głosów i sformułował rząd. Warto prześledzić początki powstania tej formacji politycznej. W wyniku porozumień Okrągłego Stołu przeprowadzone zostały nie w pełni demokratyczne wybory w czerwcu 1989 r. Wynik głosowania zakończył się porażką strony rządowej. Po wyborach sformułowany został gabinet, w którym funkcję premiera powierzono Tadeuszowi Mazowieckiemu – działaczowi opozycji.

W styczniu 1990 r. odbył się XI zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, na którym zdecydowano o jej rozwiązaniu i utworzeniu Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP).¹²⁸ W jej skład weszło skrzydło reformatorskie (np. Aleksander Kwaśniewski), ale także osoby z aparatu partyjnego.¹²⁹ Powstała także formacja pod nazwą Polska Unia Socjaldemokratyczna, która reprezentowała obóz radykalno-reformatorski, jednakże przetrwała ona jedynie dwa lata (została rozwiązana w 1992 r.). Część z członków PUS znalazło się w Unii Pracy. Powracając do SdRP należy zaznaczyć, iż partia ta nigdy samodzielnie nie brała udziału w wyborach.

Już przed głosowaniem do Sejmu w 1991 r. utworzona została koalicja wokół SdRP złożona z różnych ruchów lewicowych. Przybrała ona nazwę Sojusz Lewicy Demokratycznej. Podobne koalicje, pod tą samą nazwą ponawiane były przed wyborami 1993 i 1997 r. W maju 1999 r. SLD został oficjalnie zarejestrowany jako partia polityczna. W 2001 r. brał udział w wyborach parlamentarnych w koalicji z Unią Pracy, natomiast przed głosowaniem 2007 r. utworzona została koalicja pod nazwą Lewica i Demokraci (SLD; Unia Pracy; Partia Demokratyczna – demokraci.pl; Socjaldemokracja Polska).

Warto zaznaczyć, iż podobnie jak na Węgrzech i w Rumunii, Sojusz Lewicy Demokratycznej jest liczącą się siłą polityczną. Formacja ta zwyciężyła w dwóch wyborach parlamentarnych i rządziła krajem w latach 1993-1997 oraz 2001-2005. Nie należy zapominać również o tym, iż przez 10 lat jeden z polityków SLD – Aleksander Kwaśniewski

¹²⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, J. Sroka, *System partyjny w Polsce [w:] Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, [red.] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut i J. Sroka, Wrocław 2003, s. 118.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 118-119.

– sprawował funkcję Prezydenta RP. Jednakże w 2003 i 2004 r. siła lewicy w Polsce została zachwiana. Było to związane z ujawnieniem szeregu afer w łonie obozu SLD. Na osłabieniu lewicy skorzystały dwa ugrupowania, które pojawiły się po raz pierwszy w wyborach 2001 r.

– Platforma Obywatelska oraz Prawo i Sprawiedliwość.

W tym miejscu warto dokonać analizy poszczególnych wyborów parlamentarnych w latach 1991 – 2007. W pierwszych wolnych wyborach w III Rzeczypospolitej (1991) nie wprowadzono klauzuli zaporowej. Decyzja ta spowodowała rozdrobnienie Sejmu i niemożność sformowania trwałej koalicji wyborczej. Zwycięska partia – Unia Demokratyczna – uzyskała 12,32% głosów i 62 mandaty, na drugim miejscu uplasował się SLD z wynikiem 11,99% i 60 mandatami. Kolejne cztery komitety - Wyborcza Akcja Katolicka; Porozumienie Obywatelskie Centrum; Polskie Stronnictwo Ludowe-Sojusz Programowy; Konfederacja Polski Niepodległej - zdobyły ponad 40 mandatów. 31 komitetów (również regionalnych) w wyborach 1991 r. wprowadziło do Sejmu co najmniej jednego posła. Pomimo, iż SLD uzyskała drugi wynik wyborczy była izolowana na scenie partyjnej. Warto dodać, że zwycięskie ugrupowanie – Unia Demokratyczna – również nie wzięła udziału w koalicji rządowej.

Badanie wyników wyborów 1991 r. w poszczególnych okręgach¹³⁰ wykazało zróżnicowanie w poparciu dla SLD. Najwyższe wyniki wyborcze koalicja uzyskała w okręgach: Włocławek (19,50% głosów), Sosnowiec (19,40%) oraz Białystok (19,10%). Najniższy odsetek głosów Sojusz Lewicy Demokratycznej zanotował natomiast w okręgu Nowy Sącz (3,50%), Tarnów (5,20%) i Przemyśl (5,70%).

Podczas głosowania 1993 r. zastosowano próg wyborczy, który ustalono na poziomie 5% dla partii i 8% dla koalicji. Decyzja ta, wraz ze zmianą formuły przeliczania głosów na korzystniejszą dla większych ugrupowań metodę d'Hondta spowodowała, iż do Sejmu dostało się osiem formacji (w tym dwie reprezentujące mniejszość niemiecką – uzyskały w sumie 4 mandaty). Zwycięzcą wyborów został Sojusz Lewicy Demokratycznej, który zdobył 20,41% głosów i 171 mandatów. Na drugim miejscu znalazło się Polskie Stronnictwo Ludowe – 15,40% poparcia i 132 mandatów. 10,59% i 74 miejsca w Sejmie uzyskała Unia Demokratyczna, a Unia Pracy otrzymała 41 mandatów przy ponad 7% poparciu społeczeństwa polskiego. Progi wyborcze przekroczyły również: Konfederacja Polski Niepodległej (5,77% głosów i 22 mandaty) oraz Bezpartyjny Blok Wspierania Reform

---

¹³⁰ W 1991 r. było 37 okręgów wyborczych, natomiast dostępne dane zagregowane są w 52 jednostkach (49 województwach i 3 jednostkach wydzielonych z województwa katowickiego). By utrzymać spójność wyводу termin okręg w kontekście wyborów 1991 r. używany będzie w odniesieniu do opisanych powyżej 52 jednostek.

(5,41% i 16 miejsc w Sejmie). Komitet Ojczyzna uzyskał 6,37% głosów wyborców, jednakże nie wziął udziału w podziale mandatów, ponieważ został zarejestrowany jako koalicja wyborcza (próg dla koalicji wynosił 8%). SLD wraz z PSL utworzyło wspólny gabinet. Premierem nie został jednak polityk ze zwycięskiej partii - na czele rządu stanął Waldemar Pawlak – lider ludowców. Najwyższe rezultaty SLD zdobył w okręgach: Sosnowiec (33,60% głosów), Włocławek (32,50%) oraz Bydgoszcz (29,40%). Najmniejszy odsetek obywateli zagłosował na postkomunistów w okręgu Nowy Sącz (9%), Tarnów (9,20%) i Łomża (10,50%).

W wyniku wyborów 1997 r. do Sejmu weszło pięć ugrupowań. Po czteroletnich rządach lewicy obywatele oddali władzę w ręce ugrupowania prawicowego. Rozdrobniona prawa strona sceny partyjnej skonsolidowała się i utworzyła formację - Akcja Wyborcza Solidarność, która zwyciężyła w wyborach uzyskując 33,83% głosów i 201 mandatów. Utworzyła ona koalicję rządową z Unią Wolności, która uplasowała się na trzecim miejscu z wynikiem 13,37% głosów i 60 miejscami w Sejmie. 27,13% głosów i 164 mandaty uzyskał Sojusz Lewicy Demokratycznej, który zajął drugie miejsce w wyścigu wyborczym. Należy zaznaczyć, iż pomimo niższej frekwencji niż cztery lata wcześniej SLD uzyskał lepszy wynik wyborczy – zarówno procentowy (różnica ok. 7%), jak i liczony w głosach wyborców (ponad 735 tysięcy głosów różnicy). W 1997 r. do Parlamentu wchodzi również Polskie Stronnictwo Ludowe (7,31% i 27 mandatów) oraz Ruch Odbudowy Polski (partia Jana Olszewskiego) z wynikiem 5,56% głosów i sześcioma posłami. Najwyższy odsetek osób oddał głos na SLD w okręgu Włocławek (45,70%), Sosnowiec (44,70% głosów) oraz Piła (40,10%), najniższy zaś w okręgach: Nowy Sącz (10,10%), Tarnów (12,20%) i Rzeszów (13,60%).

Wybory 2001 r. okazały się zwycięstwem koalicji SLD-UP, która zdobyła 41,04% głosów i 216 mandatów. Do Sejmu weszły ponadto: Platforma Obywatelska (12,68% i 65 mandatów) oraz Prawo i Sprawiedliwość (9,50% i 44 mandaty). Na trzecim miejscu z wynikiem 10,20% i z 53 miejscami w Sejmie znalazła się populistyczna Samoobrona RP (partia Andrzeja Leppera). Polskie Stronnictwo Ludowe uzyskało prawie 9% głosów i uplasowało się na piątym miejscu zdobywając 42 mandaty i wyprzedzając Ligę Polskich Rodzin (7,87% głosów i 38 mandatów). Do Parlamentu nie weszła Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy, mimo uzyskania 5,60% głosów, ponieważ zarejestrowana została jako koalicja wyborcza i nie przekroczyła wymaganego 8-procentowego progu. Analiza terytorialnego poparcia dla SLD pokazuje, iż najwyższe rezultaty postkomuniści uzyskali w okręgu Sosnowiec (62,40% głosów), Legnica (53,69%) oraz Wałbrzych (52,68%). Najmniejszy procent obywateli oddał głos na SLD w okręgach: Nowy Sącz (23,32%),

Tarnów (25,56%) i Siedlce (30,06%). Należy zaznaczyć, iż od wyborów 2001 r. zmniejszona została liczba okręgów z 52 do 41. Zlikwidowany został między innymi okręg Włocławek – jego tereny należą obecnie do okręgu Toruń.

Tabela 2.21. Wyniki wyborów parlamentarnych w Polsce w latach 1991-1997 dla wybranych partii

Partia	Wybory 1991		Wybory 1993		Wybory 1997	
	liczba głosów	% głosów	liczba głosów	% głosów	liczba głosów	% głosów
SLD	1 344 820	11,99	2 815 169	20,41	3 551 224	27,13
PSL	1 033 885	9,22	2 124 367	15,40	956 184	7,31
UD/UW	1 382 051	12,32	1 460 957	10,59	1 749 518	13,37
KLD	839 978	8,04	550 578	3,99		
POC/PC-ZP	977 344	8,71	609 973	4,42	4 427 373	33,83
NSZZ „Solidarność”	566 553	5,05	676 334	4,90		
AWS	-	-	-	-	727 072	5,56
ROP	-	-	-	-		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej

Tabela 2.22. Wyniki wyborów parlamentarnych w Polsce w latach 2001-2007

Partia	Wybory 2001		Wybory 2005		Wybory 2007	
	liczba głosów	% głosów	liczba głosów	% głosów	liczba głosów	% głosów
PO	1 651 099	12,68	2 849 259	24,14	6701010	41,51
PiS	1 236 787	9,50	3 185 714	26,99	5 183 477	32,11
PSL	1 168 659	8,98	821 656	6,96	1 437 638	8,91
SLD-UP/SLD/LiD*	5 342 519	41,04	1 335 257	11,31	2122981	13,15
UW/demokraci.pl	404 074	3,10	289 276	2,45		
LPR	1 025 148	7,87	940 762	7,97	209 171	1,30
Samoobrona	1 327 624	10,20	1 347 355	11,41	247 335	1,53
AWSP	729 207	5,60	-	-	-	-

* W 2001 r. wynik koalicji SLD-UP, w 2005 r. – SLD, w 2007 r. – LiD (SLD, SdPi, PD i UP)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej (www.pkw.gov.pl)

Po wyborach 2001 r. gabinet sformowany został przez SLD-UP i PSL. Prezesem Rady Ministrów został Leszek Miller (SLD). Rząd został odwołany 2 maja 2004 r. – dzień po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Do wyborów 2005 r. funkcję premiera sprawował Marek Belka, który utożsamiany był jako bliski współpracownik Aleksandra Kwaśniewskiego. W okresie rządów lewicy w latach 2001-2005 r. na światło dzienne wyszło wiele afer związanych z tą częścią sceny politycznej (Afera Rywina; Afera Orlenu; Afera starachowicka). Przyczyniły się one do rozpadu, jednolitego dotychczas, obozu

postkomunistycznego, powstała nowa partia - Socjaldemokracja Polska (SdPI) z Markiem Borowskim jako liderem. Pomimo kryzysu, SLD potrafiło jednak utrzymać pozycję najsilniejszego ugrupowania po lewej stronie sceny partyjnej (SdPI w wyborach 2005 r. nie przekroczyło nawet progu wyborczego).

W wyniku wyborów 2005 r. do Sejmu weszło sześć ugrupowań (i dwóch posłów reprezentujących mniejszość niemiecką). Zwycięzcą głosowania okazało się Prawo i Sprawiedliwość uzyskując 26,99% głosów i 155 mandatów. Na drugim miejscu uplasowała się Platforma Obywatelska z 24,14% głosów i 133 miejscami w Sejmie. Ponad 11% głosów uzyskała Samoobrona (56 mandatów) oraz SLD (55 mandatów). Próg wyborczy przekroczyły również komitety Ligii Polskich Rodzin (7,97% głosów) i Polskiego Stronnictwa Ludowego (6,96%). Ponownie, najwyższe poparcie postkomuniści osiągnęli w okręgu Sosnowiec (21,15%). Kolejne dwa najlepsze wyniki SLD zanotowało w okręgu Bydgoszcz (18,66%) i Zielona Góra (16,18%). Najniższe poparcie Sojusz Lewicy Demokratycznej otrzymał w okręgach: Tarnów (5,92%), Nowy Sącz (6%) i Warszawa II (7,17%).

Wybory parlamentarne 2007 r. zakończyły się zwycięstwem Platformy Obywatelskiej, która uzyskała 209 mandatów w Sejmie otrzymując 41,51% głosów. Na drugim miejscu, z poparciem na poziomie 32,11% znalazło się Prawo i Sprawiedliwość (166 mandatów). Do Sejmu posłów wprowadziły jeszcze jedynie dwa komitety: koalicja Lewica i Demokraci (SLD startowało w ramach tej formacji) z wynikiem 13,15% głosów i 53 mandatami oraz Polskie Stronnictwo Ludowe, które uzyskało 8,91% głosów i 31 mandatów. Najwyższe poparcie LiD otrzymał w okręgu Sosnowiec (21,62%), Piła (19,75%) oraz Bydgoszcz (19,01%). Natomiast najniższy odsetek głosów lewica uzyskała w okręgach: Nowy Sącz (6,40%), Tarnów (7,33%) i Warszawa II (7,93%).

W tym miejscu warto dokonać analizy zróżnicowania terytorialnego w głosowaniu na SLD w celu wyodrębnienia okręgów, a w dalszej części niniejszego podrozdziału powiatów, które cechują się wysokimi lub niskimi wynikami postkomunistów. W wyniku zmiany liczby okręgów pomiędzy wyborami 1997 i 2001 r. niemożliwe jest dokładne prześledzenie trwałości w głosowaniu na Sojusz Lewicy Demokratycznej we wszystkich okręgach. Dlatego też, niniejsza analiza podzielona została na trzy części. W pierwszej, zaprezentowane zostaną okręgi, w których postkomuniści zdobywali wysokie lub niskie wyniki wyborcze w latach 1991-1997. Następnie dokonany zostanie opis trwałości w głosowaniu na SLD w latach 2001-2007 w poszczególnych okręgach. Ostatnim elementem będzie analiza poparcia dla postkomunistów na poziomie powiatów w latach 2001-2007.

Tabela 2.23. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach SLD w wyborach 1991-1997

Okręg	Wybory 1991 (%)	Wybory 1993 (%)	Wybory 1997 (%)	Średnia (%)
Sosnowiec	62	65	65	64
Włocławek	63	59	68	63
Bydgoszcz	54	44	36	45
Piła	33	35	48	38
Łódź	48	30	37	38
Zielona Góra	24	29	38	30
Gorzów	37	23	30	30
Wałbrzych	24	22	42	29
Koszalin	23	23	39	29
Białystok	59	22	-8	24
Legnica	17	24	29	23
Jelenia Góra	17	20	32	23
Słupsk	4	26	29	20
Kalisz	20	15	20	18
Leszno	21	7	25	18
Toruń	5	23	21	16
Elbląg	0	22	25	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wyborczych zaczerpniętych z: *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny. Postawy polityczne. Zachowania wyborcze*, R. Markowski (red.), Warszawa 1999, s. 241-272

Tabela 2.24. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach SLD w wyborach 1991-1997

Okręg	Wybory 1991 (%)	Wybory 1993 (%)	Wybory 1997 (%)	Średnia (%)
Nowy Sącz	-71	-56	-63	-63
Tarnów	-57	-55	-55	-56
Łomża	-51	-49	-48	-49
Rzeszów	-41	-41	-50	-44
Przemyśl	-52	-37	-41	-43
Krosno	-37	-39	-42	-39
Kraków	-36	-32	-29	-32
Gdańsk	-38	-24	-26	-29
Bielsko-Biała	-43	-21	-22	-29
województwo warszawskie	-30	-26	-30	-29
Gliwice	-34	-21	-11	-22
Zamość	47	-27	-30	-4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wyborczych zaczerpniętych z: *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny. Postawy polityczne. Zachowania wyborcze*, R. Markowski (red.), Warszawa 1999, s. 241-272

Spośród 52 okręgów, 17 zakwalifikowanych zostało do grupy cechującej się wysokimi wynikami SLD (Tabela 2.23.). W dziewięciu spośród nich – Sosnowiec, Włocławek, Bydgoszcz, Piła, Łódź, Zielona Góra, Gorzów, Wałbrzych i Koszalin - używany w niniejszej pracy wskaźnik osiągnął 20% i więcej we wszystkich trzech wyborach (1991, 1993 i 1997 r.), dla pozostałych okręgów (Białystok, Legnica, Jelenia Góra, Słupsk, Kalisz, Leszno, Toruń, Elbląg) wskaźnik wyniósł 20% i więcej w dwóch głosowaniach. Warto zauważyć, iż większość z okręgów zaliczonych do tej grupy położona jest w zachodniej, południowo-zachodniej, centralnej i północnej części kraju, to znaczy w obecnym województwie lubuskim (3 okręgi), wielkopolskim (3), dolnośląskim (3), śląskim (1), łódzkim (1), kujawsko-pomorskim (3), pomorskim (1), zachodniopomorskim (1) i warmińsko-mazurskim (1). Tylko jeden okręg – Białystok – usytuowany jest na wschodnich krańcach Polski, w obecnym województwie podlaskim. Z wyjątkiem ostatniego z wymienionych okręgów, wszystkie jednostki położone są na terenach dawnego zaboru pruskiego lub Ziemi Odzyskanych. Ciekawym przypadkiem jest Sosnowiec, gdzie zbiegały się granice trzech zaborów (tzw. Trójkąt Trzech Cesarzy). Implikacje wynikające z dziedzictwa zaborowego dla wyników wyborów zostaną przedstawione w trzecim rozdziale niniejszej pracy.

Trwale słabe rezultaty wyborcze w latach 1991-1997 SLD uzyskiwało w 12 jednostkach (Tabela 2.24.). Do tej grupy zakwalifikowano okręgi, dla których przynajmniej w dwóch na trzy głosowania wskaźnik jest niższy niż -20%. Aż w 10 jednostkach - Nowy Sącz, Tarnów, Łomża, Rzeszów, Przemyśl, Krosno, Kraków, Gdańsk, Bielsko-Biała, województwo warszawskie - wskaźnik osiągnął wymagany poziom we wszystkich trzech badanych wyborach, natomiast w okręgu Gliwice i Zamość w dwóch głosowaniach. Osiem spośród dwunastu okręgów położonych jest na terenach dawnego zaboru austriackiego – w obecnym województwie małopolskim (3 jednostki), podkarpackim (3), lubelskim (1) i śląskim (1). Pozostałe cztery okręgi znajdują się w obecnym województwach: mazowieckim (1), podlaskim (1), pomorskim (1) oraz śląskim (1).

Pomimo zmiany liczby i kształtu okręgów wyborczych można zauważyć, iż wysokie poparcie dla postkomunistów w latach 2001-2007 jest cechą charakterystyczną tych samych obszarów, co w wyborach 1991-1997 (Tabela 2.25.). Spośród 41 okręgów wyborczych, do grupy o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej zaliczone zostało 9 jednostek. Z wyjątkiem Piły i Koszalina, we wszystkich pozostałych okręgach – Sosnowiec, Bydgoszcz, Zielona Góra, Legnica, Łódź, Szczecin i Wałbrzych – wartość wskaźnika wynosi 20% i więcej we wszystkich trzech głosowaniach. Należy zaznaczyć, iż pięć okręgów położonych jest na zachodzie lub na południowym zachodzie kraju (województwa: śląskie, dolnośląskie,

lubuskie i wielkopolskie), dwa znajdują się w centralnej części Polski (województwo śląskie i kujawsko-pomorskie) a dwa usytuowane są na północno-zachodnich krańcach kraju (województwo zachodniopomorskie).

Tabela 2.25. Wartości wskaźnika dla okręgów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007

Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
Sosnowiec	52	87	64	68
Bydgoszcz	23	65	45	44
Piła	18	40	50	36
Zielona Góra	26	43	34	34
Legnica	31	35	36	34
Łódź	27	25	35	29
Szczecin	23	31	29	28
Koszalin	15	23	34	24
Wałbrzych	28	23	20	24

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.26. Wartości wskaźnika dla okręgów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007

Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
Nowy Sącz	-43	-47	-51	-47
Tarnów	-38	-48	-44	-43
Warszawa II	-25	-37	-40	-34
Siedlce	-27	-36	-36	-33
Rzeszów	-24	-35	-33	-31
Kraków	-18	-30	-26	-25
Krosno	-23	-19	-30	-24

Źródło: opracowanie własne

Trwale niskie poparcie wyborcze postkomuniści zanotowali, w latach 2001-2007, w siedmiu okręgach (Tabela 2.26.). W pięciu z nich (Nowy Sącz, Tarnów, Warszawa II, Siedlce, Rzeszów) wskaźnik wynosił poniżej -20% we wszystkich trzech wyborach, natomiast w pozostałych dwóch okręgach (Kraków, Krosno) w dwóch głosowaniach. Pięć spośród wymienionych jednostek położonych jest w południowej i południowo-wschodniej części Polski w województwach małopolskim i podkarpackim. Pozostałe dwa okręgi znajdują się w obecnym województwie mazowieckim.

W tym miejscu warto dokonać analizy poparcia dla postkomunistów na poziomie powiatów. Badanie to pozwala na wykrycie różnicowań, które występują w ramach jednego okręgu. Przykładem może być chociażby okręg Białystok, w skład którego wchodzi obszary, gdzie SLD zdobywa bardzo wysokie poparcie (sięgające nawet 76%) – jak powiat hajnowski

czy sejneński oraz tereny, na których tradycyjnie zwyciężają partie prawicowe – np. powiat wysokomazowiecki. Rezultaty na poziomie okręgu nie pozwalają na wychwycenie podobnych różnicowań. Analiza danych na poziomie powiatów możliwa jest jedynie w wyborach 2001, 2005 i 2007 r., ponieważ ten szczebel terytorialnego podziału kraju wprowadzony został na mocy ustawy z czerwca 1998 r. Należy zaznaczyć, iż w niektórych przypadkach zasięg terytorialny powiatów i ich nazwy ulegały zmianom pomiędzy głosowaniem 2001 i 2005 r. Jeśli modyfikacja taka została dokonana w stosunku do powiatu, który został zakwalifikowany do grupy charakteryzującej się wysokimi lub niskimi wynikami postkomunistów, zostanie to odnotowane w niniejszej pracy.

W 2001 r. istniały 373 powiaty, w wyborach 2005 i 2007 r. było to już 379 jednostek. Spośród nich, 97 zakwalifikowanych zostało jako powiaty cechujące się wysokimi wynikami postkomunistów (Tabela 2.27.). Warto przytoczyć najwyższe rezultaty wyborcze opisywanego obozu politycznego w powiatach. W 2001 r. 76,13% głosów SLD-UP uzyskało w powiecie hajnowskim (okręg Białystok), 67,40% w Dąbrowie Górniczej (okręg Sosnowiec) oraz 65,18% w Sosnowcu, podczas gdy wynik koalicji na poziomie kraju wyniósł 41,04%. W 2005 r. najwyższy rezultat SLD uzyskało w powiatach okręgu Białystok: hajnowskim (40,07%) i sejneńskim (37,83%) – wynik partii na poziomie kraju to 11,31%. W 2007 r. komitet Lewica i Demokraci zdobył na poziomie kraju 13,15% głosów a najlepsze rezultaty uzyskał w powiatach: hajnowskim - 40,39%, wągrowieckim (okręg Piła) - 28,53% i człuchowskim (okręg Gdynia) – 27,25%. Należy zaznaczyć, że czasami wysoki wynik danego komitetu związany jest z popularnością jednego z jego kandydatów. Można podać przykład powiatu sejneńskiego (zwłaszcza gminy Puńsk) w 2005 r., w którym wynik SLD prawie w całości – w 89% - został osiągnięty przez jedną osobę – obecnego wójta gminy Puńsk – Witolda Liszkowskiego (w 2001 r. wynik tego kandydata stanowił ok. 53% rezultatu SLD-UP).

Analiza wyników wyborczych na poziomie powiatów pozwoliła na wyróżnienie 105 jednostek, w których postkomuniści uzyskują najniższe rezultaty wyborcze (Tabela 2.29.). W 2001 r. najmniejszy odsetek osób zagłosował na SLD-UP w powiecie ropczycko-sędziszowskim (okręg Rzeszów) – 15,52%, limanowskim (okręg Nowy Sącz) – 15,65% oraz łomżyńskim (okręg Białystok) – 15,95%. W wyborach 2005 r. Sojusz Lewicy Demokratycznej uzyskał najniższe rezultaty w powiatach: ropczycko-sędziszowskim – 2,37%, kolbuszowskim (okręg Rzeszów) – 2,47% oraz limanowskim – 2,91%. W 2007 r. najmniejszy procent wyborców poparł LiD w powiecie limanowskim – 3,67%, leżajskim

(okręg Rzeszów) – 4,38%, tatrzańskim (okręg Nowy Sącz) – 4,39% oraz dąbrowskim (okręg Tarnów) – 4,40%.

Warto przeanalizować, z których okręgów pochodzi najwięcej powiatów zakwalifikowanych do jednej z grup. W ten sposób można wyszczególnić okręgi, których obszary w największym stopniu głosują lub nie głosują na postkomunistów (wskaźnik procentowy w tabelach 2.28. i 2.31.). Analiza ta podobna jest do badania całych okręgów, jednakże daje nieco inne rezultaty, szczególnie dla jednostek o niskich wynikach postkomunistów. W pierwszej analizie znaczenie miał bowiem jak najwyższy lub jak najniższy wynik SLD, natomiast w drugim badaniu nacisk położony jest na odsetek powiatów, które zostały zakwalifikowane do którejś z grup. Dzięki temu zbadano terytorialny zasięg poparcia dla postkomunistów w ramach okręgów.

Ponieważ okręgi różnią się pomiędzy sobą liczbą powiatów obliczony został odsetek powiatów zakwalifikowanych do wyróżnionej grupy w poszczególnych okręgach. Najwięcej (procentowo) powiatów o wysokich wynikach postkomunistów znajduje się w okręgach takich jak: Legnica, Sosnowiec, Zielona Góra, Bydgoszcz, Piła, Szczecin, Wałbrzych. Okręg Łódź, w porównaniu z pierwszą analizą nie znalazł się w ścisłej czołówce jednostek o wysokich wynikach postkomunistów, ponieważ jedynie jeden z trzech powiatów tego okręgu zakwalifikowany został do tej grupy. Najwięcej (procentowo) powiatów zaliczonych do grupy charakteryzującej się niskimi wynikami wyborczymi postkomunistów należy do okręgów: Tarnów; Radom; Siedlce; Warszawa II; Nowy Sącz; Lublin; Rzeszów i Chrzanów. W porównaniu z badaniem całych okręgów, na pierwszych ośmiu miejscach pojawiły się niewymieniane wcześniej jednostki – Radom, Lublin i Chrzanów, natomiast zabrakło m.in. Krakowa.

Tabela 2.27. Wartości wskaźnika dla powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
hajnowski	Białystok	86	254	207	182
sejneński	Białystok	55	234	13	101
wolsztyński	Piła	33	164	96	97
zawierciański	Sosnowiec	38	134	82	85
Sosnowiec	Sosnowiec	59	94	88	80
Dąbrowa Górnicza	Sosnowiec	64	86	60	70
gnieźnieński	Konin	32	89	87	70
wągrowiecki	Piła	18	71	117	69
będziński	Sosnowiec	55	85	57	66
bielski	Białystok	15	79	103	66
Włocławek	Toruń	48	60	77	62
Jastrzębie-Zdrój	Rybnik	25	112	45	61
Świnoujście	Szczecin	38	71	70	60
Leszno	Kalisz	34	82	53	56
Bydgoszcz	Bydgoszcz	23	101	42	55
człuchowski	Gdynia	24	29	107	53
inowrocławski	Bydgoszcz	39	56	63	52
wałecki	Koszalin	32	65	53	50
międzyrzecki	Zielona Góra	31	47	69	49
dzierżoniowski	Wałbrzych	38	72	34	48
łobeski*	Szczecin	-	43	52	47
Tarnobrzeg	Rzeszów	28	65	49	47
lubański	Legnica	46	45	50	47
Grudziądz	Toruń	36	25	81	47
nakielski	Bydgoszcz	16	71	53	47
krośnieński	Zielona Góra	38	72	30	47
szamotulski	Piła	25	60	51	45
obornicki	Piła	26	64	46	45
Zielona Góra	Zielona Góra	27	67	41	45
Gorzów Wielkopolski	Zielona Góra	24	67	42	44
żagański	Zielona Góra	33	30	66	43
lwówecki	Legnica	38	76	14	43
Legnica	Legnica	35	43	50	43
międzychodzki	Piła	27	21	79	42
Kielce	Kielce	23	67	32	41
lubiński	Legnica	29	49	43	40
kamieński	Szczecin	36	50	34	40
Kalisz	Kalisz	32	23	63	39
żniński	Bydgoszcz	25	38	55	39
głogowski	Legnica	31	24	60	39
Słupsk	Gdynia	28	42	45	38

Tabela 2.27. Wartości wskaźnika dla powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 cd.

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
wałbrzyski	Wałbrzych	35	28	51	38
świdwiński	Koszalin	21	46	47	38
Konin	Konin	29	46	40	38
Piotrków Trybunalski	Piotrków Trybunalski	19	61	32	37
Jelenia Góra	Legnica	34	49	29	37
ostródzki	Elbląg	27	45	37	36
Koszalin	Koszalin	19	45	44	36
Elbląg	Elbląg	28	43	37	36
kamiennogórski	Legnica	40	36	31	36
zgorzelecki	Legnica	35	31	41	35
złotoryjski	Legnica	26	48	32	35
ostrowiecki	Kielce	41	33	31	35
Łódź	Łódź	31	29	40	33
świebodziński	Zielona Góra	24	36	39	33
rawicki	Kalisz	22	35	39	32
pilski	Piła	16	36	43	32
chodzieski	Piła	23	21	51	32
zielonogórski	Zielona Góra	28	38	29	32
chełmiński	Toruń	11	31	53	31
strzelecko-drezdenecki	Zielona Góra	19	49	24	31
stargardzki	Szczecin	35	21	35	31
mogileński	Bydgoszcz	20	20	51	31
cieszyński	Bielsko-Biała	25	33	33	30
jeleniogórski	Legnica	32	26	33	30
ząbkowicki	Wałbrzych	24	49	17	30
śremski	Konin	31	26	32	30
gryficki	Szczecin	35	41	12	29
polkowicki	Legnica	28	15	43	29
olkuski	Kraków	32	29	25	29
średzki	Konin	20	33	32	28
niedzicki	Olsztyn	21	42	21	28
ślubicki	Zielona Góra	24	33	28	28
bydgoski	Bydgoszcz	17	37	30	28
myśliborski	Szczecin	25	31	25	27
grodziski	Piła	3	47	30	27
węgorzewski**	Olsztyn	12	32	36	27
Szczecin	Szczecin	12	35	32	26
goleniowski	Szczecin	34	28	16	26
kołobrzesci	Koszalin	19	28	28	25
gorzowski	Zielona Góra	23	26	25	25

Tabela 2.27. Wartości wskaźnika dla powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 cd.

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
bolesławiecki	Legnica	19	25	29	24
ostrowski	Kalisz	20	25	28	24
kaliski	Kalisz	-8	34	44	23
Białystok	Białystok	4	32	33	23
drawski	Koszalin	16	22	31	23
zduńskowolski	Sieradz	16	29	24	23
kętrzyński	Olsztyn	25	32	10	22
słupski	Gdynia	25	19	23	22
włocławski	Toruń	7	23	36	22
Płock	Płock	25	28	12	22
malborski	Gdańsk	21	28	15	21
Skierniewice	Piotrków Trybunalski	25	20	19	21
siemiatycki	Białystok	2	31	31	21
świecki	Bydgoszcz	14	20	28	21
chrzanowski	Chrzanów	26	1	27	18

* Powiat łobeski utworzony w 2002 r. z terenów należących do powiatów: goleniowskiego, gryfickiego i stargardzkiego.

** Powiat węgorzewski został utworzony w 2002 r. z części powiatu giżyckiego. W 2001 r. wartość wskaźnika dla powiatu giżyckiego.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.28. Odsetek powiatów o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 w okręgach

Okręg	Liczba powiatów zaliczonych do grupy o wysokich wynikach	% powiatów*	Nazwy powiatów
Legnica	12	86%	głogowski; jeleniogórski; kamiennogórski; lubański; lubiński; lwówecki; polkowicki; zgorzelecki; złotoryjski; bolesławiecki; Jelenia Góra; Legnica
Sosnowiec	4	80%	będziński; zawierciański; Dąbrowa Górnicza; Sosnowiec
Zielona Góra	11	79%	gorzowski; krośnieński; międzyrzecki; słubicki; świebodziński; zielonogórski; żagański; żarski; strzelecko-drezdenecki; Gorzów Wielkopolski; Zielona Góra
Bydgoszcz	7	78%	inowrocławski; mogileński; żniński; bydgoski; nakielski; świecki; Bydgoszcz
Piła	8	73%	chodzieski; międzychodzki; obornicki; szamotulski; wolsztyński; grodziski; pilski; wągrowiecki
Szczecin	8	73%	goleniowski; gryficki; kamieński; myśliborski; stargardzki; łobeski; Świnoujście; Szczecin
Wałbrzych	3	60%	dzierżoniowski; wałbrzyski; ząbkowicki
Koszalin	5	50%	świdwiński; wałecki; drawski; kołobrzesci; Koszalin
Konin	4	44%	gnieźnieński; średzki; śremski; Konin
Kalisz	5	38%	ostrowski; rawicki; kaliski; Kalisz; Leszno
Łódź	1	33%	Łódź
Białystok	5	29%	hajnowski; sejneński; bielski; siemiatycki; Białystok
Toruń	4	29%	chełmiński; włocławski; Grudziądz; Włocławek
Gdynia	3	27%	człuchowski; słupski; Słupsk
Olsztyn	3	25%	kętrzyński; nidzicki; węgorzewski
Kraków	1	25%	olkuski
Elbląg	2	22%	ostródzki; Elbląg
Piotrków Trybunalski	2	22%	Skierniewice; Piotrków Trybunalski
Bielsko-Biała	1	20%	cieszyński
Chrzanów	1	20%	chrzanowski
Kielce	2	14%	ostrowiecki; Kielce
Rybnik	1	14%	Jastrzębie-Zdrój
Gdańsk	1	11%	malborski
Płock	1	9%	Płock
Sieradz	1	8%	zduńskowolski
Rzeszów	1	8%	Tarnobrzeg

*% powiatów zaliczonych do grupy o wysokich wynikach postkomunistów w odniesieniu do wszystkich powiatów w danym okręgu

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.29. Wartości wskaźnika dla powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
limanowski	Nowy Sącz	-62	-74	-72	-69
ropczycko-sędziszowski	Rzeszów	-62	-79	-64	-69
kolbuszowski	Rzeszów	-50	-78	-66	-65
tatrzański	Nowy Sącz	-60	-66	-67	-64
nowotarski	Nowy Sącz	-57	-70	-65	-64
leżajski	Rzeszów	-51	-71	-67	-63
łomżyński	Białystok	-61	-64	-64	-63
łańcucki	Rzeszów	-52	-71	-64	-62
myślenicki	Chrzanów	-52	-68	-61	-61
siedlecki	Siedlce	-47	-72	-53	-57
tarnowski	Tarnów	-51	-62	-60	-57
ostrołęcki	Siedlce	-42	-65	-66	-57
wysokomazowiecki	Białystok	-54	-61	-57	-57
kolneński	Białystok	-42	-65	-65	-57
kartuski	Gdynia	-57	-58	-56	-57
strzyżowski	Rzeszów	-41	-68	-62	-57
dąbrowski	Tarnów	-40	-62	-67	-56
Suski	Chrzanów	-49	-57	-61	-55
nowosądecki	Nowy Sącz	-48	-53	-59	-53
rzeszowski	Rzeszów	-43	-58	-58	-53
skierniewicki	Piotrków Trybunalski	-41	-66	-50	-53
brzeski	Tarnów	-45	-53	-59	-52
wielicki	Tarnów	-39	-63	-52	-51
przysuski	Radom	-41	-59	-54	-51
lubelski	Lublin	-46	-57	-50	-51
sokołowski	Siedlce	-40	-58	-55	-51
brzozowski	Krosno	-39	-69	-45	-51
zamojski	Chełm	-41	-61	-50	-51
bocheński	Tarnów	-44	-60	-47	-50
białobrzeski	Radom	-44	-41	-60	-48
krakowski	Kraków	-32	-60	-52	-48
przeworski	Krosno	-37	-53	-53	-48
wołomiński	Warszawa II	-41	-50	-50	-47
proszowicki	Tarnów	-43	-53	-42	-46
jarosławski	Krosno	-34	-45	-58	-46
pułtuski	Siedlce	-21	-63	-50	-45
janowski	Lublin	-36	-49	-46	-44
węgrowski	Siedlce	-36	-54	-40	-43
grajewski	Białystok	-29	-53	-47	-43
otwocki	Warszawa II	-38	-39	-52	-43

Tabela 2.29. Wartości wskaźnika dla powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 cd.

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
moniecki	Białystok	-29	-46	-51	-42
tomaszowski	Chełm	-27	-54	-42	-41
białski	Chełm	-26	-48	-46	-40
warszawski zachodni	Warszawa II	-28	-46	-45	-40
jasielski	Krosno	-27	-49	-39	-39
grójecki	Radom	-30	-40	-45	-38
radomski	Radom	-24	-40	-49	-38
ostrowski	Siedlce	-27	-45	-41	-38
opolski	Opole	-27	-44	-41	-37
augustowski	Białystok	-21	-46	-45	-37
łosicki	Siedlce	-34	-45	-32	-37
kazimierski	Kielce	-39	-40	-32	-37
miński	Siedlce	-25	-41	-44	-37
suwalski	Białystok	-31	-49	-30	-37
mikołowski	Rybnik	-22	-43	-42	-36
kościerski	Gdynia	-32	-34	-40	-35
kraśnicki	Lublin	-23	-44	-39	-35
krapkowicki	Opole	-19	-43	-43	-35
piotrkowski	Piotrków Trybunalski	-30	-36	-37	-35
pruszkowski	Warszawa II	-26	-39	-39	-35
krośnieński	Krosno	-29	-48	-25	-34
szydłowiecki	Radom	-24	-33	-45	-34
mielecki	Rzeszów	-21	-42	-40	-34
płocki	Płock	-14	-51	-37	-34
wrocławski	Wrocław	-20	-42	-40	-34
pucki	Gdynia	-31	-36	-35	-34
pszczyński	Bielsko-Biała	-26	-46	-30	-34
bieruńsko-lędzki	Katowice	-23	-37	-41	-34
dębicki	Rzeszów	-10	-52	-39	-34
biłgorajski	Chełm	-27	-41	-33	-33
piaseczyński	Warszawa II	-22	-35	-42	-33
makowski	Siedlce	-24	-47	-28	-33
wejherowski	Gdynia	-30	-36	-31	-33
Sopot	Gdańsk	-35	-29	-32	-32
gdański	Gdańsk	-17	-44	-34	-32
zambrowski	Białystok	-27	-29	-39	-32
kozienicki	Radom	-21	-27	-46	-31
lubliniecki	Częstochowa	-26	-42	-26	-31
wadowicki	Chrzanów	-26	-37	-30	-31
krasnostawski	Chełm	-11	-43	-39	-31

Tabela 2.29. Wartości wskaźnika dla powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 cd.

Powiat	Okręg	Wybory 2001 (%)	Wybory 2005 (%)	Wybory 2007 (%)	Średnia (%)
opatowski	Kielce	-7	-41	-42	-30
Gdańsk	Gdańsk	-28	-29	-29	-29
puławski	Lublin	-22	-32	-32	-29
lubaczowski	Krosno	-29	-21	-35	-28
lubartowski	Lublin	-20	-34	-30	-28
grodziski	Warszawa II	-12	-36	-36	-28
strzelecki	Opole	-19	-30	-34	-28
żywiecki	Bielsko-Biała	-26	-37	-19	-27
Piekary Śląskie	Katowice	-6	-45	-29	-27
rybnicki	Rybnik	-14	-39	-27	-26
Kraków	Kraków	-22	-29	-27	-26
nowomiejski	Elbląg	-3	-43	-31	-26
świdnicki	Lublin	-17	-35	-24	-26
rawski	Piotrków Trybunalski	-23	-13	-34	-23
raciborski	Rybnik	-11	-26	-29	-22
zwoleński	Radom	-25	4	-45	-22
trzebnicki	Wrocław	-7	-27	-28	-21
radzyński	Chełm	-27	15	-50	-21
głubczycki	Opole	-2	-26	-33	-20
gostyniński	Płock	-9	-23	-29	-20
tarnogórski	Gliwice	-14	-23	-21	-19
gliwicki	Gliwice	-9	-23	-23	-18
łukowski	Lublin	-8	-22	-24	-18
wyszkowski	Siedlce	-26	39	-54	-14
przemyski	Krosno	-33	74	-43	-1

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2.30. Odsetek powiatów o niskich wynikach lewicy postkomunistycznej w wyborach 2001-2007 w okręgach

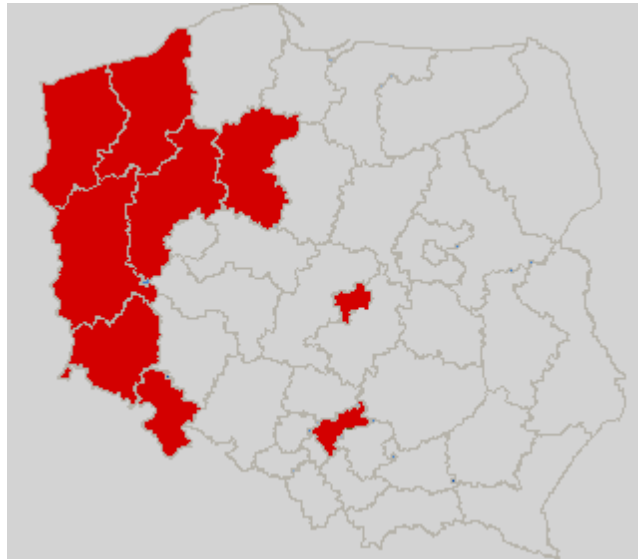
Okręg	Liczba powiatów zaliczonych do grupy o niskich wynikach	% powiatów*	Nazwy powiatów
Tarnów	6	86%	bocheński; brzeski; dąbrowski; proszowicki; tarnowski; wielicki
Radom	7	78%	białobrzegi; grójecki; kozienicki; przysuski; radomski; szydłowiecki; zwolenicki
Siedlce	10	77%	łosicki; makowski; miński; ostrołęcki; ostrowski; pułtuski; siedlecki; sokołowski; węgrowski; wyszkowski
Warszawa II	6	75%	otwocki; piaseczyński; pruszkowski; warszawski zachodni; wołomiński; grodziski
Nowy Sącz	4	67%	limanowski; nowosądecki; nowotarski; tatrzański
Lublin	7	64%	janowski; kraśnicki; lubelski; puławski; lubartowski; łukowski; świdnicki
Rzeszów	8	62%	kolbuszowski; leżajski; łańcucki; mielecki; ropczycko-sędziszowski; rzeszowski; strzyżowski; dębicki
Chrzanów	3	60%	myślenicki; suski; wadowicki
Krosno	7	58%	brzozowski; jarosławski; jasielski; krośnieński; lubaczowski; przemyski; przeworski
Kraków	2	50%	krakowski; Kraków
Białystok	8	47%	augustowski; grajewski; kolneński; łomżyński; moniecki; suwalski; wysokomazowiecki; zambrowski
Chełm	6	46%	białski; biłgorajski; radzyński; tomaszowski; zamojski; krasnostawski
Rybnik	3	43%	mikołowski; raciborski; rybnicki
Bielsko-Biała	2	40%	pszczyński; żywiecki
Gliwice	2	40%	gliwicki; tarnogórski
Gdynia	4	36%	kartuski; kościerski; pucki; wejherowski
Opole	4	33%	opolski; głubczycki; krapkowicki; strzelecki
Gdańsk	3	33%	gdański; Gdańsk; Sopot
Piotrków Trybunalski	3	33%	piotrkowski; rawski; skierniewicki
Katowice	2	22%	bieruńsko-lędziński; Piekary Śląskie
Wrocław	2	20%	trzebnicki; wrocławski
Częstochowa	1	20%	lubliniecki
Płock	2	18%	gostyniński; płocki
Kielce	2	14%	kazimierski; opatowski
Elbląg	1	11%	nowomiejski

*% powiatów zaliczonych do grupy o niskich wynikach postkomunistów w odniesieniu do wszystkich powiatów w danym okręgu

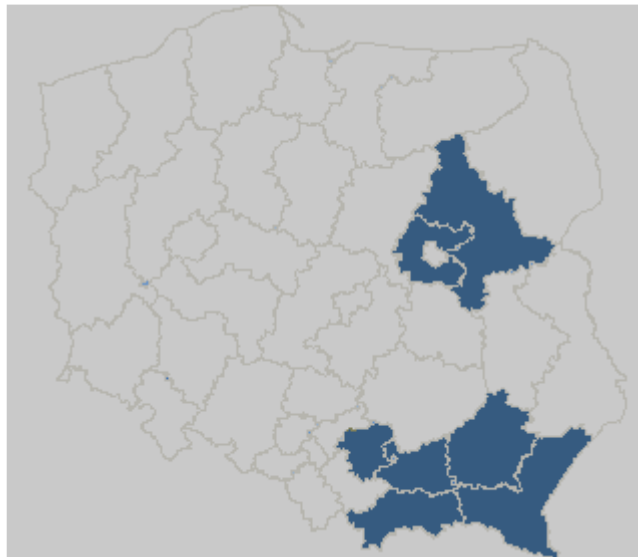
Źródło: opracowanie własne

Mapa 2.11. Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów w Polsce w latach 2001-2007

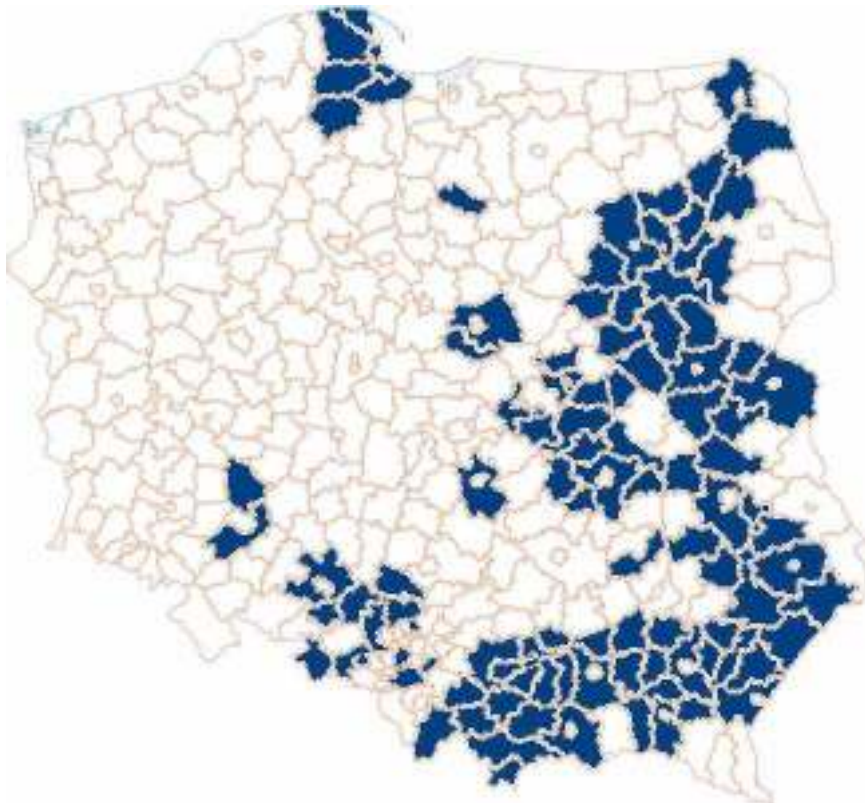
Mapa 2.12. Okręgi o niskich wynikach postkomunistów w Polsce w latach 2001-2007

Mapa 2.13. Powiaty o wysokich wynikach postkomunistów w latach 2001-2007

Mapa 2.14. Powiaty o niskich wynikach postkomunistów w latach 2001-2007

2.7. Podsumowanie

Na Węgrzech wyróżnione zostały dwa okręgi o wysokich rezultatach postkomunistów - Borsod-Abaúj-Zemplén położone na północno-wschodnich krańcach kraju oraz Komárom-Esztergom usytuowane na północy Węgier. Natomiast sześć spośród dwudziestu analizowanych jednostek zaliczonych zostało do grupy o niskich wynikach Węgierskiej Partii Socjalistycznej. Cztery z nich – Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém i Zala zajmują północno-zachodnie i zachodnie obszary kraju, natomiast dwa pozostałe okręgi - Bács-Kiskun i Csongrád położone są na południu Węgier.

Spośród 77 okręgów w Czechach do grupy cechującej się wysokimi rezultatami wyborczymi Komunistycznej Partii Czech i Moraw zakwalifikowano 18 jednostek. 10 z nich usytuowanych jest w zachodniej i północno-zachodniej części kraju – Tachov, Domažlice, Chomutov, Most, Louny, Litoměřice, Kladno, Rakovník, Beroun i Rokycany. Kolejne 5 okręgów zajmuje południowo-wschodnią część Czech (Morawy) – Blansko, Vyškov, Břeclav, Znojmo oraz Třebíč. Pozostałe 3 *okresy* zajmują wschodnie tereny kraju – Karviná, Bruntál i Jeseník. Osiem jednostek zakwalifikowanych zostało do grupy o niskich wynikach postkomunistów – miasta: Praga i Brno, okręgi leżące na północy kraju - Jablonec nad Nisou, Semily, Náchod i Ústí n. Orlicí oraz *okresy* usytuowane na południowo-wschodnich krańcach Czech – Zlín i Vsetín.

Na Słowacji osobno wyszczególniono okręgi, w których wysokie lub niskie poparcie uzyskuje Partia Demokratycznej Lewicy (SDL'), osobno zaś jednostki o wysokich lub niskich wynikach wyborczych Komunistycznej Partii Słowacji. Spośród 72¹³¹ okręgów 11 cechuje się wysokimi wynikami SDL'. Umiejscowione są one w trzech terytorialnych skupiskach: na zachodzie kraju – Myjava, w środkowej Słowacji – Martin, Banská Bystrica, Krupina, Liptovský Mikuláš, Rožňava, oraz na wschodzie kraju - Stará Ľubovňa, Bardejov, Svidník, Medzilaborce i Humenné. W 10 okręgach Partia Demokratycznej Lewicy uzyskuje najsłabsze rezultaty. Cztery z *okresów* zakwalifikowanych do tej grupy położone są w południowo-zachodniej Słowacji - Dunajská Streda, Galanta, Komárno i Nové Zámky, kolejnych pięć okręgów usytuowanych jest w północnej części kraju - Považská Bystrica, Bytča, Žilina, Čadca oraz Námestovo. Ostatni z *okresów* - Žiar nad Hronom - znajduje się w środkowej Słowacji.

---

¹³¹ Zastrzeżenia co do liczby okręgów na Słowacji podane zostały we Wstępie oraz w Rozdziale II niniejszej pracy.

Natomiast, spośród 72 słowackich okręgów, do grupy charakteryzującej się wysokimi rezultatami wyborczymi Komunistycznej Partii Słowacji zaliczonych zostało 25 jednostek. Podobnie jak w przypadku *okresów* o wysokich wynikach SDL' okręgi te położone są w trzech skupiskach: na zachodzie kraju – Skalica, Senica i Bánovce nad Bebravou; w środkowej Słowacji – Martin, Turčianske Teplice, Žarnovica, Banská Štiavnica, Krupina, Veľký Krtíš, Zvolen, Detva, Poltár, Brezno, Liptovský Mikuláš, Revúca, Rožňava i Gelnica, a także na wschodnich krańcach kraju – Trebišov, Vranov nad Topľou, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Humenné, Snina i Sobrance. Dziesięć okręgów zakwalifikowano do grupy o niskich wynikach KSS. Znajdują się one w dwóch terytorialnych skupiskach: na południowym-zachodzie kraju – Bratislava, Senec, Dunajská Streda, Komárno, Šaľa i Nové Zámky, oraz na północy Słowacji – Žilina, Čadca, Námestovo i Tvrdošín. Należy zaznaczyć, iż w niektórych okręgach zarówno SDL', jak i KSS zdobywają wysokie rezultaty. Taka sama sytuacja ma miejsce w odniesieniu do jednostek z grupy o niskich wynikach wyborczych Partii Demokratycznej Lewicy i Komunistycznej Partii Słowacji.

W Rumunii 19 spośród 42 okręgów zaliczono do grupy charakteryzującej się wysokimi rezultatami postkomunistów. Tworzą one terytorialne skupisko, które obejmuje wschodnie, południowo-wschodnie i południowe obszary kraju. Na wschodzie wyróżniono takie jednostki jak: Botoșani, Iași, Neamț, Bacău, Vaslui, Galați, Vrancea, na południowym wschodzie – Buzău, Brăila, Tulcea, Ialomița i Călărași oraz na południu – Giurgiu, Teleorman, Dâmbovița, Argeș, Olt, Vâlcea i Gorj. Natomiast 12 okręgów, które cechuje niskie poparcie dla partii sukcesorek położonych jest w środkowej – Covasna, Brașov, Harghita, Sibiu, Alba, Mureș, Bistrița-Năsăud i Cluj – oraz zachodniej Rumunii - Satu Mare, Bihor, Arad i Timiș.

W Polsce analizie poddano zarówno okręgi wyborcze, jak i powiaty (w wyborach 2001-2007). Ponieważ pomiędzy głosowaniem 1997 a 2001 r. nastąpiło zmniejszenie liczby okręgów, klasyfikację jednostek przeprowadzono osobno dla wyborów 1991-1997, osobno zaś dla głosowań 2001-2007 r. W wyniku analizy rezultatów z lat 1991-1997 wyróżniono 17 jednostek. Większość z nich położona jest w zachodniej – Wałbrzych, Jelenia Góra, Legnica, Gorzów, Zielona Góra, Kalisz, Leszno, Bydgoszcz, Piła, Słupsk, Koszalin oraz centralnej Polsce – Łódź, Włocławek i Toruń. Natomiast 12 okręgów zakwalifikowanych zostało do grupy o niskich rezultatach SLD. Można wyróżnić dwa terytorialne skupiska tych jednostek – część z nich położona jest w centralnej Polsce - województwo warszawskie i Łomża, natomiast kolejne okręgi usytuowane są w południowej i południowo-wschodniej części kraju – Gliwice, Bielsko-Biała, Kraków, Tarnów, Nowy Sącz, Rzeszów, Przemyśl, Krosno,

Zamość. Ostatni z okręgów położony jest w północnej Polsce (Gdańsk). W głosowaniach 2001-2007 r. wyróżniono dziewięć okręgów, z których siedem usytuowanych jest w zachodniej Polsce – Wałbrzych, Legnica, Zielona Góra, Piła, Bydgoszcz, Szczecin, Koszalin. Natomiast wśród siedmiu jednostek cechujących się niskimi wynikami SLD, dwie znajdują się w obecnym województwie mazowieckim – Warszawa II i Siedlce, natomiast pięć pozostałych położonych jest na południu kraju – Nowy Sącz, Tarnów, Kraków, Rzeszów i Krosno.

Spośród analizowanych 379 powiatów, do grupy o wysokich wynikach lewicy postkomunistycznej zaliczono 97 jednostek, głównie z zachodniej części kraju. Natomiast 105 powiatów znalazło się w grupie charakteryzującej się niskimi rezultatami SLD. Zajmują one głównie tereny południowej, południowo-wschodniej i wschodniej Polski.

*

Analiza poparcia dla postkomunistów w poszczególnych okręgach pokazała, że są jednostki, które na podstawie rezultatów wyborów przeprowadzonych w latach 90. mogłyby być zaliczone do jednej z grup (o wysokim lub niskim poparciu dla postkomunistów), jednakże wyniki postkomunistów w kolejnych głosowaniach nie potwierdziły tej obserwacji. Badanie dynamiki okręgów może być przeprowadzone jedynie w odniesieniu do Węgier, Czech i Rumunii. Natomiast z racji zmiany liczby okręgów oraz niekompletnych danych jest ono niemożliwe dla Polski i Słowacji.

Na Węgrzech komitatem, który mógłby zostać zaliczony do grupy cechującej się wysokimi wynikami MSZP na podstawie danych z wyborów 1990-1998 jest Somogy położony w południowo-zachodniej części kraju, natomiast Pest – okręg usytuowany wokół Budapesztu mógłby zostać zakwalifikowany jako jednostka o niskich rezultatach postkomunistów.

W Czechach, do grupy o wysokim poparciu dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw, na podstawie wyników wyborów z lat 1990-1998 mógłby zostać zaliczony *okres* Kolín położony w środkowej części kraju, natomiast do grupy o niskim poparciu dla postkomunistów – Liberec (północna część Republiki, sąsiaduje z okręgiem Jablonec nad Nisou) oraz Opava (wschodnie krańce kraju).

W Rumunii, na podstawie analizy wyborów 1990-1996 jednostką, która magłaby zostać dołączona do grupy cechującej się wysokimi wynikami partii postkomunistycznej jest okręg Suceava leżący w północno-wschodniej części kraju. Natomiast rezultaty głosowań lat 90. wskazują, iż żaden nowy okręg nie dołączyłby do grupy o niskim poparciu dla postkomunistów.

Badanie dynamiki okręgów pokazało, iż preferencje wyborcze poszczególnych jednostek są stabilne i ulegają jedynie niewielkim modyfikacjom w czasie. Oczywiście badany okres (20 lat) jest zbyt krótki, by stwierdzić z całą pewnością, iż zróżnicowanie przestrzenne w głosowaniu na partie postkomunistyczne nie ulegnie zmianie w kolejnych latach.

ROZDZIAŁ III

PRÓBA WYJAŚNIENIA PRZESTRZENNEGO ZRÓŻNICOWANIA POPARCIA DLA POSTKOMUNISTÓW POPRZEZ ANALIZĘ DANYCH SOCJOEKONOMICZNYCH ORAZ CZYNNIKÓW HISTORYCZNO-KULTUROWYCH

3.1. Uwagi wstępne

Trzeci rozdział niniejszej pracy to próba wyjaśnienia zróżnicowania przestrzennego w poparciu dla partii postkomunistycznych na Węgrzech, w Czechach, na Słowacji, w Rumunii i w Polsce. W znacznej mierze analiza będzie oparta na dostępnych danych socjoekonomicznych. Należy zaznaczyć, iż wykryte powiązania pomiędzy określonymi danymi socjoekonomicznymi a wynikami postkomunistów mają charakter hipotetyczny. Nie wiadomo, który czynnik i w jakim stopniu decyduje o preferencjach wyborczych, a kiedy mamy do czynienia jedynie z współwystępowaniem. Większą pewność dałoby przeprowadzenie ankiet wśród ludności określonych terenów, jednakże badanie takie byłoby bardzo kosztowne i czasochłonne.

3.2. Węgry

3.2.1. Uwagi wstępne

Jak już zostało wspomniane w II rozdziale niniejszej pracy, dla Węgier zastosowano osobny wskaźnik określający, czy dany komitat charakteryzuje się trwałym poparciem dla postkomunistów. Obniżono wskaźnik z 20% na 10%. Dzięki temu dwa okręgi zostały zakwalifikowane do grupy o wysokich wynikach MSZP - Borsod-Abaúj-Zemplén oraz Komárom-Esztergom. By wyróżnić komitaty o niskim poparciu dla postkomunistów również zmieniono wartość wskaźnika. We wszystkich badanych krajach jest on niższy od -20%, natomiast na Węgrzech jest niższy od -10%. Do grupy okręgów o niskim wyniku MSZP zakwalifikowano komitaty: Vas; Bács-Kiskun; Győr-Moson-Sopron; Csongrád; Zala oraz

Veszprém. Należy zaznaczyć, że bez modyfikacji progu wskaźnika nie udało się zakwalifikować ani jednego okręgu do grupy komitatów charakteryzujących się wysokim poparciem dla MSZP oraz tylko jeden okręg do grupy o niskich wynikach Węgierskiej Partii Socjalistycznej (komitat Vas). Świadczy to o małym zróżnicowaniu przestrzennym w poparciu dla postkomunistów. Znakomita większość komitatów Węgier w wyborach zachowuje się tak jak cały kraj, nie ma znaczących odchyłeń od krajowego wyniku postkomunistów.

Analizując terytorialne zróżnicowanie w poparciu dla postkomunistów na Węgrzech, warto powrócić do wspomnianej we wcześniejszej części pracy publikacji Jacka Lubeckiego „Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries”. Autor wyróżnia węgierskie okręgi, w których poparcie dla MSZP jest wysokie, np. Somogy; Borsod-Abaúj-Zemplén; Komárom; Szabolcs-Szatmár; Nógrád oraz Heves. Natomiast komitaty¹³², które charakteryzowały się niskim poparciem dla postkomunistów to: Vas; Bács-Kiskun; Csongrád; Pest; Győr-Sopron; Zala oraz Veszprém.¹³³ W drugim rozdziale niniejszej pracy podjęta została próba klasyfikacji komitatów Węgier na te cechujące się wysokimi wynikami postkomunistów oraz na okręgi o niskich rezultatach wyborczych MSZP. Porównując listę okręgów zakwalifikowanych do obu grup przez autorkę niniejszej pracy oraz przez Jacka Lubeckiego w „Echoes of Latifundism?” widać wyraźną różnicę. Dotyczy ona przede wszystkim komitatów charakteryzujących się wysokim poparciem dla MSZP. Rozbieżność spowodowana jest faktem iż badania Jacka Lubeckiego zostały oparte na wynikach wyborów parlamentarnych w latach 1990-1998, natomiast analizy przeprowadzone w niniejszej pracy opierają się o rezultaty głosowań w okresie 1990-2006. Biorąc pod uwagę jedynie wybory 1990, 1994 i 1998 r. najbardziej przywiązany do głosowania na postkomunistów okręgiem wydaje się być Somogy. Rezultaty kolejnych trzech wyborów nie potwierdzają jednak tej obserwacji. W głosowaniach 2002, 2006 i 2010 r. w Somogy MSZP nie tylko nie zdobyła wyższego poparcia niż na poziomie ogólnokrajowym, ale została pokonana przez Fidesz. Zróżnicowanie regionalne w głosowaniu na postkomunistów, które ujawniło się w pierwszych trzech wyborach po 1989 r. ulegało zmianom podczas kolejnych głosowań. Badacz powinien zatem podejść z ostrożnością do objaśnień wysokich wyników wyborczych MSZP po 1989 r. poprzez występowanie w okresie przed komunizmem wielkiej własności ziemskiej na danych terenach, ponieważ analiza J. Lubeckiego przeprowadzona została dla lat 90. XX wieku i może nie być aktualna w obecnych warunkach.

¹³² Wymiennie stosowane będzie określenie okręg i komitat.

¹³³ I. Lubecki, *Echoes of Latifundism*, s. 24.

3.2.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Węgier

Pomimo stosunkowo niewielkiego zróżnicowania przestrzennego w poparciu dla MSZP, warto przeanalizować dostępne dane socjoekonomiczne dotyczące poszczególnych komitatów. Zostały one zaczerpnięte ze strony internetowej Węgierskiego Urzędu Statystycznego. Materiały pochodzą z badania przeprowadzonego w 2001 r. – Population Census 2001 (Népszámlálás 2001).¹³⁴ Pod uwagę wzięte zostały następujące czynniki: wyznanie religijne; skład etniczny ludności; wykształcenie; poziom bezrobocia oraz zatrudnienie w danym sektorze gospodarki (Tabela 3.1. i Tabela 3.2.).

Okręgi zaliczone do grupy o wyższym niż przeciętne poparciu dla MSZP charakteryzują się większym zróżnicowaniem pod względem wyznań religijnych mieszkańców. Katolicy stanowią ok. 47% mieszkańców Borsod-Abaúj-Zemplén oraz ok. 53% populacji Komárom-Esztergom (średnia dla kraju to 51,87%). Okręg Komárom-Esztergom nie cechuje się niczym szczególnym pod względem odsetka osób wyznających poszczególne religie, ale znacznie wyższy niż średnia krajowa jest procent osób nie należących do żadnego z Kościołów. Natomiast mieszkańcy Borsod-Abaúj-Zemplén wykazują duże zróżnicowanie religijne. Aż 27% osób wyznaje protestantyzm (średnia krajowa – 19,47%), a ponad 7% jest grekokatolikami (średnia dla Węgier – 2,64%). Komitaty o niskim poparciu dla MSZP charakteryzują się natomiast wyraźną przewagą osób wyznania rzymskokatolickiego – od ok. 63% do ok. 80% populacji. Wyjątek stanowi Csongrád, w którym odsetek osób wyznających tę religię zbliżony jest do średniej krajowej i wynosi ok. 55%. Okręg ten charakteryzuje również wysoki procent osób nie należących do żadnego Kościoła – 19,85% (średnia krajowa wynosi 14,55%). Odsetek obywateli określających się jako protestanci nie przekracza w grupie okręgów o niskich wynikach MSZP 17%, a więc jest niższy niż procent protestantów w całych Węgrzech.

Czynnikiem różnicującym dwie wyodrębnione grupy okręgów może być skład etniczny ludności zamieszkującej dane komitaty. Odsetek osób pochodzenia nie-węgierskiego w całym kraju wynosi 4,61%. W dwóch komitatach o wysokim poparciu dla MSZP procent osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych wynosi 7,12% i 5,81%. W przypadku okręgu Borsod-Abaúj-Zemplén jest to głównie ludność romska (6,26% - ponad 46 tysięcy osób), natomiast w Komárom-Esztergom najliczniejszymi mniejszościami są Niemcy (ponad 9 tysięcy osób) oraz Słowacy – ponad 5 tysięcy osób (komitat znajduje się na granicy

¹³⁴ <http://www.nepszamlalas.hu/eng/volumes/volumes.html>, dostęp z dnia 26.04.2010 r.

ze Słowacją). Natomiast grupa okręgów antykomunistycznych charakteryzuje się bardziej jednorodną strukturą etniczną. Odsetek osób będących nie-Węgrymi nie przekracza 4%.

Analiza poziomu wykształcenia nie wykazała znaczących różnic pomiędzy mieszkańcami komitatów głoszących na postkomunistów a populacją okręgów o niskich rezultatach MSZP. W Borsod-Abaúj-Zemplén oraz w Komárom-Esztergom procent osób, które mają wykształcenie wyższe nie przekracza poziomu krajowego, który wynosi 10,65%. W okręgach o niskim poparciu dla MSZP dyplom ukończenia szkoły wyższej posiada 9% mieszkańców w Bács-Kiskun, ponad 10% w komitatach Zala, Vas oraz Veszprém. Są także okręgi, w których odsetek osób z wyższym wykształceniem wynosi ponad 11% - Győr-Moson-Sopron oraz ponad 12% - Csongrád.

W tym miejscu warto przeanalizować dane dotyczące pozycji ekonomicznej mieszkańców wyszczególnionych komitatów. Ważnym czynnikiem jest poziom bezrobocia. W 2001 r. bezrobocie w Borsod-Abaúj-Zemplén wyniosło ok. 20% (średnia krajowa – 10,14%), natomiast w Komárom-Esztergom - 7,17%. Patrząc na mapę rozwoju Węgier¹³⁵ opublikowaną przez Węgierski Urząd Statystyczny możemy zauważyć, że komitat Komárom-Esztergom to jedna z najlepiej rozwiniętych części kraju. Natomiast położony na północnym wschodzie okręg Borsod-Abaúj-Zemplén należy do najbardziej zacofanych regionów Węgier. Potwierdzają to przytoczone powyżej dane dotyczące poziomu bezrobocia mieszkańców tych dwu komitatów. Widać więc wyraźnie, że okręgi uznane (z wszelkimi zastrzeżeniami opisanymi w niniejszym rozdziale) za postkomunistyczne nie mają cech wspólnych dotyczących poziomu rozwoju ekonomicznego. W grupie komitatów o niskich wynikach MSZP również możemy zauważyć zróżnicowanie stopy bezrobocia mieszkańców. Najmniejszy wskaźnik – ponad 4% - charakteryzuje okręg Vas, największy zaś – 10,85% - występuje w Bács-Kiskun. Jednakże należy zaznaczyć, że przyczyny głosowania na postkomunistów mogą być różne w poszczególnych regionach kraju.

Badając rynek pracy poszczególnych okręgów warto zwrócić szczególną uwagę na rozkład zatrudnienia mieszkańców pomiędzy sektorami: rolniczym i leśnym; przemysłu (górnictwo, produkcja, przemysł budowlany) oraz usług. Odsetek osób zatrudnionych w wymienionych sektorach wynosił na Węgrzech w 2001 r. odpowiednio 6%; 33% oraz 62%. Pod względem struktury zatrudnienia okręg Borsod-Abaúj-Zemplén jest bardzo podobny do całego kraju. Natomiast w komitacie Komárom-Esztergom wielką rolę odgrywa przemysł. Aż 45% mieszkańców zatrudnionych jest w tym sektorze gospodarki, podczas gdy 50% w

¹³⁵ http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,566914&_dad=portal&_schema=PORTAL, dostęp z dnia 26.04 2010 r.

sektorze usług. Wśród okręgów cechujących się niższym niż przeciętnie poparciem dla MSZP również można wyszczególnić komitaty bardziej przemysłowe – Vas oraz Veszprém (odpowiednio 45% i 42% osób zatrudnionych w przemyśle). Kolejne dwa okręgi znajdują się na przeciwległym biegunie – w Bács-Kiskun oraz w Csongrád kilkanaście procent mieszkańców pracuje w sektorze rolnictwo/leśnictwo. Analiza powyższych danych wskazuje, że odsetek mieszkańców zatrudnionych w danym sektorze nie determinuje głosowania na stronę postkomunistyczną czy na obóz wywodzący się z opozycji antykomunistycznej.

Podsumowując, terytorialne zróżnicowanie w poparciu dla postkomunistów jest niewielkie. Mam tu na myśli zróżnicowanie badane na podstawie wyników głosowania na regionalne listy partyjne. Być może analiza danych w jednomandatowych okręgach wyborczych przyczyniłaby się do stworzenia bardziej dokładnej i bardziej zróżnicowanej mapy wyborczej Węgier, jednakże badanie takie jest obciążone dużym ryzykiem – uwzględniony musi zostać wpływ pojedynczych kandydatów na wyniki wyborów w poszczególnych okręgach jednomandatowych.

Niewielkich różnic terytorialnych w poparciu dla MSZP, które zostały wykryte w badaniach przeprowadzonych w niniejszej pracy, nie można wyjaśnić poprzez dane socjoekonomiczne. Na bazie wykonanej analizy nie można stworzyć modelu okręgu głosującego na MSZP lub nie głosującego na postkomunistów. Zarówno poziom wykształcenia, bezrobocia, zatrudnienie w określonym sektorze gospodarki nie różnicują obu grup okręgów. Jedynymi czynnikami, które w jakiś sposób mogłyby wyjaśniać głosowanie lub nie-głosowanie na postkomunistów są: religia (zwłaszcza odsetek osób wyznania rzymskokatolickiego) oraz procent mniejszości narodowych i etnicznych w danym komitacie. Jednak przyglądając się danym z okręgów, które nie zostały zakwalifikowane do żadnej z grup, można dojść do wniosku, że i te dwie zmienne nie potrafią w wiarygodny sposób wyjaśnić różnic w poparciu dla MSZP. Poza klasyfikacją znalazły się bowiem okręgi cechujące się wysokim odsetkiem osób wyznania rzymskokatolickiego (ponad 70%), a także komitaty, w których katolicy stanowią niewiele ponad 20%. Do żadnej z grup nie zostały zaliczone okręgi, w których odsetek mniejszości narodowych i etnicznych wyniósł ponad 10% - Baranya, ponad 7% - Tolna oraz ponad 6% - Nógrád oraz Békés. Wszystkie te komitaty zachowują się podobnie jak cały kraj – w równym stopniu głosują na postkomunistów.

Tabela 3.1. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach MSZP (wykształcenie, narodowość, wyznanie religijne)

Okręg	% osób z wyższym wykształceniem	% mniejszości narodowych i etnicznych	% wyznawców rzymskokatolickich	% wyznawców grekokatolickich	% wyznawców protestanckich	% osób nienależących do żadnego Kościoła
Okręgi o wysokich wynikach MSZP						
Borsod-Abaúj-Zemplén	9,5	7,12	47,19	7,35	27,36	9,37
Komárom-Esztergom	9,7	5,81	52,96	0,71	16,09	18,93
Okręgi o niskich wynikach MSZP						
Vas	10,6	3,67	77,31	0,19	11,38	3,38
Bács-Kiskun	9,0	3,92	65,63	0,29	14,98	9,12
Győr-Moson-Sopron	11,7	2,73	73,95	0,30	10,25	6,66
Csongrád	12,5	2,00	54,95	0,66	12,12	19,85
Zala	10,1	3,52	80,60	0,17	4,89	6,12
Veszprém	10,6	2,67	63,51	0,32	16,87	10,09

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Węgierskiego Urzędu Statystycznego.

Tabela 3.2. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach MSZP (poziom bezrobocia, zatrudnienie w sektorach gospodarki)

Okręg	Poziom bezrobocia (%)	% osób zatrudnionych w rolnictwie/leśnictwie	% osób zatrudnionych w przemyśle	% osób zatrudnionych w usługach
Okręgi o wysokich wynikach MSZP				
Borsod-Abaúj-Zemplén	19,79	4	34	62
Komárom-Esztergom	7,17	4	45	50
Okręgi o niskich wynikach MSZP				
Vas	4,39	6	45	49
Bács-Kiskun	10,85	14	32	54
Győr-Moson-Sopron	5,08	6	39	55
Csongrád	9,71	12	29	59
Zala	7,92	5	39	56
Veszprém	6,82	5	42	53

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Węgierskiego Urzędu Statystycznego.

3.2.3. Analiza rezultatów Komunistycznej Partii Węgier w wyborach 1945 i 1947 r.

Badając wyniki wyborcze, poparcie dla poszczególnych partii warto przeanalizować trwałość preferencji wyborczych. W państwach postkomunistycznych, oprócz analizy głosowań po 1989 r., jedynym punktem odniesienia mogą być wybory przedwojenne lub, w niektórych przypadkach, głosowania, które odbyły się zaraz po II wojnie światowej. W tym celu zbadane zostanie terytorialne poparcie dla Komunistycznej Partii Węgier w wyborach 1945 i 1947 r.

Komunistyczna Partia Węgier rządziła krajem, wraz z socjalistami, przez kilka miesięcy 1919 r. (Węgierska Republika Rad). Po upadku Republiki Rad, działalność komunistów była ograniczana przez nową władzę (Miklósa Horthy'ego)¹³⁶, dlatego też niejako zeszli oni do podziemia i nie brali udziału w wyborach parlamentarnych. Dopiero w 1945 i 1947 r. Komunistyczna Partia Węgier pojawia się pośród ugrupowań, które startują w wyborach.

Należy zaznaczyć, iż dane z głosowań 1945 i 1947 r. zagregowane są w 16 okręgach (obecnie na Węgrzech istnieje 20 komitatów), dlatego też niemożliwe jest dokładne prześledzenie poparcia dla komunistów zaraz po wojnie (Tabela 3.3.) w porównaniu z rezultatami postkomunistów po 1989 r.

W II rozdziale niniejszej pracy zakwalifikowano dwa okręgi do grupy o wysokich wynikach MSZP - Borsod-Abaúj-Zemplén oraz Komárom-Esztergom. W wyborach 1945 i 1947 r. w okręgach tych (w tych głosowaniach komitaty Fejér i Komárom-Esztergom były jednym okręgiem) Komunistyczna Partia Węgier osiągała wyższe niż przeciętne rezultaty. Średni wskaźnik z wyborów 1945 i 1947 r. dla tych dwóch jednostek wyniósł odpowiednio 14% i 11%. Należy jednak zauważyć, iż w pięciu innych okręgach (Békès, Heves-Nógrád-Hont, Nagy-Budapest, Csanád-Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok), nie zakwalifikowanych do grupy o wysokich wynikach MSZP, komuniści zdobyli znacznie lepsze rezultaty – wskaźnik wyniósł odpowiednio: 41%, 29%, 24%, 17% i 17%. Jeden z wymienionych komitatów – Csongrád – charakteryzują obecnie niskie wyniki postkomunistów. Warto jednak dodać, iż obszary Csanád podzielone zostały pomiędzy obecne okręgi Békés i Csongrád.

---

¹³⁶ W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983, ss. 311-317; 326.

Wydaje się, iż większy związek pomiędzy wynikami wyborów 1945 i 1947 r. a rezultatami głosowań po 1989 r. występuje w odniesieniu do okręgów o niskich rezultatach Węgierskiej Partii Socjalistycznej. W wyborach 1945 i 1947 r. na tych terenach (komitaty: Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Vas i Zala) komuniści osiągnęli niskie rezultaty – uśredniony wskaźnik wynosi odpowiednio: -14%, -19%, -43% i -48%. W okręgu PPSKK–Bács-Bodrog Komunistyczna Partia Węgier również uzyskała niskie wyniki wyborcze (średni wskaźnik na poziomie -12%), jednakże nie można w dokładny sposób odnieść rezultatów w tym komitacie do wyników w obecnym okręgu Bács-Kiskun. Interesującym jest przypadek Somogy, który w 1945 i 1947 r. cechował się najbardziej antykomunistycznym elektoratem (średni wskaźnik wynosił -52%), natomiast w wyborach 1990-1998 r. był on bastionem Węgierskiej Partii Socjalistycznej (w kolejnych głosowaniach sytuacja ta się zmieniła).

Tabela 3.3. Wyniki Komunistycznej Partii Węgier w wyborach 1945 i 1947 r.

Okręg	Wybory 1945 % głosów	Wybory 1947 % głosów	Wskaźnik 1945 (%)	Wskaźnik 1947 (%)	Średni wskaźnik (%)
Békès	26,23	28,51	55	28	41
Heves–Nógrád-Hont	21,64	28,92	28	30	29
Nagy-Budapest	21,02	27,46	24	23	24
Csanád-Csongrád	21,85	23,34	29	5	17
Jász-Nagykun-Szolnok	22,96	22,14	35	0	17
Borsod-Zemplén-Abaúj	18,77	25,96	11	17	14
Fejér-Komárom-Esztergom	19,09	24,57	13	10	11
Bihar-Hajdú	17,48	22,94	3	3	3
PPSKK–Bács-Bodrog	15,39	18,86	-9	-15	-12
Győr-Moson-Sopron	13,21	20,89	-22	-6	-14
Baranya-Tolna	13,76	19,97	-19	-10	-15
Veszprém	12,77	19,29	-25	-13	-19
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9,09	15,49	-46	-30	-38
Vas	9,23	13,18	-46	-41	-43
Zala	7,25	13,46	-57	-40	-48
Somogy	5,90	13,44	-65	-40	-52

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej <http://www.vokscentrum.hu/index.php>

Podsumowując, badanie terytorialnego zróżnicowania w poparciu Komunistycznej Partii Węgier w 1945 i 1947 r. miało na celu sprawdzenie trwałości preferencji wyborczych wśród mieszkańców poszczególnych okręgów. Wydaje się, iż w części komitatów, zwłaszcza tych cechujących się obecnie niskimi rezultatami MSZP, istnieje ciągłość w zachowaniach wyborczych mieszkańców. Należy jednak zauważyć, że część okręgów, które w 1945 i 1947

r. głosowały na komunistów (np. Békès, Jász-Nagykun-Szolnok) obecnie nie wyróżnia się wysokimi ani niskimi wynikami wyborczymi MSZP ale zachowuje się podobnie jak cały kraj.

***

Węgierska Partia Socjalistyczna – spadkobierczyni partii komunistycznej – dokonała podobnej transformacji jak Sojusz Lewicy Demokratycznej w Polsce. Oba ugrupowania odwołują się do wartości socjaldemokratycznych, są partiami, które wygrywały wybory i tworzyły rządy. Z racji odmiennej sytuacji na scenie partyjnej na Węgrzech i w Polsce trudno jednakże stwierdzić, czy obie formacje mają podobne elektoraty. W Polsce ważnym czynnikiem różnicującym elektoraty lewicy postkomunistycznej i pozostałych partii jest kwestia religijności. Jest ona odzwierciedlona w zróżnicowaniu przestrzennym w głosowaniu na SLD. W przypadku Węgier wydaje się, iż religijność i wyznanie mieszkańców mają mniejsze znaczenie. W jednym z okręgów zaliczonych do grupy o wysokich wynikach postkomunistów - Borsod-Abaúj-Zemplén katolicy stanowią mniej niż połowę populacji, natomiast 27% mieszkańców to protestanci, a 7% to grekokatolicy. Natomiast w drugim komitacie zaliczonym do tej grupy odsetek katolików jest nieco wyższy niż średnia krajowa, wysoki jest również procent osób nie należących do żadnego Kościoła. Okręgi o niskich wynikach postkomunistów cechuje znacznie wyższy odsetek ludności katolickiej. Jednakże należy zaznaczyć, iż podział na obszary bardziej lub mniej religijne, z większym lub mniejszym odsetkiem katolików nie jest tak klarowny jak w Polsce – poza klasyfikacją na okręgi o wysokich lub niskich rezultatach postkomunistów pozostały komitaty, w których jest bardzo wysoki (ponad 70%) lub bardzo niski (nieco powyżej 20%) odsetek katolików.

Rezultaty wyborów przedwojennych również nie mogą stanowić wyjaśnienia obecnej geografii wyborczej Węgier. Tylko w niektórych przypadkach (np. Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Vas i Zala) widać ciągłość zachowań wyborczych.

Należy zaznaczyć, iż ze wszystkich badanych krajów Węgry cechują się najmniejszym terytorialnym zróżnicowaniem poparcia dla partii postkomunistycznych. Wydaje się, że MSZP ma względnie jednolity elektorat we wszystkich częściach kraju.

3.3. Czechy

3.3.1. Uwagi wstępne

Analiza danych wyborczych Komunistycznej Partii Czech i Moraw pozwala na wyróżnienie 26 spośród 77 okręgów, w których rezultat KSČM jest trwale wysoki lub trwale niski. 18 *okresów*¹³⁷ zakwalifikowanych zostało do grupy charakteryzującej się wysokim poparciem dla postkomunistów. Położone są one w siedmiu regionach Czech: pilzneńskim (Plzeňský kraj) – 3 okręgi, środkowoczeskim (Středočeský kraj) – 3, usteckim (Ústecký kraj) – 4, ołomunieckim (Olomoucký kraj) – 1, morawsko-śląskim (Moravskoslezský kraj) – 2, południowomorawskim (Jihomoravský kraj) – 4 okręgi oraz w regionie Wysoczyzna (kraj Vysočina) – 1 *okres*. Można wyróżnić trzy terytorialne skupiska okręgów zaliczonych do grupy charakteryzującej się wysokimi wynikami Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Pierwsza z nich, to *okresy* leżące w północno-zachodnich Czechach: Tachov, Domažlice, Louny, Rokycany, Most, Kladno, Beroun, Litoměřice, Rakovník oraz Chomutov. Kolejna grupa to okręgi usytuowane na północno-wschodnich krańcach kraju: Karviná, Jeseník i Bruntál. Ostatnie terytorialne skupisko okręgów o trwale wysokich wynikach KSČM tworzą: Znojmo, Blansko, Třebíč, Vyškov oraz Břeclav.

Spośród 77 czeskich okręgów, jedynie 8 zostało wyróżnionych jako miejsca, w których Komunistyczna Partia Czech i Moraw osiąga trwale niskie wyniki wyborcze. Wśród wybranych okręgów znajdują się miasta Praga oraz Brno. Pozostałe 6 jednostek położonych jest w czterech regionach Czech: libereckim (Liberecký kraj) – 2 okręgi, hradeckim (Královéhradecký kraj) – 1, pardubickim (Pardubický kraj) – 1 okręg oraz zlińskim (Zlínský kraj) – 2 *okresy*. Okręgi zakwalifikowane do grupy cechującej się niskimi wynikami KSČM znajdują się w dwóch, nie licząc Pragi, terytorialnych skupiskach: na północy kraju - Náchod, Jablonec nad Nisou, Semily, Ústí nad Orlicí oraz na południowo-wschodnich krańcach Czech - Brno-město, Zlín i Vsetín.

W tym miejscu warto dokonać analizy danych socjoekonomicznych wyróżnionych okręgów. Informacje zaczerpnięte zostały z internetowej strony Czeskiego Urzędu Statystycznego¹³⁸ i dotyczą: wyznania mieszkańców, składu etnicznego populacji okręgów (Tabela 3.4.), poziomu wykształcenia ludności (Tabela 3.5.), stopy bezrobocia, zatrudnienia

¹³⁷ Wymiennie stosowane będą określenia okręg i *okres*.

¹³⁸ <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>, dostęp z dnia 09.05.2010 r.

w konkretnym sektorze gospodarki oraz odsetka emerytów (Tabela 3.6.). Część informacji zaczerpniętych została z badania Population and Housing Census z 2001 r. (wyznania, narodowość, wykształcenie, zatrudnienie w konkretnym sektorze gospodarki). Dane dotyczące poziomu bezrobocia oraz odsetka emerytów pochodzą z 2008 r.

3.3.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Czech

W pierwszej części niniejszego podrozdziału przeanalizowane zostaną dane dotyczące okręgów, w których KSČM osiąga wysokie poparcie. Pod względem wyznania mieszkańców okręgi te podzielić można na dwie grupy. Pierwszą z nich cechuje bardzo niski odsetek osób wierzących – poniżej 20% (średnia dla Czech to 32,14%). Do tej grupy zaliczyć można następujące *okresy*: Tachov; Louny; Rokycany; Beroun; Most; Kladno; Litoměřice; Rakovník i Chomutov. Najniższy odsetek osób określających się jako wierzący jest charakterystyczny dla okręgu Most (12,28%) oraz Rakovník (14,41%). Mieszkańcy wymienionych powyżej *okresów*, którzy deklarują swoją wiarę w znakomitej większości przynależą do Kościoła rzymskokatolickiego – od 9,47% populacji w okręgu Most do 15,60% w Tachov. Wyznawcy Czechosłowackiego Kościoła Husyckiego stanowią 2,18% mieszkańców Louny i 1,72% populacji okręgu Rakovník. W okręgu Litoměřice nieznacznie wyższy niż średnia krajowa jest odsetek osób należących do Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego – 1,40%. Wyznawcy prawosławia stanowią ponad 1% mieszkańców jedynie w Louny. W pozostałych *okresach* procent osób przynależących do innych niż rzymskokatolicki Kościołów nie przekracza 1%. Warto zaznaczyć, że omawiane okręgi, cechujące się niskim odsetkiem osób wierzących, położone są w jednej części kraju – na północno-zachodnim krańcu Czech.

Druga grupa *okresów* charakteryzuje się wysokim, jak na warunki czeskie, odsetkiem osób deklarujących się jako wierzące – od 33,50% w okręgu Domažlice do 49,80% w *okresie* Blansko. Oprócz dwóch wymienionych okręgów, do opisywanej grupy zaliczyć należy: Třebíč, Znojmo, Břeclav, Vyškov i *okres* Karviná. Wśród osób deklarujących wiarę dominuje wyznanie rzymskokatolickie. Jedynie w okręgach Blansko i Břeclav ponad 1% mieszkańców przynależy do Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego. Należy zaznaczyć, że pięć spośród siedmiu okręgów położonych jest w południowo-wschodniej części kraju (Morawy), jeden – Karviná – na wschodzie Czech, natomiast Domažlice usytuowane są na zachodnich krańcach kraju.

By analiza danych dotyczących wyznań była pełna, należy wspomnieć jeszcze o dwóch *okresach* – Bruntálu i Jeseníku. Można stwierdzić, że stanowią one pośrednią grupę pomiędzy okręgami o niskim odsetku osób wierzących a okresami, w których procent osób deklarujących się jako wierzący znacznie przewyższa poziom krajowy. Zarówno w okręgu Bruntál, jak i Jeseník mniej niż 29% mieszkańców to osoby wierzące. Odsetek katolików wynosi odpowiednio – 23,37% i 24,29% (średnia dla Czech – 26,79%).

Kolejnym czynnikiem, który zostanie poddany analizie w tej części pracy jest skład etniczny ludności okręgów. 90,42% obywateli kraju stanowią Czesi, najliczniejszą mniejszością są Morawianie – 3,72% oraz Słowacy – 1,89%. Dane te świadczą o bardzo małym zróżnicowaniu etnicznym Czech. Warto jednak zbadać terytorialny rozkład mniejszości narodowych i etnicznych analizując wybrane okręgi czeskie. Grupę *okresów* cechujących się wysokim poparciem dla postkomunistów należy podzielić na dwie części. Pierwsza z nich skupia okręgi, w których odsetek mniejszości narodowych lub etnicznych jest wyższy niż w całym kraju (odsetek Czechów jest niższy niż 90%). Trzy z wyróżnionych *okresów* leżą na północno-wschodnich krańcach kraju - Bruntál, Jeseník, Karviná, kolejne pięć okręgów znajduje się w południowo-wschodnich Czechach - Blansko, Třebíč, Znojmo, Břeclav, Vyškov, natomiast jeden *okres* – Chomutov - usytuowany jest na południowym zachodzie kraju. Do tej grupy zaliczone zostają także Most oraz Tachov, w których Czesi to odpowiednio 90,93% i 90,98% mieszkańców. Mniejszość słowacka stanowi ponad 3% ludności w sześciu okręgach: Most (3,25%), Tachov (3,31%), Chomutov (3,90%), Bruntál (4,23%), Jeseník (4,95%) oraz Karviná (5,71%). W ostatnim z wymienionych *okresów* znaczny odsetek stanowią także Polacy – 6,81%. Procent mniejszości niemieckiej w Czechach wynosi 0,38%, natomiast w okręgach: Chomutov, Most i Jeseník ich odsetek przekracza 1%. W sześciu *okresach* liczną mniejszość stanowią Morawianie: 4,01% w okręgu Bruntál, 10,90% w Třebíč, 11,88% w Znojmo, 15,90% w *okresie* Břeclav, 17,70% w Vyškov oraz 20,02% w okręgu Blansko.

Druga grupa (siedem *okresów*) wyróżniona spośród okręgów o wysokich wynikach postkomunistów cechuje się jednorodnością etniczną. Procent Czechów waha się od 93,32% w Louny do 95,97% w Rakovníku.

Według informacji dotyczących poziomu wykształcenia ludności można stwierdzić, że okręgi zakwalifikowane do grupy o wysokich rezultatach postkomunistów cechują się niskim poziomem wykształcenia. W siedmiu *okresach* znacznie wyższy odsetek osób niż na poziomie kraju nie posiada żadnego wykształcenia. Średnia krajowa dla tej grupy osób wynosi 0,44%, a w wymienionych siedmiu okręgach waha się od 0,77% do 1,04%. Dla

kolejnych sześciu *okresów* wskaźnik ten jest wyższy niż na poziomie kraju, ale niższy od 0,77%. Natomiast w pięciu okręgach odsetek osób bez wykształcenia jest niższy niż 0,44%.

Warto przytoczyć również dane dotyczące osób z wykształceniem podstawowym (wraz z osobami z niepełnym wykształceniem podstawowym¹³⁹). W Czechach, procent ludności zaliczającej się do tej grupy wynosi 23,05%. Wśród okręgów o wysokim poparciu dla KSČM jedynie trzy cechują się niższym niż przeciętnie odsetkiem osób z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym (Rokycany, Beroun i Blansko). W kolejnych pięciu okręgach procent ten jest jedynie nieznacznie wyższy niż średnia krajowa i nie przekracza 26% (Domažlice, Kladno, Rakovník, Třebíč i Vyškov). Pozostałe dziesięć *okresów* cechuje się znacznym odsetkiem osób z wykształceniem podstawowym, który waha się od 26,10% w okręgu Litoměřice do 29,69% w Znojmo. Wykształcenie wyższe zawodowe w Czechach posiada 3,45% osób. W grupie okręgów głosujących na postkomunistów odsetek ten jest niższy niż średnia krajowa, wyjątek stanowi Kladno, w którym wynosi 3,47%. We wszystkich okręgach procent osób z wykształceniem wyższym uniwersyteckim waha się od 4,48% (Chomutov) do 7,23% (Vyškov) i jest niższy niż na poziomie kraju, gdzie wynosi 8,87%. W 11 *okresach* odsetek osób z wykształceniem wyższym uniwersyteckim jest znacznie niższy niż średnia krajowa i nie przekracza 6%.

W tym miejscu warto dokonać analizy danych dotyczących sytuacji ludności na rynku pracy w wyróżnionych okręgach. Przede wszystkim, należy wziąć pod uwagę informacje o stopie bezrobocia. W grudniu 2008 r. poziom bezrobocia w Czechach osiągnął 6,38%. W dziesięciu okręgach cechujących się wysokim poparciem dla postkomunistów odsetek osób bezrobotnych wynosi ponad 8% (najwięcej – 12,90% w okręgu Most). W kolejnych dwóch *okresach* poziom bezrobocia jest nieznacznie wyższy niż średnia krajowa i nie przekracza 7%. Stosunkowo niska stopa bezrobocia (poniżej 6%) jest cechą charakterystyczną takich okręgów jak: Vyškov, Rokycany, Beroun i Domažlice.

Badając dane dotyczące sytuacji ludzi na rynku pracy należy zwrócić uwagę na informacje o sektorze zatrudnienia ludności. W Czechach 4,39% populacji pracuje w rolnictwie, leśnictwie i gospodarce wodnej, a 29,04% ludności zatrudnionej jest w przemyśle. W 13 na 18 okręgów o wysokich wynikach KSČM odsetek ludności zatrudnionej w pierwszym z wymienionych sektorów (rolnictwo, leśnictwo) jest znacznie wyższy niż przeciętnie i waha się od 5,58% w okręgu Blansko do 11,35% w Znojmo. Jedynie pięć *okresów*, w których postkomuniści uzyskują wysokie rezultaty, cechują się niższym niż na

---

¹³⁹ Basic including not finished.

poziomie kraju odsetkiem osób utrzymujących się z rolnictwa. Analiza danych dotyczących zatrudnienia w przemyśle przynosi nieco mniej jednoznaczne rezultaty. 11 na 18 okręgów cechuje się wysokim odsetkiem osób pracujących w tym sektorze gospodarki (od 29,94% w Vyškov do 42,25% w *okresie* Blansko).

Analiza danych dotyczących odsetka emerytów w wybranych okręgach nie przynosi jednoznacznych rezultatów. Jedynie w 4 na 18 *okresów* procent ludności na emeryturze jest wyższy niż średnia krajowa (14,27%), a tylko w jednym okręgu przekracza 15% (Rokycany). W dwóch jednostkach odsetek ten jest znacznie niższy niż na poziomie kraju – poniżej 13% (Tachov i Chomutov).

Podsumowując, analiza danych socjoekonomicznych nie pozwoliła na stworzenie modelu okręgu popierającego Komunistyczną Partię Czech i Moraw. Cechami łączącymi *okresy*, które znalazły się w tej grupie jest stosunkowo wysoki procent osób zatrudnionych w rolnictwie (z nielicznymi wyjątkami) oraz niski odsetek osób z wysokim wykształceniem. Pozostałe czynniki, takie jak skład etniczny, poziom bezrobocia oraz religijność mieszkańców były zróżnicowane pomiędzy okręgami. Wyjaśnić to należy specyfiką poszczególnych regionów Czech. Na południu kraju znaczny odsetek ludności stanowią Morawianie. Teren ten charakteryzuje się również wyższą religijnością niż północno-zachodnie krańce kraju. *Okres* Karviná, położony na wschodzie Czech również cechuje się wyższym niż średnia dla kraju odsetkiem osób wierzących. Do takiego stanu rzeczy przyczyniać się może skład etniczny okręgu, gdzie ponad 5% stanowią Słowacy, a prawie 7% Polacy.

*

W tym miejscu warto dokonać analizy danych socjoekonomicznych *okresów* cechujących się niskim poparciem dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Jak już zostało wcześniej wspomniane, do grupy tej zaliczono miasta: Pragę oraz Brno, a także okręgi: Náchod, Jablonec nad Nisou, Semily, Ústí nad Orlicí, Zlín i Vsetín.

Jednostki, w których KSČM zdobywa niskie poparcie wyborcze są zróżnicowane pod względem religijności mieszkańców. W pięciu na osiem *okresów* odsetek osób wierzących jest wyższy niż na poziomie kraju, jednakże tylko w dwóch przypadkach – Zlín i Vsetín – jest to znacząca różnica. W Zlinie 53,09% mieszkańców uznaje siebie za wierzących (średnia dla kraju to 32,14%), natomiast we Vsetinie odsetek ten wynosi 56,22%. W pozostałych trzech przypadkach (Náchod, Ústí nad Orlicí i Brno) procent wierzących nie przekracza 36%. Mniej niż 30% ludności deklarującej wiarę to cecha charakterystyczna kolejnych trzech okręgów. W Semily odsetek wierzących wynosi 26,58%, w Pradze – 24,51%, a w *okresie* Jablonec nad Nisou – 17,14%. W porównaniu z okręgami, w których KSČM uzyskuje wysokie rezultaty

wyborcze, omawiane jednostki są znacznie bardziej zróżnicowane pod względem wyznania ludności. W czterech *okresach* odsetek wyznawców religii rzymskokatolickiej jest wyższy niż na poziomie kraju i waha się od 27,13% w Ústí nad Orlicí do 47,48% w Zlinie. Procent mieszkańców wyznających husytyzm jest wyższy niż średnia krajowa (0,97%) w pięciu okręgach: Náchod (3,99%); Semily (3,11%); Praga (1,51%); Jablonec nad Nisou (1,79%) i Brno (1,05%). Również w pięciu *okresach* odsetek mieszkańców należących do Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego przekracza poziom krajowy i wynosi: 8,08% w okręgu Vsetín; 2,22% w Ústí nad Orlicí; 2% w Zlinie; 1,39% w Pradze i 1,32% w Semily.

W tym miejscu warto przytoczyć informacje dotyczące składu etnicznego okręgów. Podobnie jak w przypadku *okresów* o wysokim poparciu dla KSČM, omawianą grupę należy podzielić na dwie części. Pierwsza z nich to okręgi względnie jednorodnie etnicznie. Odsetek ludności nie-czeskiej jest niższy niż 10%. Do grupy tej zaliczymy: Jablonec nad Nisou, Náchod, Semily, Ústí nad Orlicí oraz Pragę. W wymienionych jednostkach procent ludności słowackiej jest niższy niż na poziomie kraju, zaś odsetek osób należących do innych mniejszości narodowych lub etnicznych nie przekracza 1%. Wyjątek stanowi Jablonec nad Nisou, w którym 2,15% mieszkańców to Słowacy, a 1,59% ludności to Niemcy.

Druga grupa składa się z trzech okręgów położonych w południowej części kraju (Morawy) – Brno, Zlín i Vsetín. Najliczniejszą mniejszością są osoby deklarujące się jako Morawianie, w Brnie stanowią oni 18,68% mieszkańców, w Zlinie – 9,52%, a w okręgu Vsetín – 6,20%. Odsetek pozostałych mniejszości nie przekracza znacząco poziomu krajowego.

W porównaniu z *okresami*, w których postkomuniści zdobywają wysokie poparcie, poziom wykształcenia mieszkańców jest wyższy. Tylko w jednym przypadku - Jablonec nad Nisou – odsetek osób nieposiadających wykształcenia jest minimalnie wyższy niż średnia krajowa i wynosi 0,45%. Omawiane okręgi cechuje również stosunkowo niski odsetek mieszkańców z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym. W dwóch przypadkach (Praga i Brno) nie przekracza on 18%. W pozostałych sześciu okręgach, procent osób z wykształceniem podstawowym jest nieco wyższy niż średnia krajowa, jednakże nie przekracza 26% (25,14% w *okresie* Vsetín). Różnice pomiędzy okręgami, w których KSČM zdobywa trwale wysokie poparcie a *okresami* o niskich wynikach postkomunistów widać również w odsetku osób z wykształceniem wyższym zawodowym. W czterech przypadkach przekracza on średnią krajową, natomiast w pozostałych czterech okręgach jest nieznacznie niższy niż na poziomie kraju i waha się od 3,05% w *okresie* Jablonec nad Nisou do 3,43% w Náchod. Wykształcenie wyższe uniwersyteckie posiada ok. 18% w Brnie i ponad 18% w

Pradze. W pozostałych okręgach odsetek ten jest niższy niż średnia dla kraju, jednakże przekracza 6%.

Kolejnym czynnikiem, który zostanie poddany analizie jest poziom bezrobocia. W trzech okręgach – Praga, Náchod, Zlín i Brno – stopa bezrobocia jest znacznie niższa niż na poziomie kraju i waha się od 2,54% do 5,75%. W Ústí nad Orlicí odsetek osób bezrobotnych jest minimalnie niższy niż średnia krajowa i wynosi 6,36%. W kolejnych dwóch okręgach – Jablonec nad Nisou i Semily – stopa bezrobocia nie przekracza 7%, natomiast w *okresie* Vsetín wynosi 7,48%. Należy zauważyć, że w porównaniu z okręgami cechującymi się wysokim poparciem dla KSČM poziom bezrobocia w opisywanej grupie jest znacznie niższy – w żadnym *okresie* nie przekracza 8%.

Okręgi o niskich rezultatach wyborczych Komunistycznej Partii Czech i Moraw charakteryzują się niskim odsetkiem osób zatrudnionych w rolnictwie. W Pradze, Brnie, w *okresach*: Jablonec nad Nisou, Zlín i Vsetín wynosi on odpowiednio: 0,58%; 1,01%; 1,29%; 2,74% i 3,80%, podczas gdy średnia dla kraju to 4,39%. W Náchod i Semily odsetek osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie jest niewiele wyższy niż na poziomie kraju, ale nie przekracza 6%, natomiast w Ústí nad Orlicí wynosi 6,77%. Z wyjątkiem Pragi i Brna, znaczny odsetek ludności omawianych okręgów zatrudniony jest w przemyśle – od 34,83% w Zlinie do 42,88% w *okresie* Jablonec nad Nisou.

Analiza danych dotyczących odsetka emerytów pokazuje, iż we wszystkich omawianych okręgach (wyjątkiem jest Jablonec nad Nisou) procent emerytów jest wyższy niż średnia krajowa i waha się od 14,36% w *okresie* Vsetín do 16,27% w Brnie. W trzech okręgach (Brno, Náchod i Semily) odsetek osób korzystających ze świadczeń emerytalnych przekracza 15% mieszkańców.

Podsumowując, okręgi, w których KSČM uzyskuje niskie rezultaty wyborcze cechuje nieco wyższy poziom wykształcenia niż w *okresach*, które są bastionami Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Znaczny odsetek ludności omawianych okręgów zatrudnionych jest w przemyśle (z wyjątkiem Pragi i Brna), natomiast znacznie niższy procent mieszkańców niż w okręgach głosujących na postkomunistów pracuje w rolnictwie. *Okresy*, w których KSČM uzyskuje niskie wyniki wyborcze charakteryzują się występowaniem dużej grupy osób znajdujących się na emeryturze (z wyjątkiem *okresu* Jablonec nad Nisou). Trzy spośród ośmiu okręgów, położone w południowej części kraju, cechują się znacznym odsetkiem Morawian, natomiast pozostałe pięć okresów charakteryzuje się jednorodnością w strukturze etnicznej – 92% i więcej ludności stanowią Czesi. Pod względem religijności opisywana grupa jest zróżnicowana wewnętrznie, w niektórych okręgach procent wierzących przekracza

50%, w niektórych zaś jest niższy niż 30%, a nawet 20% (Jablonec nad Nisou). Cechą charakterystyczną dla tych okresów jest zróżnicowanie przynależności do wyznań wśród osób deklarujących się jako wierzące.

Tabela 3.4. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (narodowość, wyznanie religijne)

Okręg	Ludność czeska (%)	Osoby wierzące (%)	Wyznawcy religii rzymskokatolickiej (%)
Okręgi o wysokich wynikach KSČM			
Beroun	96,53	18,07	14,77
Blansko	76,77	49,80	44,86
Břeclav	79,51	45,55	41,42
Bruntál	87,24	27,40	23,37
Chomutov	89,82	15,74	12,26
Domažlice	94,17	33,50	30,09
Jeseník	85,58	28,96	24,29
Karviná	82,19	37,10	27,74
Kladno	95,04	15,59	12,44
Litoměřice	95,09	18,10	13,68
Louny	93,32	19,29	13,59
Most	90,93	12,38	9,47
Rakovník	95,97	14,41	10,39
Rokycany	95,90	17,68	14,41
Tachov	90,98	19,47	15,60
Třebíč	85,31	47,53	44,29
Vyškov	78,42	42,45	38,96
Znojmo	83,92	41,15	37,82
Okręgi o niskich wynikach KSČM			
Brno	76,06	35,73	29,69
Jablonec nad Nisou	92,00	17,14	11,42
Náchod	94,73	33,89	25,71
Praga	93,13	24,51	17,62
Semily	95,74	26,58	19,11
Ústí nad Orlicí	96,25	32,80	27,13
Vsetín	89,83	56,22	44,64
Zlín	86,92	53,09	47,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Czeskiego Urzędu Statystycznego

Analiza danych socjoekonomicznych czeskich okręgów nie pozwala na zbudowanie modelu *okresów* głosujących lub nie głosujących na postkomunistów. Nie można wyróżnić czynnika, który mógłby choć częściowo wyjaśnić różnice w poparciu dla KSČM. Zarówno poziom religijności, jak i skład etniczny okręgów są zróżnicowane w obu grupach. Wydaje

się również, że minimalne różnice w poziomie wykształcenia mieszkańców i odsetku emerytów nie mogą być użyte jako czynnik wyjaśniający głosowanie lub nie głosowanie na Komunistyczną Partię Czech i Moraw. Częściowo pod uwagę mogą zostać wzięte: poziom bezrobocia mieszkańców oraz odsetek osób zatrudnionych w rolnictwie. Należy jednak dodać, że nie we wszystkich okręgach o wysokim poparciu dla postkomunistów stopa bezrobocia jest wyższa niż przeciętnie (np. w Vyškov wynosi 5,19%, a w Rokycany – 5,36%).

Tabela 3.5. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (wykształcenie)

Okręg	Bez wykształcenia (%)	Wykształcenie podstawowe	Wykształcenie wyższe zawodowe (%)	Wykształcenie wyższe uniwersyteckie (%)
Okręgi o wysokich wynikach KSČM				
Beroun	0,31	23,02	2,99	6,06
Blansko	0,41	22,34	3,30	7,16
Břeclav	0,48	28,95	2,60	5,46
Bruntál	0,90	27,72	2,72	5,42
Chomutov	0,91	28,63	2,78	4,48
Domažlice	0,38	24,85	2,40	5,33
Jeseník	1,04	26,89	3,04	5,77
Karviná	0,51	26,91	2,85	6,36
Kladno	0,65	24,29	3,47	6,94
Litoměřice	0,72	26,10	3,31	5,66
Louny	0,83	28,15	2,83	5,46
Most	0,79	28,47	2,64	5,25
Rakovník	0,64	25,46	3,00	5,79
Rokycany	0,59	22,68	2,95	6,34
Tachov	0,89	29,45	2,41	4,99
Třebíč	0,32	25,74	2,95	6,75
Vyškov	0,30	25,39	2,87	7,23
Znojmo	0,77	29,69	2,56	5,54
Okręgi o niskich wynikach KSČM				
Brno	0,18	17,53	4,64	17,93
Jablonec nad Nisou	0,45	23,56	3,05	7,03
Náchod	0,39	23,31	3,43	6,08
Praga	0,14	14,47	5,21	18,80
Semily	0,24	23,40	3,54	6,46
Ústí nad Orlicí	0,39	23,27	3,77	6,18
Vsetín	0,38	25,14	3,24	7,46
Zlín	0,21	24,20	3,28	8,57

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Czeskiego Urzędu Statystycznego

Takie samo zastrzeżenie należy uczynić w odniesieniu do odsetka osób pracujących w sektorze rolniczym. Ponadto, nie istnieje wiarygodne wytłumaczenie związku pomiędzy głosowaniem na postkomunistów a zatrudnieniem w rolnictwie. Wydaje się więc, że o tym, czy w danym okręgu KSČM zdobywa wysokie poparcie nie decydują czynniki socjoekonomiczne. Być może wpływ na głosowanie na postkomunistów mają tradycje regionalne i specyfika poszczególnych regionów Czech, np. Moraw.

Tabela 3.6. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach KSČM (stopa bezrobocia, odsetek emerytów, zatrudnienie w sektorze)

Okręg	Stopa bezrobocia (%)	Emeryci (%)	Zatrudnienie w rolnictwie (%)	Zatrudnienie w przemyśle (%)
Okręgi o wysokich wynikach KSČM				
Beroun	4,07	14,06	3,68	30,51
Blansko	6,53	14,75	5,58	42,25
Břeclav	6,92	13,80	8,73	27,33
Bruntál	10,95	13,70	6,59	32,91
Chomutov	9,48	12,90	3,02	32,60
Domažlice	5,92	13,21	10,05	34,74
Jeseník	11,19	14,32	6,89	25,24
Karviná	11,71	14,12	0,72	34,10
Kladno	6,04	13,73	2,27	22,96
Litoměřice	8,53	13,52	6,69	26,22
Louny	9,95	13,27	8,36	25,29
Most	12,90	14,00	1,40	32,55
Rakovník	6,01	13,26	7,94	28,28
Rokycany	5,36	15,33	6,31	35,39
Tachov	10,98	11,50	7,72	35,75
Třebíč	8,38	14,71	9,97	33,90
Vyškov	5,19	13,79	6,11	29,94
Znojmo	10,80	13,93	11,35	26,13
Okręgi o niskich wynikach KSČM				
Brno	5,75	16,27	1,01	18,88
Jablonec nad Nisou	6,55	13,47	1,29	42,88
Náchod	4,51	15,88	4,82	38,16
Praga	2,54	14,99	0,58	12,24
Semily	6,73	15,37	5,42	38,11
Ústí nad Orlicí	6,36	14,43	6,77	36,50
Vsetín	7,48	14,36	3,80	39,04
Zlín	5,19	14,90	2,74	34,83

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych Czeskiego Urzędu Statystycznego

3.3.3. Wyniki Komunistycznej Partii Czech i Moraw na terenach, z których po II wojnie światowej wysiedlono mniejszość niemiecką

Próbując wyjaśnić wyniki wyborcze KSČM warto zastanowić się, czy wpływ na głosowanie na tę partię w poszczególnych regionach kraju miały wysiedlenia mniejszości niemieckiej po II wojnie światowej. Obecnie, Niemcy stanowią mniej niż 1% mieszkańców Czech. Według spisu przeprowadzonego w 1930 r. mniejszość ta stanowiła ponad 22% ludności Czechosłowacji.¹⁴⁰ Przed wojną Niemcy zamieszkiwali głównie zachodnią, północną i północno-wschodnią część obecnych Czech. Mniejszy odsetek ludności niemieckiej osiedlony był na południu obecnych Czech.¹⁴¹

Po wojnie, m.in. w wyniku Dekretów Beneša Niemcy musieli opuścić Czechosłowację. Tereny, które pozostawili zasiedlone zostały przez ludność czeską. Ludność napływowa pozbawiona została swoich korzeni, więzi rodzinnych i sąsiedzkich, a gwarantem status quo stała się dla nich władza komunistyczna (podobna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do zachodnich i północno-wschodnich terenów Polski zwanych Ziemiemi Odzyskanymi). Wydaje się więc, że tereny te powinny obecnie charakteryzować się wysokim poparciem dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Analiza wyników wyborczych KSČM nie do końca potwierdza tą hipotezę. Można zauważyć, że w okręgach Bruntál i Jeseník leżących na północnym-wschodzie Czech poparcie dla postkomunistów jest wysokie a są to tereny, które przed II wojną światową były w dużej mierze (nawet 90%¹⁴²) zamieszkane przez Niemców. Kolejnym takim obszarem są dwa *okresy* położone na zachodzie kraju – Domažlice i Tachov, oraz Chomutov i Most usytuowane w północno-zachodnich Czechach. Jednakże należy zaznaczyć, że wysokie poparcie dla KSČM widoczne jest również w okręgach sąsiadujących z Chomutov i Most, takich jak: Louny, Kladno, Rakovník, Beroun i Rokycany oraz w okresach położonych na Morawach, w których odsetek Niemców był niższy niż 10%.¹⁴³ Co więcej, niektóre tereny zamieszkane przed II wojną światową przez mniejszość niemiecką zaliczone zostały do grupy *okresów* o niskim poparciu dla KSČM – Jablonec nad Nisou, Semily, Ústí nad Orlicí. Ponadto, część z okręgów, cechujących się wysokim odsetkiem Niemców w okresie przedwojennym nie została zaliczona do żadnej

¹⁴⁰ Statystyki dotyczące liczebności mniejszości narodowych w okresie międzywojennym w Czechosłowacji (St Andrews University): http://www.st-andrews.ac.uk/~pv/munich/stats_nat.html, dostęp z dnia 18.05.2010 r.

¹⁴¹ Mapa obrazująca liczebność mniejszości niemieckiej w międzywojennej Czechosłowacji (St Andrews University): http://www.st-andrews.ac.uk/~pv/munich/maps/german_density_w1383.gif, dostęp z dnia 18.05.2010 r.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

grupy – np. *okresy* Cheb, Sokolov i Karlovy Vary na północnym-zachodzie oraz Český Krumlov i Prachatice na południowym-zachodzie kraju.

Podsumowując, analiza terenów zamieszkałych przez Niemców przed II wojną światową w kontekście wyników wyborczych Komunistycznej Partii Czech i Moraw przynosi niejednoznaczne rezultaty. Z jednej strony część tych terenów cechuje się wysokim poparciem dla KSČM. Z drugiej zaś, część okręgów, z których wysiedleni zostali Niemcy po wojnie nie została włączona do żadnej z grup opisywanych w niniejszej pracy (o wysokim lub o niskim poparciu dla postkomunistów) lub charakteryzuje się niskimi wynikami wyborczymi Komunistycznej Partii Czech i Moraw.

3.3.4. Analiza przedwojennych rezultatów wyborczych Komunistycznej Partii Czechosłowacji

W tym miejscu warto odnieść się do przedwojennych wyników Komunistycznej Partii Czechosłowacji, która brała udział w wyborach 1925, 1929 i 1935 r. Ponieważ podział terytorialny kraju na okręgi podczas wyborów przedwojennych był inny niż obecnie, materiałem do analizy będą nie tylko dane liczbowe¹⁴⁴, ale również mapy poparcia¹⁴⁵ dla partii politycznych dostępne na stronie internetowej Czeskiego Urzędu Statystycznego. Mapy te prezentują zwycięskie partie w kilkuset jednostkach terytorialnych. Analiza dostępnych materiałów z wyborów 1925, 1929 i 1935 r. pozwala na wyróżnienie ośmiu *okresów*, w których Komunistyczna Partia Czechosłowacji zwyciężyła we wszystkich trzech głosowaniach. Pięć z nich położonych jest w pobliżu Pragi, jedna jest dzielnicą stolicy (Smíchov). Trzy jednostki znajdują się obecnie w okręgu Kladno (Unhošť; Kladno i Slaný), a jedna w *okresie* Rakovník (Nové Strašecí). Kolejne dwie jednostki położone są na wschodzie kraju i obecnie należą do okręgu Karviná (Bohumín i Fryštát). Ostatnia z jednostek, w których Komunistyczna Partia Czechosłowacji zwyciężyła w trzech głosowaniach w okresie międzywojennym to Ivančice, które położone są w granicach okręgu Brno-venkov. Można wyróżnić także jedenaście jednostek terytorialnych, w których KSČ zwyciężyła w dwóch wyborach w latach 1925-1935. Trzy z nich położone są w pobliżu Pragi (jedna – Zbraslav – jest dzielnicą stolicy), natomiast sześć kolejnych usytuowanych jest w północnej części Czech – w obecnych okręgach: Česká Lípa (Cvikov); Jablonec nad Nisou (Tanvald) oraz Liberec

¹⁴⁴ <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4220-08>, dostęp z dnia 18.05.2010 r.

¹⁴⁵ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/volby_do_poslanecke_snemovny_1920_1935, dostęp z dnia 18.05.2010

(Chrastava, Frýdlant, Nové Město pod Smrkem i Liberec). Pozostałe dwie jednostki obecnie leżą w granicach miasta Ostrava (Slezská Ostrava) oraz okręgu Zlín (Napajedla).

Podsumowując, jednostki, w których Komunistyczna Partia Czechosłowacji zwyciężała w wyborach międzywojennych w 1925, 1929 i 1935 r. leżą obecnie w okręgach, które zakwalifikowane zostały jako bastiony Komunistycznej Partii Czech i Moraw – *okresy*: Kladno, Rakovník i Karviná. Natomiast jednostki, w których KSČ zwyciężyło w dwóch głosowaniach przedwojennych należą obecnie do okręgów nie zakwalifikowanych do żadnej z grup (o wysokich lub niskich wynikach postkomunistów) – jak Liberec, Ostrava czy Česká Lípa, lub są to obszary cechujące się obecnie niskim poparciem dla KSČM – jak Jablonec nad Nisou i Zlín. Warto zauważyć, że Komunistyczna Partia Czechosłowacji zwyciężyła w jednostkach obecnie należących do okręgów: Liberec, Jablonec nad Nisou i Česká Lípa w 1925 i 1929 r., natomiast w wyborach 1935 r. najlepszy wynik na tych terenach uzyskała Partia Niemców Sudeckich (Sudetendeutsche Partei – SdP), która nie uczestniczyła w poprzednich dwóch głosowaniach. Należy zwrócić uwagę, iż opisywane tereny były w dużej mierze zamieszkane przed wojną przez Niemców, a ich struktura ludnościowa zmieniła się po II Wojnie Światowej w wyniku wysiedleń tej mniejszości narodowej.

Bazując jedynie na danych liczbowych zagregowanych w kilkunastu okręgach wyborczych zauważyć można, że znacznie wyższy odsetek ludności niż w całym kraju (w tym wypadku Czechosłowacji) głosował na Komunistyczną Partię Czechosłowacji w Pradze (15,41% w 1925 r.; 11,36% w 1929 r. i 12,85% w 1935 r.). Analiza wspomnianych powyżej map zamieszczonych na stronie Czeskiego Urzędu Statystycznego pozwala jednak stwierdzić, iż ówczesny okręg Praga obejmował niektóre obecne ziemie okręgów: Kladno; Praha-východ i Praha-západ. Być może jest to jeden z czynników wpływających na wyższy odsetek osób głosujących na komunistów w okresie przedwojennym. W tym miejscu przypomnieć należy, iż Praga zakwalifikowana została do grupy okręgów o niskim poparciu dla KSČM.

***

Komunistyczna Partia Czech i Moraw nie jest ugrupowaniem podobnym do MSZP na Węgrzech, czy SLD w Polsce. Nie bierze udziału w koalicjach i nie wygrywa wyborów. Zaskakiwać mogą jednak jej kilkunastoprocentowe wyniki w wyborach parlamentarnych.

Czynniki takie jak wyznanie religijne, poziom wykształcenia, poziom bezrobocia, narodowość, odsetek emerytów czy zatrudnienie w konkretnym sektorze gospodarki w niewielki sposób potrafią wyjaśnić zachowania wyborcze mieszkańców poszczególnych okręgów Czech.

W niektórych *okresach* zauważyć można ciągłość preferencji wyborczych – w okręgach Kladno, Rakovník i Karviná komuniści wygrali wszystkie analizowane przedwojenne wybory, a po 1989 r. postkomuniści zdobywają tam wysokie poparcie.

Jednakże należy zaznaczyć, iż dokonana w niniejszej pracy analiza nie przyniosła oczekiwanych, całościowych wyjaśnień dotyczących zróżnicowania przestrzennego w poparciu dla postkomunistów. Ciekawe wydaje się szczególnie dogłębne zbadanie obszaru Moraw, który cechują wysokie rezultaty KSČM, pomimo, iż są to najbardziej religijne tereny Republiki Czeskiej.

3.4. Słowacja

3.4.1. Uwagi wstępne

W II rozdziale niniejszej pracy dokonano analizy zróżnicowania przestrzennego w głosowaniu na postkomunistów na Słowacji. Osobno wyszczególniono okręgi, w których wysokie poparcie (lub trwale niskie poparcie) uzyskiwała Partia Demokratycznej Lewicy (SDL'), osobno zaś miejsca, w których Komunistyczna Partia Słowacji osiągała najwyższe (lub najniższe) rezultaty. Do grupy charakteryzującej się wysokim poparciem dla SDL' zaliczono 11 okręgów, natomiast 10 uznanych zostało za jednostki, w których partia ta uzyskuje najgorsze rezultaty. Badając terytorialne zróżnicowanie poparcia dla KSS wyróżniono 25 okręgów z najlepszymi wynikami postkomunistów i 10 okręgów, w których Komunistyczna Partia Słowacji cieszy się najmniejszym powodzeniem.

Zanim dokonana zostanie analiza danych socjoekonomicznych, które mogą być pomocne w wyjaśnianiu terytorialnego zróżnicowania głosowania na postkomunistów, warto uczynić kilka zastrzeżeń. Jak zostało wspomniane w rozdziale II niniejszej pracy przypadek Słowacji znacznie różni się od innych badanych krajów regionu. Specyfika słowackiej sceny partyjnej powoduje, że możliwe są koalicje rządowe, które nie doszłyby do skutku w innych państwach. Mam tu na myśli przede wszystkim uczestnictwo postkomunistycznej SDL' w centroprawicowym rządzie Mikuláša Dzurindy wraz ze Słowacką Koalicją Demokratyczną oraz rządzącą od 2006 r. koalicję złożoną z partii Roberta Fico – Smer, SNS i HZDS. Co więcej, na Słowacji istniały (SDL' przystąpiła do SMER-u w 2005 r.) dwie partie wywodzące się z formacji komunistycznej – zreformowana SDL' oraz ortodoksyjna KSS i obie zostały uwzględnione w analizie przeprowadzonej w niniejszej pracy. W tym miejscu należy wskazać czynniki, które wpływają na wiarygodność badań dotyczących Słowacji. Analizę dotyczącą Komunistycznej Partii Słowacji utrudniają jej niskie wyniki wyborcze (najwyższy w wyborach 2002 r. – 6,32%) oraz to, iż niedostępne są dane dotyczące wyborów 1994 r. dla tej partii zagregowane na poziomie okręgów.

Natomiast SDL' brała udział jedynie w wyborach 1992, 1994, 1998 oraz 2002 r. Warto przypomnieć, że spośród tych czterech głosowań, w 1992, 1994 i 1998 r. Partia Demokratycznej Lewicy otrzymała znaczący wynik – odpowiednio 14,70%, 10,41% oraz 14,66% - natomiast już w 2002 r. jej rezultat wyborczy nie przekroczył 2%. Dodatkowym

utrudnieniem w analizie przestrzennego zróżnicowania rezultatów poszczególnych partii jest zmiana ilości okręgów wyborczych. W latach 1990-1992 istniały 42 okręgi, w wyborach 1998-2006 było ich już 79.¹⁴⁶

3.4.2. Wstęp do analizy danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Słowacji

W tym miejscu przedstawić należy wyniki analizy słowackich danych socjoekonomicznych. Zostały one zaczerpnięte ze strony internetowej Słowackiego Urzędu Statystycznego.¹⁴⁷ Zgromadzone dane dotyczą: wyznań mieszkańców; składu etnicznego okręgów; poziomu wykształcenia ludności oraz bezrobocia. Informacje dotyczące wyznań (Tabela 3.7. i Tabela 3.8.) oraz poziomu wykształcenia (Tabela 3.11. i Tabela 3.12.) zostały przedstawione przez Słowacki Urząd Statystyczny w formie mapy¹⁴⁸, dlatego też dane te nie są dokładne (wartości podane zostały w kilku przedziałach). Informacje dotyczące stopy bezrobocia (Tabela 3.11. i Tabela 3.12.) oraz składu etnicznego okręgów (Tabela 3.9. i Tabela 3.10) pochodzą z 2008 r., natomiast pozostałe dane zostały zaczerpnięte z badania *Population and Housing Census (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov - SODB)* przeprowadzonego w 2001 r.

Pomimo, iż część okręgów została przyporządkowana zarówno do grupy charakteryzującej się wysokim (lub niskim) poparciem dla SDL' i KSS analiza zostanie dokonana z uwzględnieniem podziału na obie partie.

3.4.3. Analiza danych socjoekonomicznych okręgów, w których SDL' zdobywała wysokie oraz niskie poparcie

Grupę okręgów, w których SDL' zdobywała wysokie wyniki należy podzielić na dwie części. Pierwsza z nich obejmuje wschodnie tereny Słowacji – okręgi: Medzilaborce, Bardejov, Svidník, Humenné i Stará Ľubovňa. W drugiej grupie znajduje się *okres* Myjava

¹⁴⁶ Autorka niniejszej pracy analizuje dane w 38 okręgach w latach 1990-1992 oraz w 72 od 1994 r. ponieważ uznaje stolicę kraju za jeden okręg, podobnie jak Košice.

¹⁴⁷ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>

¹⁴⁸ http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/09_a.pdf oraz http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/10_a.pdf, dostęp z dnia 29.04.2010 r.

położony w północno-zachodniej Słowacji oraz okręgi usytuowane w środkowej części kraju – Krupina, Banská Bystrica, Rožňava, Liptovský Mikuláš i Martin. Rozróżnienie to jest związane ze specyfiką obu grup *okresów* dotyczącą zwłaszcza obecności mniejszości narodowych lub etnicznych oraz wyznania religijnego. W wymienionych okręgach wschodniej Słowacji znaczny odsetek mieszkańców stanowią osoby wyznania grekokatolickiego oraz prawosławnego. We wszystkich okręgach procent osób prawosławnych przewyższa odsetek wyznawców tej religii w całym kraju (0,94%). W dwóch na pięć okręgów prawosławni stanowią od 10% do 28,98%¹⁴⁹ populacji, natomiast w pozostałych trzech *okresach*¹⁵⁰ - 0,94%-9,99% mieszkańców. Odsetek osób będących grekokatolikami waha się od 25% do 55,49% w trzech okręgach, w pozostałych dwóch procent mieszkańców tego wyznania wynosi 4,09% -24,99% i jest wyższy niż odsetek grekokatolików w całym kraju – 4,09%. Należy zaznaczyć, że odsetek mieszkańców wyznających religię rzymskokatolicką w czterech okręgach jest niższy niż na poziomie kraju (68,95%), natomiast w przypadku *okresu* Humenné procent mieszkańców deklarujących wyznawanie tej religii jest wyższy niż w całej Słowacji. Warto dodać, że odsetek osób nie należących do żadnego z Kościołów jest na tym terenie stosunkowo niski – poniżej średniej krajowej, która wynosi 12,96%.

Opisywane okręgi charakteryzuje również obecność mniejszości narodowych lub etnicznych (słabiej w okręgu Humenné). W okręgu Bardejov ponad 5% mieszkańców stanowią Romowie, podobnie jak w okręgu Stará Ľubovňa (ponad 6%). Mniejszością zamieszkującą tereny okręgów Svidník i Medzilaborce są natomiast Rusini, którzy stanowią, odpowiednio, 10,34% i 42,53% populacji. W mieście Medzilaborce, odsetek tej mniejszości wynosi 34,16%, ponadto, ponad 6% mieszkańców jest narodowości ukraińskiej. Głównymi wyznaniami ludności miasta Medzilaborce są: religia grekokatolicka – 41,54% oraz prawosławie – 40,07%. Wierni należący do Kościoła rzymskokatolickiego stanowią jedynie 10,15% populacji.¹⁵¹

Pięć opisywanych okręgów wyróżnia niski poziom wykształcenia mieszkańców, jedynie w Humenné wskaźnik ten jest nieco wyższy.¹⁵²

Ważnym indykatorem opisującym ten region jest poziom bezrobocia. Według danych Słowackiego Urzędu Statystycznego, w 2008 r. na Słowacji stopa bezrobocia wyniosła

¹⁴⁹ Niedostępne dokładne dane, informacje zaczerpnięte z mapy Słowackiego Urzędu Statystycznego: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/09_a.pdf, dostęp z dnia 29.04.2010 r.

¹⁵⁰ Wymiennie stosowane będą określenia okręg i *okres*.

¹⁵¹ Dane z 2001 r. Źródło: <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

¹⁵² http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/10_a.pdf, dostęp z dnia 30.04.2010

8,39%. Wszystkie omawiane okręgi leżące na wschodzie kraju cechuje wyższy odsetek osób bez pracy. W okręgu Stará Ľubovňa procent ten jest jedynie nieznacznie wyższy od średniej krajowej i wynosi 8,73%, jednakże w pozostałych czterech *okresach* stopa bezrobocia przekracza 10%. W Humenné wynosi 10,76%, w jednostkach: Svidník i Bardejov odpowiednio 15,36% i 15,75%, a w okręgu Medzilaborce osiąga poziom 16,71%.¹⁵³ W 2001 r. w samym mieście Medzilaborce bezrobocie wyniosło ponad 27%.¹⁵⁴

Podsumowując, tę grupę okręgów, głosujących na SDL' charakteryzuje wyższy niż przeciętnie odsetek osób wyznania prawosławnego i grekokatolickiego, niższy procent osób nie deklarujących przynależności do żadnego z Kościołów, niższe wykształcenie, obecność mniejszości narodowych lub etnicznych oraz wyższa stopa bezrobocia niż na poziomie kraju.

Kolejna grupa cechująca się wysokim poparciem dla Partii Demokratycznej Lewicy składa się z dziewięciu okręgów znajdujących się w środkowej oraz zachodniej części kraju. W zdecydowany sposób odróżniają się one od grupy omówionej powyżej przede wszystkim wyznaniem ludności. We wszystkich sześciu *okresach* odsetek osób deklarujących się jako ewangelicy jest wyższy niż średnia krajowa, która wynosi 6,93%. W czterech okręgach procent ewangelików mieści się w przedziale 6,93%-24,99%, natomiast w dwóch przypadkach jest wyższy niż 25% (przedział 25%-59,98%). W pięciu okręgach odsetek mieszkańców wyznających religię rzymskokatolicką jest niższy od średniej krajowej. W porównaniu z grupą okręgów na wschodzie kraju, więcej ludzi nie deklaruje przynależności do żadnego wyznania. W pięciu okręgach odsetek takich osób waha się od 20% do 32,56%, natomiast jedynie w Krupinie jest niższy od średniej krajowej.

Analiza składu etnicznego okręgów wykazała, że znakomitą większość mieszkańców opisywanych okręgów stanowią Słowacy (96% i więcej). Wyjątkiem jest *okres* Rožňava, w którym ponad 30% ludności jest narodowości węgierskiej, natomiast ok. 5% stanowią Romowie.

Badając poziom wykształcenia w tej grupie okręgów otrzymujemy bardzo zróżnicowany obraz. Dwie jednostki cechują się bardzo niskim wykształceniem, jednakże są również *okresy*, w których odsetek osób posiadających wykształcenie średnie i wyższe przekracza poziom krajowy.

Zróżnicowanie pomiędzy okręgami widać także w poziomie bezrobocia. W czterech jednostkach odsetek bezrobotnych jest znacznie niższy niż 8,39%, jednakże w *okresach*: Krupina i Rožňava wynosi odpowiednio – 13,89% i 21,74%.

¹⁵³ http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm, dostęp z dnia 30.04.2010 r.

¹⁵⁴ <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

Podsumowując, opisywana grupa okręgów różni się między sobą pod względem poziomu wykształcenia oraz stopy bezrobocia. Czynnikiem spajającym te regiony jest wysoki odsetek ludności ewangelickiej oraz osób niewyznających żadnej religii.

*

W tym miejscu warto przeanalizować dane socjoekonomiczne dotyczące okręgów, w których SDL' otrzymywało najgorsze wyniki. Do tej grupy zakwalifikowano 10 jednostek. Cztery z nich usytuowane są na południowo-zachodnich krańcach Słowacji, kolejne pięć leży w północnej części kraju, natomiast jeden okręg znajduje się w centralnej Słowacji. Na początek należy opisać specyfikę *okresów* z południowo-zachodniej części kraju. Do tej grupy zaliczają się: Dunajská Streda, Komárno, Galanta oraz Nové Zámky. Cechuje je wysoki odsetek ludności rzymskokatolickiej – w trzech przypadkach procent mieszkańców wyznających tę religię jest wyższy niż średnia krajowa (w okręgu Nové Zámky przekracza 80%). Natomiast procent ewangelików, grekokatolików oraz prawosławnych jest niższy niż przeciętny. W dwóch przypadkach odsetek mieszkańców nie wyznających żadnej religii jest wyższy niż średnia krajowa i waha się od 12,96% do 19,99%.

Cechą charakterystyczną wyróżnionych okręgów z południowo-zachodniej Słowacji jest wysoki odsetek mniejszości narodowych. Region ten jest w dużej części zamieszkały przez ludność węgierską. W okręgu Dunajská Streda stanowi ona ponad 81% mieszkańców, w Komárno¹⁵⁵ ponad 70%, ponad 38% w *okresach* Galanta i Nové Zámky. Opisywane okręgi charakteryzuje również bardzo niski poziom wykształcenia.

Analiza danych dotyczących stopy bezrobocia wykazała, że w opisywanych okręgach jest ona znacznie niższa niż na poziomie kraju, od 2,84% do 7,45%. Wyjątkiem jest Komárno, w którym stopa bezrobocia nieznacznie przekracza poziom krajowy (8,48%).

Podsumowując, cechami charakterystycznymi dla tych okręgów jest wysoki odsetek ludności pochodzenia węgierskiego, stosunkowo niska stopa bezrobocia, niski poziom wykształcenia oraz wysoki procent osób wyznania rzymskokatolickiego.

Druga grupa cechująca się niskim poparciem dla SDL' to okręgi leżące na północy kraju. We wszystkich pięciu jednostkach odsetek wyznawców religii rzymskokatolickiej wynosi powyżej 80%. W miastach Čadca, Bytča i Námestovo odsetek osób tego wyznania w 2001 r. przekraczał 90%.¹⁵⁶ Jednocześnie, opisywane okręgi charakteryzują się niskim

¹⁵⁵ Warto wspomnieć, że Komárno na Słowacji oraz Komárom na Węgrzech były kiedyś jednym miastem. Wskutek I wojny światowej zostało ono podzielone pomiędzy Czechosłowację a Węgry.

¹⁵⁶ <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

odsetkiem wyznawców innych religii oraz osób deklarujących się jako nieprzynależący do żadnego Kościoła – we wszystkich pięciu okręgach poniżej średniej krajowej.

Okręgi leżące na północy kraju cechują się jednorodnością etniczną – 98% i 99% ich mieszkańców stanowią Słowacy.

Analizując dane dotyczące poziomu wykształcenia zauważyć można duże zróżnicowanie. W opisywanej grupie znajdują się okręgi cechujące się bardzo niskim poziomem wykształcenia ludności – Námestovo, nieco wyższym – Čadca i Bytča, a także *okresy* charakteryzujące się ponadprzeciętnym odsetkiem osób ze średnim (Považská Bystrica) oraz ze średnim i wyższym wykształceniem (Žilina).

Dane dotyczące poziomu bezrobocia pokazują, że jest ono niższe niż na poziomie całego kraju i waha się od 3,86% do 7,4%. Wyjątkiem jest okręg Bytča, w którym stopa bezrobocia w 2001 r. wyniosła 8,8%.

Podsumowując, okręgi leżące na północy kraju cechuje wysoka religijność, wysoki procent osób wyznających religię rzymskokatolicką, niskie bezrobocie oraz znikomy odsetek mniejszości etnicznych.

W środkowej części kraju znajduje się jeszcze jeden okręg zakwalifikowany do grupy o niskim poparciu dla SDL'. Jest to Žiar nad Hronom. Cechuje go wyższy niż przeciętnie odsetek osób wyznania rzymskokatolickiego, ale również wyższy niż średnia krajowa procent osób nie deklarujących przynależności do żadnego Kościoła. 97% mieszkańców tego okręgu to Słowacy. Stopa bezrobocia w tym *okresie* była wyższa niż na poziomie kraju i wyniosła 10,3%. Žiar nad Hronom charakteryzuje średni poziom wykształcenia mieszkańców.

Podsumowując, okręgi głosujące na SDL' cechuje wyższy niż przeciętnie odsetek osób wyznania ewangelickiego, prawosławnego oraz grekokatolickiego. Ponadto, jednostki zakwalifikowane do tej grupy mają średnio wyższy poziom bezrobocia niż okręgi, w których SDL' uzyskuje niskie wyniki (średnia dla pierwszej grupy wynosi 11,21%, natomiast dla drugiej – 6,68%). Wyższy niż przeciętny procent wyznawców religii rzymskokatolickiej jest cechą charakterystyczną okręgów o niskim poparciu dla SDL'. Analiza poziomu wykształcenia pozwoliła na stwierdzenie, że nie ma on znaczenia dla zróżnicowania wyników wyborczych Partii Demokratycznej Lewicy. W obu grupach okręgów stopień wykształcenia ludności waha się od najniższego do średniowysokiego. Kolejną kwestią jest obecność mniejszości narodowych lub etnicznych. Wysoki procent Rusinów, ludności ukraińskiej sprzyja głosowaniu na SDL', natomiast wysoki odsetek Węgrów sprzyja niskiemu wynikowi wyborczemu SDL'. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, iż Węgrzy na Słowacji reprezentowani są przez swoje ugrupowanie (do 2010 r. Partię Węgierskiej Koalicji - Strana

maďarskiej koalicie), które popiera zdecydowana większość osób pochodzenia węgierskiego. Natomiast Rusini i Ukraińcy nie posiadają takiej organizacji, która mogłaby reprezentować ich interesy. Warto zauważyć, że nie zawsze wysoki odsetek mniejszości węgierskiej w danym okręgu decyduje o jej „antykomunistycznym” charakterze. Takim przykładem jest Rožňava, gdzie Węgrzy stanowią ponad 30% mieszkańców. Wydaje się, że kluczem do zrozumienia takiego stanu rzeczy jest przypomnienie innych danych socjoekonomicznych. W Rožňavie mieszka spory odsetek ewangelików oraz osób, które nie deklarują się jako wyznawcy żadnej wiary (przedział 20%-32,56%). Ponadto, okręg ten cechuje bardzo wysoka stopa bezrobocia - 21,74%, co sprzyja głosowaniu na postkomunistów. Warto także zastanowić się, dlaczego okręgi, w których wysoki odsetek ludności stanowią wyznawcy innych religii niż rzymskokatolicka głosują na postkomunistów. W tym celu należy spojrzeć na kształt słowackiej sceny partyjnej. Poza ugrupowaniami populistycznymi, jak HZDS (później L'S-HZDS) oraz SMER, alternatywę dla głosowania na SDL' stanowią: skrajna, nacjonalistyczna Słowacka Partia Narodowa (SNS) i dwie partie chadeckie - Słowacka Unia Chrześcijańska i Demokratyczna – Partia Demokratyczna (SDKÚ-DS) oraz Chrześcijański Ruch Demokratyczny (KDH). Tak jak w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, np. w Polsce, ludność innego niż rzymskokatolickie wyznania częściej wybiera lewicę, która głosi hasła równości, tolerancji oraz dąży do osłabienia roli Kościoła rzymskokatolickiego w państwie.

3.4.4. Analiza danych socjoekonomicznych okręgów, w których KSS zdobywała wysokie oraz niskie poparcie

Badania nad zróżnicowaniem przestrzennym w głosowaniu na Komunistyczną Partię Słowacji pozwoliły na wyróżnienie 25 okręgów, w których KSS trwale zdobywa wyższe niż przeciętnie poparcie, oraz 10 *okresów*, które cechują się niskimi wynikami tej partii. Siedem spośród 25 jednostek o wysokich wynikach KSS należy również do grupy okręgów, w których poparcie dla SDL' jest wysokie. W grupie o niskim poparciu dla Komunistycznej Partii Słowacji znajduje się aż sześć okręgów, w których również Partia Demokratycznej Lewicy uzyskuje najgorsze rezultaty wyborcze.

Okręgi o wysokich wynikach KSS znajdują się w trzech terytorialnych skupiskach. Pierwsze z nich obejmuje wschodnią część kraju i takie jednostki jak: Trebišov, Vranov nad

Topľou, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Humenné, Snina i Sobrance. Kolejną grupą są okręgi położone w środkowej i południowej Słowacji: Gelnica, Rožňava, Revúca, Poltár, Detva, Zvolen, Veľký Krtíš, Krupina, Banská Štiavnica, Žarnovica, Turčianske Teplice, Brezno, Martin oraz Liptovský Mikuláš. Ostatnie trzy *okresy* – Skalica, Senica i Bánovce nad Bebravou – znajdują się w północno-zachodniej części kraju.

Analizując dane socjoekonomiczne dotyczące wymienionych wyżej okręgów można dostrzec wyraźne różnice w specyfice poszczególnych regionów Słowacji. Warto zacząć od grupy okręgów usytuowanych na wschodzie kraju. W jej skład wejdzie również Brezno ze środkowej Słowacji oraz Gelnica z południowej części kraju. Okręgi zaliczone do tej grupy cechują się wysokim odsetkiem osób wyznania grekokatolickiego – w czterech na dziesięć jednostek odsetek ludności tego wyznania waha się od 25% do 55,49%, natomiast w pozostałych sześciu okręgach procent grekokatolików wynosi 4,09%-24,99%. Wysoki, w porównaniu z poziomem krajowym, jest także odsetek osób prawosławnych – w trzech przypadkach znajduje się on w przedziale 10%-28,98%, a w czterech okręgach wynosi natomiast 0,94%-9,99%. Jedynie w *okresach*: Vranov nad Topľou i Brezno procent osób wyznania prawosławnego jest niższy niż średnia krajowa. Wymienione okręgi leżące na wschodzie kraju cechuje także niższy niż przeciętnie odsetek wyznawców religii rzymskokatolickiej (wyjątek stanowią Gelnica, Brezno i Humenné) oraz osób nie należących do żadnego Kościoła.

Obecność mniejszości narodowych i etnicznych jest kolejną cechą charakterystyczną opisywanych okręgów. Tereny te zamieszkują: Romowie, którzy stanowią ponad 10% mieszkańców w Gelnicy, ponad 6% w Trebišov oraz we Vranov nad Topľou; Węgrzy – w Trebišov (ponad 29%) oraz Rusini. Ta ostatnia grupa najliczniej zamieszkuje tereny okręgów: Medzilaborce (42,53%), Svidník (10,34%), Snina (9,10%) oraz Stropkov (5,45%). Warto zaznaczyć, że wymienione jednostki są jedynymi na Słowacji, w których odsetek Rusinów przekracza 4%. W trzech *okresach* – Sobrance, Humenné i Brezno – odsetek mniejszości narodowych i etnicznych nie jest znaczący.

We wszystkich okręgach (z wyjątkiem Humenné) poziom wykształcenia ludności jest bardzo niski. Region ten cechuje także wysokie bezrobocie. We wszystkich jednostkach przekracza ono poziom krajowy i waha się od 10,76% w Humenné do 19,8% w Trebišov.

W tym miejscu warto dokonać analizy trzech okręgów położonych na północnym zachodzie Słowacji. Z jednej strony są to miejsca, w których odsetek osób wyznania rzymskokatolickiego jest wyższy niż przeciętnie, z drugiej strony, również procent ewangelików jest wyższy niż na poziomie kraju (w okręgach Senica i Bánovce nad

Bebravou). Ponadprzeciętny jest także odsetek ludności nie należącej do żadnego z Kościołów (w *okresach* Skalica i Senica).

Tabela 3.7. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich wynikach SDL' i KSS (wyznanie religijne)

Okręg	Osoby wyznania rzymskokatolickiego*	Ewangelicy augsburscy**	Grekokatolicy***	Prawosławni****	Osoby nie należące do żadnego Kościoła*****
Medzilaborce	1	1	4	4	1
Bardejov	2	3	3	3	1
Svidník	1	2	4	4	1
Humenné	3	1	3	3	2
Stará Ľubovňa	2	1	4	3	1
Snina	1	1	3	4	1
Vranov nad Topľou	2	3	3	2	1
Stropkov	1	1	4	3	1
Sobrance	1	1	4	3	1
Trebišov	2	1	3	3	2
Myjava	1	4	1	1	4
Bánovce n. Bebravou	3	3	1	1	2
Skalica	3	2	1	2	3
Senica	3	3	1	1	3
Brezno	3	2	3	2	2
Krupina	3	3	1	2	2
Turčianske Teplice	1	4	1	1	3
Banská Bystrica	1	3	2	1	4
Rožňava	1	3	2	1	4
Liptovský Mikuláš	1	4	1	1	4
Zvolen	2	3	1	1	4
Martin	1	3	2	1	4
Poltár	2	3	1	1	3
Gelnica	3	2	3	3	2
Revúca	1	3	2	2	4
Žarnovica	4	1	1	2	2
Velký Krtíš	3	3	1	1	2
Banská Štiavnica	3	3	1	1	3
Detva	4	2	1	1	2

* Cyfry oznaczają procentowe przedziały osób danego wyznania w poszczególnych okręgach. Osoby wyznania rzymskokatolickiego: przedział 1 (8,23%-49,99%), przedział 2 (50%-68,92%), przedział 3 (68,93%-79,99%), przedział 4 (80%-97,64%). ** Ewangelicy augsburscy: przedział 1 (0,20%-2,49%), przedział 2 (2,50%-6,92%), przedział 3 (6,93%-24,99%), przedział 4 (25%-59,98%). *** Grekokatolicy: przedział 1 (0,06%-0,49%), przedział 2 (0,50%-4,08%), przedział 3 (4,09%-24,99%), przedział 4 (25%-55,49%). **** Prawosławni: przedział 1 (0,01%-0,24%), przedział 2 (0,25%-0,93%), przedział 3 (0,94%-9,99%), przedział 4 (10%-28,98%). ***** Osoby nie należące do żadnego Kościoła: przedział 1 (1,06%-4,99%), przedział 2 (5%-12,95%), przedział 3 (12,96%-19,99%), przedział 4 (20%-32,56%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/09_a.pdf

Pod względem etnicznym okręgi są jednorodne – ponad 96% mieszkańców stanowią Słowacy. Opisywane jednostki charakteryzuje również niskie bezrobocie – nie przekracza 7% - oraz średni poziom wykształcenia (wyższy niż przeciętnie odsetek osób z wykształceniem podstawowym i średnim – Skalica i Senica oraz ze średnim - Bánovce nad Bebravou).

Dwanaście okręgów położonych w środkowej oraz południowej Słowacji można podzielić na kilka grup. W pierwszej z nich znajdują się *okresy*: Turčianske Teplice, Zvolen, Martin i Liptovský Mikuláš. Zostały one wyróżnione jako osobna grupa głównie ze względu na wysoki poziom wykształcenia (wyjątkiem jest okręg Turčianske Teplice), bardzo niski odsetek osób wyznających religię rzymskokatolicką (mniej niż 50%) oraz niski poziom bezrobocia, nieprzekraczający 8%.

Tabela 3.8. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL' i KSS (wyznanie religijne)

Okręg	Osoby wyznania rzymskokatolickiego*	Ewangelicy augsburscy**	Grekokatolicy***	Prawosławni****	Osoby nie należące do żadnego Kościoła*****
Dunajská Streda	3	1	1	1	2
Komárno	2	2	1	1	3
Galanta	3	2	1	1	3
Nové Zámky	4	1	1	1	2
Šaľa	3	2	1	1	3
Senec	3	2	1	1	2
Bratislava	2	2	2	2	4
Čadca	4	1	1	1	1
Námestovo	4	1	1	1	1
Bytča	4	2	1	1	1
Považská Bystrica	4	1	1	1	2
Žilina	4	1	1	1	2
Tvrdošín	4	1	1	1	1
Žiar n. Hronom	3	2	1	1	3

* Cyfry oznaczają procentowe przedziały osób danego wyznania w poszczególnych okręgach. Osoby wyznania rzymskokatolickiego: przedział 1 (8,23%-49,99%), przedział 2 (50%-68,92%), przedział 3 (68,93%-79,99%), przedział 4 (80%-97,64%). ** Ewangelicy augsburscy: przedział 1 (0,20%-2,49%), przedział 2 (2,50%-6,92%), przedział 3 (6,93%-24,99%), przedział 4 (25%-59,98%). *** Grekokatolicy: przedział 1 (0,06%-0,49%), przedział 2 (0,50%-4,08%), przedział 3 (4,09%-24,99%), przedział 4 (25%-55,49%). **** Prawosławni: przedział 1 (0,01%-0,24%), przedział 2 (0,25%-0,93%), przedział 3 (0,94%-9,99%), przedział 4 (10%-28,98%). ***** Osoby nie należące do żadnego Kościoła: przedział 1 (1,06%-4,99%), przedział 2 (5%-12,95%), przedział 3 (12,96%-19,99%), przedział 4 (20%-32,56%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie

http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/09_a.pdf

Ponadto, cechą charakterystyczną wymienionych okręgów jest duża liczba mieszkańców ewangelickich. W okręgach Turčianske Teplice i Liptovský Mikuláš odsetek osób tego wyznania waha się od 25% do 59,98%, natomiast w dwóch kolejnych jednostkach wynosi 6,93%-24,99%. W samym mieście Turčianske Teplice procent ewangelików w 2001 r. wyniósł 30,56%.¹⁵⁷ Ponadto, w trzech spośród wymienionych okręgów ponad 20% mieszkańców nie należy do żadnego z Kościołów, w przypadku *okresu* Turčianske Teplice procent ten jest mniejszy, jednakże przekracza poziom krajowy. W miastach Martin i Liptovský Mikuláš odsetek osób nie deklarujących żadnego wyznania wyniósł w 2001 r. odpowiednio 31,21%¹⁵⁸ i 32,26%¹⁵⁹.

Do kolejnej grupy okręgów leżących w środkowej i południowej Słowacji zaliczyć można sześć jednostek: Poltár, Revúca, Velký Krtíš, Banská Štiavnica, Krupina i Rožňava. Cechami charakterystycznymi tej grupy jest ponadprzeciętny odsetek ewangelików - 6,93%-24,99%, bardzo niskie wykształcenie ludności oraz wysoki poziom bezrobocia – od 13,89% w Krupinie do 25,57% w okręgu Revúca. Cztery spośród sześciu *okresów* cechuje znaczny procent ludności nie deklarującej przynależności do żadnego Kościoła. Jedynie w dwóch okręgach – Krupina i Velký Krtíš odsetek ten jest niższy niż średnia krajowa. W trzech jednostkach procent wyznawców religii rzymskokatolickiej jest niższy niż na poziomie kraju. Analizując dane dotyczące składu etnicznego zauważyć można, że w trzech okręgach znaczny odsetek mieszkańców stanowią Węgrzy - ponad 30% w Rožňavie, powyżej 27% w *okresie* Velký Krtíš oraz ponad 21% w okręgu Revúca. Ponadto, w ostatnim z wymienionych *okresów* ok. 7% ludności to Romowie.

Ostatnia grupa składa się z dwóch okręgów leżących w środkowej Słowacji: Žarnovicy i Detvy. Nie zostały one zaliczone do opisywanych wcześniej grup ze względu na wysoki odsetek ludności wyznającej religię rzymskokatolicką. W obu jednostkach przekracza on 80%. Zarówno Žarnovica, jak i Detva cechują się niskim odsetkiem osób nie przynależących do żadnego Kościoła. Oba *okresy* są jednorodnie etnicznie (98% Słowaków) i charakteryzują się niskim poziomem wykształcenia. Stopa bezrobocia jest wyższa niż na poziomie kraju i wynosi 13,26% w Detvie i 16,11% w Žarnovicy.

*

Wśród dziesięciu okręgów, które znalazły się w grupie charakteryzującej się niskimi wynikami wyborczymi KSS, aż sześć zostało zaliczonych do jednostek, w których również

¹⁵⁷ <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

¹⁵⁸ <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

¹⁵⁹ <http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>, dostęp z dnia 24.06.2010 r.

SDL' uzyskuje niskie poparcie (Dunajská Streda, Komárno, Nové Zámky, Námestovo, Žilina oraz Čadca). Kolejne cztery okręgi to: Šaľa, Senec, Bratislava i Tvrdošín. Można wyróżnić dwie terytorialne grupy *okresów* o słabych wynikach KSS.

Tabela 3.9. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich wynikach SDL' i KSS (narodowość)

Okręg	Słowacy (%)	Węgrzy (%)	Romowie (%)	Rusini (%)
Medzilaborce	51	0	2	43
Bardejov	90	0	5	3
Svidník	84	0	3	10
Humenné	92	0	2	4
Stará Ľubovňa	88	0	7	3
Snina	86	0	1	9
Vranov nad Topľou	92	0	7	0
Stropkov	91	0	2	5
Sobrance	95	0	0	0
Trebišov	64	29	6	0
Myjava	98	0	0	0
Bánovce n. Bebravou	98	0	1	0
Skalica	96	0	1	0
Senica	98	0	1	0
Brezno	95	0	4	0
Krupina	97	0	2	0
Turčianske Teplice	97	0	0	0
Banská Bystrica	97	0	1	0
Rožňava	64	31	5	0
Liptovský Mikuláš	96	0	2	0
Zvolen	97	0	1	0
Martin	98	0	0	0
Poltár	97	1	2	0
Gelnica	87	0	10	0
Revúca	70	22	7	0
Žarnovica	98	0	1	0
Veľký Krtíš	70	27	2	0
Banská Štiavnica	97	0	2	0
Detva	98	0	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Słowackiego Urzędu Statystycznego (http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm)

Pierwsza z nich to okręgi leżące na południowym zachodzie kraju, druga zaś to jednostki z północnej części Słowacji. Pierwszą grupę charakteryzuje zróżnicowany poziom mieszkańców wyznania rzymskokatolickiego, w Bratisławie i Komárno jest on niższy niż średnia krajowa, natomiast w pozostałych trzech okręgach - Dunajská Streda, Šaľa i Nové

Zámky – przekracza poziom krajowy. We wszystkich *okresach* odsetek ludności innych wyznań jest nieznaczny. W trzech spośród pięciu okręgów, procent osób nie deklarujących przynależności do żadnego z Kościołów jest wyższy niż przeciętnie. Wszystkie okręgi, z wyjątkiem Bratisławy, cechują się bardzo niskim poziomem wykształcenia oraz znacznym odsetkiem mniejszości narodowych, dokładnie mniejszości węgierskiej. Jak to już zostało wspomniane w części dotyczącej okręgów o niskim poparciu dla SDL’, największy odsetek Węgrów zamieszkuje *okres* Dunajská Streda (ponad 81%), a następnie Komárno (ponad 70%). Ponad 38% mieszkańców mniejszość węgierska stanowi w okręgu Nové Zámky, ponad 34% w *okresie* Šaľa oraz powyżej 17% w Senec.

Warto przytoczyć także dane dotyczące stopy bezrobocia w opisywanej grupie okręgów. W czterech przypadkach jest ona niższa od średniej krajowej. Jedynie w Komárno nieznacznie przekracza poziom bezrobocia w całym kraju.

Tabela 3.10. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL’ i KSS (narodowość)

Okręg	Słowacy (%)	Węgrzy (%)	Romowie (%)	Rusini (%)
Dunajská Streda	17	81	1	0
Komárno	28	70	1	0
Galanta	60	38	1	0
Nové Zámky	60	38	1	0
Šaľa	63	35	1	0
Senec	81	17	0	0
Bratislava	93	4	0	0
Čadca	99	0	0	0
Námestovo	99	0	0	0
Bytča	99	0	0	0
Považská Bystrica	99	0	0	0
Žilina	98	0	0	0
Tvrdošín	99	0	0	0
Žiar n. Hronom	97	0	1	0

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych Słowackiego Urzędu Statystycznego (http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm)

Grupę okręgów położonych na północy Słowacji charakteryzuje przede wszystkim wysoki odsetek ludności rzymskokatolickiej – we wszystkich przypadkach jest on wyższy niż 80%. Równocześnie, niewielki procent mieszkańców wyznaje inną religię lub nie przynależy do żadnego Kościoła. Okręgi te są zróżnicowane pod względem poziomu wykształcenia. Podobnie jak w grupie jednostek położonych na południowym zachodzie Słowacji, poziom bezrobocia jest niższy od średniej krajowej i waha się od 3,86% w Žilinie do 7,4% w

Námestovo. Wyjątkiem jest Tvrdošín, w którym stopa bezrobocia nieznacznie przekracza poziom krajowy i wynosi 8,58%.

Tabela 3.11. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich wynikach SDL' i KSS (wykształcenie, stopa bezrobocia)

Okręg	Wykształcenie			Stopa bezrobocia (%)
	podstawowe	średnie	wyższe	
Medzilaborce	+	-	-	16,71
Bardejov	+	+	-	15,75
Svidník	+	-	-	15,36
Humenné	-	+	-	10,76
Stará Ľubovňa	+	-	-	8,73
Snina	+	-	-	14,87
Vranov nad Topľou	+	-	-	16,12
Stropkov	+	-	-	12,82
Sobrance	+	-	-	16,09
Trebišov	+	-	-	19,80
Myjava	-	+	-	4,26
Bánovce n. Bebravou	-	+	-	5,27
Skalica	+	+	-	5,38
Senica	+	+	-	6,24
Brezno	+	-	-	11,35
Krupina	+	-	-	13,89
Turčianske Teplice	+	+	-	7,71
Banská Bystrica	-	+	+	4,40
Rožňava	+	-	-	21,74
Liptovský Mikuláš	-	+	+	6,51
Zvolen	-	+	+	6,59
Martin	-	+	+	5,22
Poltár	+	-	-	17,67
Gelnica	+	-	-	16,51
Revúca	+	-	-	25,57
Žarnovica	+	-	-	16,11
Velký Krtíš	+	-	-	19,06
Banská Štiavnica	+	-	-	14,89
Detva	+	+	-	13,26

+ oznacza odsetek osób z wykształceniem podstawowym/średnim/wyższym powyżej średniej dla kraju
- oznacza odsetek osób z wykształceniem podstawowym/średnim/wyższym niższy niż na poziomie kraju
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Słowackiego Urzędu Statystycznego
(http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/10_a.pdf
http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm)

Tabela 3.12. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o niskich wynikach SDL' i KSS (wykształcenie, stopa bezrobocia)

Okręg	Wykształcenie			Stopa bezrobocia (%)
	podstawowe	średnie	wyższe	
Dunajská Streda	+	-	-	5,01
Komárno	+	-	-	8,48
Galanta	+	-	-	2,84
Nové Zámky	+	-	-	7,45
Šaľa	+	-	-	6,93
Senec	+	-	-	2,36
Bratislava	-	-	+	1,78
Čadca	+	+	-	6,05
Námestovo	+	-	-	7,40
Bytča	+	+	-	8,80
Považská Bystrica	-	+	-	6,60
Žilina	-	+	+	3,86
Tvrdošín	+	+	-	8,58
Žiar n. Hronom	-	+	-	10,30

+ oznacza odsetek osób z wykształceniem podstawowym/średnim/wyższym powyżej średniej dla kraju
- oznacza odsetek osób z wykształceniem podstawowym/średnim/wyższym niższy niż na poziomie kraju
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Słowackiego Urzędu Statystycznego
(http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/grafy/aj/10_a.pdf
http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm)

Podsumowując, analiza danych socjoekonomicznych pozwala na stworzenie kilku modeli okręgów głosujących na Komunistyczną Partię Słowacji. Przede wszystkim, są to jednostki, w których znaczny odsetek mieszkańców stanowią osoby wyznające inną niż rzymskokatolicka religię – ewangelicy, grekokatolicy i prawosławni. Czynnikiem sprzyjającym głosowaniu na KSS jest także obecność mniejszości narodowych: Rusinów, Cyganów. Podobnie jak to miało miejsce w analizie dotyczącej okręgów popierających lub nie popierających SDL', wykształcenie mieszkańców nie ma wpływu na charakter okręgu. W obu grupach znajdują się *okresy* o bardzo niskim, średnim i wysokim poziomie wykształcenia ludności. Natomiast ważnym czynnikiem różnicującym poparcie dla postkomunistów jest poziom bezrobocia. Było to widoczne w przypadku poparcia dla SDL', a jeszcze bardziej wyraziste jest w przypadku okręgów głosujących na KSS. Jednostki, w których partia ta zdobywa wyższe niż przeciętnie poparcie mają znacznie wyższą stopę bezrobocia niż średnia krajowa. Natomiast okręgi, w których postkomuniści uzyskują niskie rezultaty wyborcze cechują się niskim odsetkiem osób bezrobotnych. Należy zaznaczyć, że *okresy*, w których KSS uzyskuje znaczne poparcie, a które nie charakteryzują się wysokim bezrobociem są

okręgami, w których ponadprzeciętny odsetek mieszkańców jest ewangelikami oraz/lub nie należy do żadnego Kościoła.

Jednostki, których cechą charakterystyczną jest słaby wynik wyborczy KSS można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich obejmuje tereny, gdzie mniejszość węgierska stanowi znaczny odsetek mieszkańców. Druga zaś, to okręgi, gdzie procent osób wyznających religię rzymskokatolicką jest znacznie wyższy niż średnia krajowa i przekracza 80%. Można zauważyć, że niektóre *okresy* zamieszkane w znacznej mierze przez Węgrów głosują na KSS, w innych zaś wynik tej partii jest bardzo niski. Wydaje się, że dodatkowymi czynnikami decydującymi o afiliacjach politycznych ludności są: poziom bezrobocia oraz odsetek osób innego wyznania niż rzymskokatolickie, np. ewangelickiego w okręgach Velký Krtíš i Revúca.

3.5. Rumunia

3.5.1. Uwagi wstępne

Analiza danych wyborczych Rumunii pozwoliła na zakwalifikowanie 19 spośród 42 okręgów do grupy charakteryzującej się wysokim poparciem dla postkomunistów¹⁶⁰. Położone są one na wschodzie oraz na południu kraju. Druga grupa, cechująca się niskimi rezultatami wyborczymi postkomunistów, składa się z 12 okręgów, usytuowanych w środkowej oraz zachodniej części Rumunii.

W tym miejscu warto rozpocząć analizę socjoekonomiczną rumuńskich okręgów zaliczonych do jednej z grup wspomnianych powyżej. W porównaniu z czeskimi, słowackimi i węgierskimi danymi, informacje rumuńskie są skromniejsze. Na poziomie okręgów dostępne dane dotyczą jedynie wyznania mieszkańców (Tabela 3.13.), składu etnicznego (Tabela 3.14.) oraz poziomu wykształcenia (Tabela 3.15.). Informacje zaczerpnięte zostały z badania Census of population and dwellings (Recensământul populației și locuințelor) przeprowadzonego w 2002 r. Autorka niniejszej pracy korzystała z danych umieszczonych na stronie internetowej Rumuńskiego Urzędu Statystycznego¹⁶¹. Informacje dotyczące stopy bezrobocia (z 2007 r.) oraz dochodu na mieszkańca (z 2006 r.) pochodzą z Europejskiego Urzędu Statystycznego (Eurostat)¹⁶². Dane Eurostatu przedstawione są na poziomie ośmiu regionów rozwoju Rumunii (NUTS-2).

3.5.2. Analiza danych socjoekonomicznych wybranych okręgów Rumunii

Analizę danych socjoekonomicznych rozpoczniemy od okręgów zakwalifikowanych do grupy cechującej się wysokimi rezultatami postkomunistów. Pod względem wyznawanej religii, mieszkańcy okręgów głosujących na postkomunistów to w większości prawosławni. W 15 na 19 jednostek odsetek osób tego wyznania jest wyższy niż 95% (na poziomie kraju procent prawosławnych wynosi 86,79%), a w 10 spośród tych jednostek przekracza 98%. W dwóch kolejnych okręgach odsetek osób wyznania prawosławnego jest wyższy niż 92%.

¹⁶⁰ Analiza wyników wyborczych: FSN w 1990 r.; FDSN w 1992 r.; PDSR w 1996 r.; koalicji P.D.S.R. 2000 w 2000 r.; koalicji PSD-PUR pod nazwą National Union 2004 w 2004 r. oraz koalicji Alliance 2008 (PSD+PC) w 2008 r.

¹⁶¹ <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>, dostęp z dnia 19.05.2010 r.

¹⁶² http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/regional_yearbook, dostęp z dnia 19.05.2010

Widać więc wyraźnie, że skład wyznaniowy ludności obszarów popierających postkomunistów jest jednorodny. Wyjątkiem są dwa sąsiadujące ze sobą okręgi – Neamț i Bacău, w których odpowiednio 10,91% i 16,93% mieszkańców wyznaje religię rzymskokatolicką. W sąsiednim Iași katolicy stanowią 4,94% populacji, natomiast w pozostałych 16 okręgach odsetek osób tego wyznania nie przekracza 2%. Procent mieszkańców deklarujących inną religię niż prawosławną lub rzymskokatolicką jest w opisywanych okręgach bardzo niski. Jedynie w Botoșani 2,47% osób przynależy do Ruchu Zielonoświątkowego.

W 17 jednostkach procent ludności rumuńskiej przekracza 95% (w dziewięciu z nich jest wyższy niż 98%). W pozostałych dwóch okręgach - Călărași i Tulcea - odsetek Rumunów wynosi odpowiednio 94,12% i 90%. Zatem we wszystkich jednostkach procent obywateli pochodzenia rumuńskiego przekracza poziom krajowy, który wynosi 89,48%. Wszystkie omawiane okręgi cechują się znikomym odsetkiem mniejszości węgierskiej – poniżej 1% - podczas gdy w całej Rumunii Węgrzy stanowią 6,60% obywateli. Dzięki analizie wielkości populacji romskiej stwierdzić można, iż w okręgach położonych na wschodzie i częściowo na południu kraju (14 jednostek) odsetek Romów nie przekracza 3%, natomiast w okręgach położonych na południowym-wschodzie Rumunii – Dâmbovița, Teleorman, Giurgiu, Ialomița i Călărași – wynosi odpowiednio: 3,05%, 3,19%, 3,89%, 4,11% oraz 5,65%. Najbardziej wysunięty na wschód okręg Rumunii – Tulcea – cechuje się obecnością sporej mniejszości rosyjskiej (6,37%) oraz tureckiej (1,30%).

Kolejnym badanym czynnikiem jest poziom wykształcenia mieszkańców. W Rumunii 5,58% obywateli nie posiada żadnego wykształcenia, 20,06% mieszkańców to osoby z wykształceniem podstawowym, 64,27% stanowią obywatele z wykształceniem średnim, w tym 21,39% osób ukończyło liceum (high school), natomiast 7,05% społeczeństwa to osoby z wykształceniem wyższym. Na wstępie należy zaznaczyć, iż zazwyczaj tego typu badania przeprowadza się na populacji obejmującej osoby od 15 roku życia. W tym przypadku dolna granica wieku wynosiła 10 lat. Przez taki dobór próby odsetek osób bez wykształcenia jest zapewne większy niż gdyby bariera wieku ustalona została na 15 lat.

Można zauważyć, że pod względem odsetka osób bez wykształcenia, okręgi popierające postkomunistów są zróżnicowane pomiędzy sobą. W pięciu jednostkach procent ten jest niższy niż średnia krajowa i waha się od 4,42% w Argeș do 5,54% w Iași, w kolejnych czterech jest wyższy niż na poziomie kraju, ale nie przekracza 6%. W pozostałych dziesięciu okręgach odsetek osób bez wykształcenia waha się od 6,85% w Buzău do 12,13% w Giurgiu. Mniejsze zróżnicowanie widoczne jest w odniesieniu do wielkości grupy osób

posiadających wykształcenie podstawowe. Jedynie w Argeş i Gorj odsetek mieszkańców z wykształceniem podstawowym jest niższy niż na poziomie kraju, w jedenastu okręgach nie przekracza 25%, natomiast w pozostałych sześciu jednostkach waha się od 25,22% w *judeţ*¹⁶³ Ialomiţa do 27,51% w Botoşani. W trzech okręgach (Argeş, Gorj i Vâlcea) odsetek osób, które ukończyły liceum jest wyższy niż w całym kraju, w kolejnych dwóch przekracza 20%, natomiast w pozostałych jednostkach waha się od 15,17% w Vaslui do 19,62% w Olt. Jedynie w Iaşi odsetek osób posiadających wykształcenie wyższe przekracza poziom krajowy i wynosi 7,66%. Być może przyczyną takiego stanu rzeczy są tradycje uniwersyteckie miasta Iaşi położonego w pobliżu wschodniej granicy Rumunii. To właśnie w tym mieście w 1860 r. powstał pierwszy rumuński uniwersytet.¹⁶⁴ Stosunkowo wysoki odsetek mieszkańców posiadających wyższe wykształcenie charakteryzuje także Argeş (6,97%). Ponad 5% grupa osób z wyższym wykształceniem cechuje takie okręgi jak: Bacău (5,09%), Brăila (5,57%), Gorj (5,71%), Galaţi (5,97%) i Vâlcea (6%). W pozostałych dwunastu jednostkach procent osób posiadających wyższe wykształcenie waha się od 2,63% w Giurgiu do 4,78% w Neamţ.

*

W tym miejscu należy podjąć analizę dostępnych danych dotyczących okręgów, w których postkomuniści osiągają niskie rezultaty wyborcze. Skład wyznaniowy jednostek jest niejednorodny. Jedynie w Sibiu odsetek osób prawosławnych przewyższa (nieznacznie) poziom krajowy i wynosi 89,50%. W kolejnych sześciu okręgach odsetek wyznawców prawosławia mieści się w przedziale 72,25% (Cluj) - 86,16% (Alba). W pozostałych pięciu jednostkach prawosławni stanowią mniej niż 60% populacji. Najniższy procent osób należących do tej grupy religijnej jest charakterystyczny dla dwóch, zdominowanych przez mniejszość węgierską, jednostek – Harghita (13,27% prawosławnych mieszkańców) oraz Covasna (22,43%). W okręgu Harghita ponad 65% populacji to wyznawcy religii rzymskokatolickiej, natomiast w Covasna ponad 36% stanowią katolicy, a ponad 33% członkowie Kościoła Reformowanego. Ponad 9% populacji katolicy stanowią również w Bihor (9,25%), Mureş (9,52%), Arad (10,10%), Timiş (10,63%) oraz Satu Mare (18,04%). W pozostałych sześciu okręgach odsetek wyznawców tej religii jest niższy niż średnia krajowa i nie przekracza 4%.

¹⁶³ Określenia okręg i *judeţ* stosowane będą wymiennie.

¹⁶⁴ Strona internetowa dotycząca edukacji w Rumunii: <http://www.study-in-romania.ro/historyofeducation.htm>, dostęp z dnia 19.05.2010 r.

Tabela 3.13. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (wyznanie religijne)

Okręg	Pravosławni (%)	Osoby wyznania rzymskokatolickiego (%)	Kościół reformowany (%)	Ruch zielonościowy (%)	Grekokatolicy (%)	Unitarianie (%)
Cały kraj	86,79	4,73	3,23	1,50	0,88	0,31
Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów						
Argeş	98,19	0,15	0,05	0,41	0,03	0,01
Bacău	81,43	16,93	0,02	0,52	0,05	0,01
Botoşani	95,42	0,20	0,01	2,47	0,02	0,00
Brăila	98,07	0,30	0,02	0,21	0,05	0,00
Buzău	98,91	0,11	0,01	0,10	0,02	0,00
Călăraşi	98,81	0,10	0,01	0,36	0,02	0,00
Dâmboviţa	97,05	0,17	0,02	0,80	0,02	0,00
Galaţi	98,20	0,32	0,02	0,53	0,03	0,00
Giurgiu	98,55	0,14	0,02	0,09	0,03	0,00
Gorj	98,54	0,21	0,04	0,57	0,04	0,00
Ialomiţa	98,48	0,09	0,02	0,51	0,02	0,00
Iaşi	92,55	4,94	0,01	0,46	0,05	0,00
Neamţ	86,62	10,91	0,02	0,26	0,07	0,00
Olt	99,35	0,07	0,01	0,10	0,02	0,00
Teleorman	97,30	0,04	0,03	0,05	0,01	0,00
Tulcea	92,41	0,26	0,02	0,09	0,04	0,00
Vâlcea	99,20	0,17	0,02	0,12	0,04	0,00
Vaslui	96,72	1,45	0,01	0,54	0,02	0,00
Vrancea	97,27	1,33	0,02	0,58	0,01	0,00
Okręgi o niskich wynikach postkomunistów						
Alba	86,16	1,29	3,87	1,86	3,61	0,48
Arad	73,14	10,10	2,68	6,17	1,08	0,03
Bihor	59,70	9,25	18,12	5,72	2,27	0,05
Bistriţa-Năsăud	83,05	1,16	4,62	6,34	2,29	0,03
Braşov	85,36	3,94	2,46	1,45	0,77	1,09
Cluj	72,25	3,69	12,35	2,87	4,27	1,17
Covasna	22,43	36,16	33,41	1,41	0,12	4,37
Harghita	13,27	65,27	12,65	0,11	0,16	7,12
Mureş	53,26	9,52	27,04	1,20	2,27	2,46
Satu Mare	50,62	18,04	18,68	2,32	7,95	0,03
Sibiu	89,50	1,47	1,91	1,08	2,11	0,20
Timiş	78,87	10,63	1,91	4,18	1,29	0,03

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Rumuńskiego Urzędu Statystycznego (<http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>)

Analiza liczebności członków Kościoła Reformowanego pozwala na wyróżnienie sześciu jednostek, w których odsetek osób należących do tej grupy religijnej jest wysoki i przekracza 10%. Ponad 12% mieszkańców członkowie Kościoła Reformowanego stanowią w takich okręgach jak: Cluj (12,35%) i Harghita (12,65%), a ponad 18% w Bihor (18,12%) oraz Satu Mare (18,68%). Natomiast w Mureș i okręgu Covasna procent mieszkańców należących do opisywanej grupy religijnej wynosi odpowiednio 27,04% oraz 33,41%. W kolejnych dwóch jednostkach odsetek członków Kościoła Reformowanego jest wyższy niż na poziomie kraju (jednakże różnica ta jest niewielka) i wynosi 3,87% w Alba i 4,62% w Bistrița-Năsăud. W pozostałych okręgach liczebność tej grupy religijnej nie przekracza 3%. W tym miejscu warto dokonać analizy odsetka osób należących do Ruchu Zielonoświątkowego. W siedmiu okręgach jest on wyższy niż średnia krajowa (1,50%) i waha się od 1,86% w Alba do 6,34% w Bistrița-Năsăud. Ponad 6% grupę mieszkańców członkowie Ruchu Zielonoświątkowego tworzą również w Arad (6,17%). W dziewięciu okręgach odsetek wyznawców grekokatolickich jest wyższy niż na poziomie kraju i przekracza 1%. Największy procent mieszkańców grekokatolicy stanowią w Cluj – 4,27% oraz w Satu Mare – 7,95%. Ponad 1% społeczność unitarian znajduje się w pięciu spośród dwunastu omawianych okręgów. W Covasna oraz Harghita stanowi ona odpowiednio 4,37% i 7,12% populacji.

Pod względem składu narodowościowego jednostki, w których postkomuniści uzyskują niskie rezultaty nie charakteryzują się jednorodnością. Jedynie w trzech przypadkach – Bistrița-Năsăud, Alba i Sibiu – odsetek ludności rumuńskiej jest wyższy niż 90% i wynosi odpowiednio - 90,25%, 90,41% oraz 90,60%. W kolejnych pięciu jednostkach procent Rumunów waha się od 67,38% w Bihor do 87,29% w Brașov. Natomiast w pozostałych czterech okręgach mniej niż 60% mieszkańców stanowi ludność pochodzenia rumuńskiego: 58,83% w Satu Mare, 53,26% w Mureș, 23,28% w Covasna oraz 14,06% w Harghita.

Opisywane tereny zamieszkane są w dużej mierze przez mniejszość węgierską. Z wyjątkiem trzech okręgów – Sibiu, Alba i Bistrița-Năsăud – odsetek Węgrów przekracza poziom krajowy, czyli 6,60%. Możemy wyróżnić jednostki, w których mniejszość ta nie przekracza 15% - Timiș (7,46%), Brașov (8,65%) oraz Arad (10,67%). Sześć pozostałych okręgów cechuje znaczna obecność Węgrów. W Cluj stanowią oni 17,40% populacji, w Bihor 25,96%, w Satu Mare 35,19%, a w Mureș 39,30%. Najliczniej mniejszość węgierska reprezentowana jest w takich okręgach jak: Covasna (73,80%) oraz Harghita (84,62%). Należy również wspomnieć o Romach, którzy liczniej zamieszkują omawiane tereny niż okręgi położone na wschodzie i południu kraju. Jedynie w dwóch jednostkach odsetek

mniejszości romskiej jest niższy niż średnia krajowa, która wynosi 2,47%. W siedmiu okręgach liczebność Romów nie przekracza 4% populacji.

Tabela 3.14. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (narodowość)

Okręg	Rumuni (%)	Węgrzy (%)	Romowie (%)
Cały kraj	89,48	6,60	2,47
Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów			
Argeş	98,41	0,05	1,41
Bacău	97,47	0,61	1,68
Botoşani	98,81	0,02	0,75
Brăila	97,23	0,04	1,58
Buzău	96,99	0,03	2,91
Călăraşi	94,12	0,03	5,65
Dâmboviţa	96,72	0,05	3,05
Galaţi	97,61	0,04	2,12
Giurgiu	96,03	0,03	3,89
Gorj	98,23	0,07	1,65
Ialomiţa	95,60	0,03	4,11
Iaşi	98,05	0,04	1,18
Neamţ	98,67	0,06	1,09
Olt	98,07	0,02	1,87
Teleorman	96,76	0,02	3,19
Tulcea	90,00	0,05	0,89
Vâlcea	98,77	0,08	0,96
Vaslui	98,85	0,02	1,07
Vrancea	98,13	0,03	1,76
Okręgi o niskich wynikach postkomunistów			
Alba	90,41	5,40	3,74
Arad	82,17	10,67	3,83
Bihor	67,38	25,96	5,01
Bistriţa-Năsăud	90,25	5,89	3,58
Braşov	87,29	8,65	3,11
Cluj	79,39	17,40	2,82
Covasna	23,28	73,80	2,69
Harghita	14,06	84,62	1,18
Mureş	53,26	39,30	6,96
Satu Mare	58,83	35,19	3,67
Sibiu	90,60	3,64	4,06
Timiş	83,44	7,46	2,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Rumuńskiego Urzędu Statystycznego (<http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>)

W pozostałych trzech jednostkach odsetek mniejszości romskiej wynosi: 4,06% w Sibiu, 5,01% w Bihor oraz 6,96% w Mureş. Warto również wspomnieć o pozostałych mniejszościach. W czterech okręgach odsetek Niemców przekracza 1% - w Arad (1,05%),

Sibiu (1,55%), Satu Mare (1,75%) oraz Timiș (2,09%). W ostatniej z wymienionych jednostek prawie 2% populacji stanowią również Serbowie, a 1,08% Ukraińcy. Najliczniej (procentowo) mniejszość słowacka reprezentowana jest w okręgach: Arad oraz Bihor (1,23%).

Warto porównać poziom wykształcenia mieszkańców poszczególnych jednostek terytorialnych. W czterech okręgach: Bihor, Bistrița-Năsăud, Covasna i Satu Mare procent osób nie posiadających żadnego wykształcenia jest wyższy niż na poziomie kraju, jednak nie przekracza 7%, w przeciwieństwie do okręgów z grupy o wysokich wynikach postkomunistów, gdzie w niektórych miejscach odsetek ten był wyższy niż 10%. Jedynie w dwóch przypadkach – Arad i Bistrița-Năsăud – procent osób z wykształceniem podstawowym przewyższa średnią krajową i wynosi odpowiednio: 20,77% i 21,73%.

Wielkość grupy osób posiadającej wykształcenie średnie jest bardziej zróżnicowana pomiędzy okręgami. W sześciu z nich procent osób, które ukończyły liceum jest niższy od średniej krajowej - 21,39%. W sześciu kolejnych okręgach odsetek osób z wykształceniem średnim waha się od 21,41% w Alba do 25,86% w Cluj. W czterech jednostkach – Sibiu, Brașov, Timiș i Cluj - wykształcenie wyższe posiada odpowiednio – 7,57%, 9,21%, 9,47% oraz 10,23% mieszkańców. W kolejnych czterech okręgach odsetek obywateli z wykształceniem wyższym przekracza 6%, a w pozostałych czterech - przekracza 4%. Należy zaznaczyć, iż w porównaniu z grupą okręgów głosujących na postkomunistów, omawiane jednostki charakteryzują się wyższym poziomem wykształcenia. Przykładowo, w czterech spośród dwunastu okręgów procent osób z wykształceniem wyższym przekracza 7%, a w kolejnych czterech jest wyższy niż 6%. Natomiast wśród jednostek o wysokim poparciu dla postkomunistów jedynie w jednym okręgu odsetek osób z wyższym wykształceniem przekracza 7%, a w dwóch wynosi 6% i więcej.

Jak już zostało wspomniane na początku niniejszego podrozdziału dane dotyczące bezrobocia i wielkości dochodu na jednego mieszkańca zagregowane są na poziomie ośmiu regionów (NUTS 2): Zachód (w jego skład wchodzi cztery okręgi: Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș); region Północny-Zachód (Bihor, Bistrița-Năsăud, Cluj, Maramureș, Satu-Mare i Sălaj); Centrum (Alba, Sibiu, Mureș, Harghita, Covasna, Brașov); region Północny-Wschód (Iași, Botoșani, Neamț, Suceava, Bacău, Vaslui); region Południowy-Wschód (Vrancea, Galați, Brăila, Tulcea, Buzău, Constanța); region Południe (Argeș, Dâmbovița, Prahova, Ialomița, Călărași, Giurgiu, Teleorman); region Bukareszt-Ilfov oraz region Południowy-Zachód (Mehedinți, Gorj, Vâlcea, Olt, Dolj). Okręgi, które zakwalifikowane zostały do grupy cechującej się wysokimi wynikami postkomunistów położone są w

regionach: Północny-Wschód; Południowy-Wschód; Południe oraz Południowy-Zachód. Natomiast w regionach: Centrum; Zachód i Północny-Zachód znajdują się okręgi, w których postkomuniści uzyskują niskie rezultaty wyborcze. Należy zaznaczyć, iż we wszystkich przypadkach (z wyjątkiem Centrum) wymienione regiony obejmują nie tylko okręgi zakwalifikowane jako głosujące lub nie głosujące na postkomunistów, ale także jednostki, które nie zostały zaliczone do żadnej z grup. Dlatego też dane zagregowane na poziomie NUTS 2 nie mogą służyć jako dokładny wskaźnik, z pewnością jednak oddają one poziom rozwoju poszczególnych części kraju.

Analiza stopy bezrobocia w poszczególnych regionach kraju pokazuje, iż zarówno na obszarach o wysokim poparciu dla postkomunistów, jak i o niskich wynikach partii reprezentujących ten nurt, występują regiony o wysokim (ponad 8%), jak i niskim poziomie bezrobocia (poniżej 6%). Na obszarze rozciągającym się na południu kraju (regiony: Południowy-Wschód; Południe i Południowy-Zachód) odsetek bezrobotnych waha się od 6,80% do 8,50%. Spośród obszarów cechujących się wysokimi wynikami postkomunistów, jedynie w regionie Północny-Wschód poziom bezrobocia wynosi 5%. W dwóch regionach, gdzie postkomuniści uzyskują niskie rezultaty wyborcze (Północny-Zachód i Zachód) poziom bezrobocia nie przekracza 6% (wynosi odpowiednio 4,30% i 5,60%), natomiast w regionie Centrum odsetek bezrobotnych jest znacznie wyższy – 8,50%.

Różnice pomiędzy dwoma grupami regionów (głosujących i nie głosujących na postkomunistów) dobrze opisuje wskaźnik dochodu na jednego mieszkańca, z uwzględnieniem siły nabywczej (GDP per capita in Purchasing Power Parity). W regionach: Północny-Wschód; Południe i Południowy-Zachód wskaźnik ten jest niższy niż 30% (100% stanowi średni dochód na osobę w Unii Europejskiej). 31,33% wynosi natomiast poziom wskaźnika dla regionu Południowy-Wschód. W regionach obejmujących okręgi, w których postkomuniści zdobywają niskie poparcie, opisywany wskaźnik dochodu na jednego mieszkańca przekracza 30% i waha się od 33,83% w regionie Północny-Zachód do 41,15% w regionie Zachód.

Podsumowując, czynnikami różnicującymi dwie grupy okręgów – o wysokim i o niskim poparciu dla postkomunistów – są: skład narodowościowy oraz struktura wyznaniowa. Jednostki, w których postkomuniści uzyskują wysokie wyniki wyborcze cechują się wysokim odsetkiem osób narodowości rumuńskiej (90% i więcej) oraz osób wyznających religię prawosławną (ponad 92% w 17 okręgach i ponad 80% w 2 jednostkach). Natomiast okręgi o niskim poparciu dla postkomunistów są bardziej zróżnicowane pod względem etnicznym – jedynie w trzech z nich odsetek Rumunów przekracza 90%. Najliczniejszą mniejszością

reprezentowaną na tym obszarze są Węgrzy, którzy stanowią od 3,64% do 84,62% mieszkańców okręgów, oraz Romowie. Niejednorodna jest również struktura wyznaniowa okręgów o niskim poparciu dla postkomunistów. We wszystkich jednostkach odsetek prawosławnych mieszkańców jest niższy niż 90% i waha się od 13,27% do 89,50%. Opisywany obszar cechuje obecność wyznawców religii rzymskokatolickiej (od 1,16% do 65,27%), grekokatolickiej (od 0,12% do 7,95%), osób należących do Kościoła reformowanego (od 1,91% do 33,41%), Ruchu Zielonoświątkowego (od 0,11% do 6,34%) oraz obecność unitarian (od 0,03% do 7,12%).

Kolejnym czynnikiem różnicującym dwie wyróżnione grupy okręgów jest dochód na jednego mieszkańca. Regiony, w których postkomuniści uzyskują niskie rezultaty wyborcze cechują się wyższym dochodem na osobę niż obszary, na których partie opisywanego obozu politycznego zdobywają wysokie poparcie.

W tym miejscu należy wspomnieć o wynikach analizy poziomu wykształcenia. W obu grupach znajdują się okręgi, w których odsetek osób bez wykształcenia lub z wykształceniem podstawowym jest wyższy niż na poziomie kraju. Jednakże w grupie o niskich wynikach wyborczych, takich jednostek było zdecydowanie mniej (odpowiednio 4 i 2, podczas gdy w grupie o wysokim poparciu dla postkomunistów – 14 i 17). Różnicę pomiędzy dwoma grupami okręgów widać także w odsetku osób z wykształceniem wyższym. Wśród jednostek o niskim poparciu dla postkomunistów cztery okręgi cechują się wyższym niż na poziomie kraju odsetkiem osób z wykształceniem wyższym, podczas gdy w drugiej grupie jest tylko jeden taki okręg. Można więc stwierdzić, iż jednostki o niskich wynikach wyborczych partii postkomunistycznych charakteryzuje wyższy poziom wykształcenia niż obszary, które są bastionami postkomunistów.

Ostatnim analizowanym czynnikiem jest poziom bezrobocia. W obu grupach znalazły się regiony, w których stopa bezrobocia była wyższa niż na poziomie kraju. Niestety poziom zagregowania danych nie pozwala na dokładne opisanie różnic pomiędzy poszczególnymi okręgami.

Dla wyjaśnienia różnic pomiędzy poszczególnymi, często sąsiadującymi ze sobą okręgami bardzo ważne jest ukształtowanie terenu w Rumunii oraz historyczny rozwój poszczególnych jej regionów. Widać wyraźnie, iż jednostki położone w środkowej, zachodniej i północno-zachodniej części kraju, oddzielone są od pozostałych obszarów pasmem gór - łukiem Karpat. Takie ukształtowanie terenu miało konkretne implikacje – rozdzielone tereny w inny sposób się rozwijały. Kultura obszarów po zachodniej stronie gór nie mogła w naturalny sposób przenikać i mieszać się z kulturą po drugiej stronie. Na obie

części kraju oddziaływały inne czynniki. Tereny po zachodniej stronie gór zamieszkane były nie tylko przez ludność narodowości rumuńskiej, ale także przez mniejszość węgierską i niemiecką, które z pewnością wywarły wpływ na kulturę tego obszaru (widać to chociażby w architekturze miast w Transylwanii).¹⁶⁵ Natomiast obszary na wschodzie zamieszkane były, podobnie jak obecnie, przez ludność rumuńską. Robert Kaplan w następujący sposób opisuje różnicę pomiędzy ziemiami zachodniej a wschodniej Rumunii: „(...) zarówno Wołoszczyzna, jak i Bukowina oraz Mołdawia są częścią Wschodu, świata prawosławnego chrześcijaństwa, wiejskich przesądów i mistycznych uniesień. Transylwania zaś jest częścią świata, który gardzi Wschodem: Zachodu.”¹⁶⁶ Odmienność Transylwanii wyraża się również w tym, iż nigdy nie została podbita przez Turków: „Kiedy niziny greckie – nie wspominając o mołdawskich i wołoskich – spały zmorzone orientalnym, osmańskim snem, Transylwania przeżywała oświecenie, ogłaszając wolność i równość katolików i protestantów.”¹⁶⁷ Ponadto, należy zaznaczyć, iż tereny po zachodniej stronie Karpat były częścią Imperium Austro-Węgierskiego, co z pewnością było bardzo ważnym czynnikiem w procesie rozwoju i kształtowania kultury obu części kraju.

---

¹⁶⁵ R. Kaplan, *Bałkańskie upiory. Podróż przez historię*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010, ss. 249-251; 278-279.

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 250.

¹⁶⁷ *Ibidem*, s. 251.

Tabela 3.15. Zestawienie wybranych danych socjoekonomicznych dla okręgów o wysokich i niskich wynikach postkomunistów (wykształcenie)

Okręg	Bez wykształcenia (%)	Wykształcenie podstawowe (%)	Wykształcenie średnie* (%)	Wykształcenie wyższe (%)
Cały kraj	5,58	20,06	21,39	7,05
Okręgi o wysokich wynikach postkomunistów				
Argeş	4,42	18,32	23,88	6,97
Bacău	5,67	22,11	16,60	5,09
Botoşani	7,16	27,51	15,53	3,25
Brăila	5,10	21,62	18,57	5,57
Buzău	6,85	24,52	18,13	4,51
Călăraşi	11,39	26,61	15,56	2,65
Dâmboviţa	6,96	22,08	20,76	4,70
Galaţi	5,95	21,23	19,17	5,97
Giurgiu	12,13	26,64	15,80	2,63
Gorj	5,07	19,18	22,94	5,71
Ialomiţa	9,58	25,22	15,84	3,23
Iaşi	5,54	22,40	20,45	7,66
Neamţ	5,07	22,69	15,28	4,78
Olt	7,08	22,72	19,62	4,10
Teleorman	10,88	27,47	17,15	3,40
Tulcea	7,32	21,88	18,46	3,78
Vâlcea	5,95	20,58	21,77	6,00
Vaslui	6,94	26,95	15,17	3,28
Vrancea	5,95	24,77	17,41	4,21
Okręgi o niskich wynikach postkomunistów				
Alba	5,04	19,40	21,41	6,02
Arad	5,27	20,77	20,71	6,01
Bihor	6,09	19,38	22,17	6,55
Bistriţa-Năsăud	6,20	21,73	16,32	6,55
Braşov	3,49	14,00	25,71	9,21
Cluj	3,79	16,74	25,86	10,23
Covasna	5,82	18,42	20,55	4,20
Harghita	4,79	17,96	21,37	4,03
Mureş	5,20	19,49	20,61	5,66
Satu Mare	5,80	19,61	20,16	4,56
Sibiu	4,07	15,31	22,70	7,57
Timiş	4,46	16,42	23,94	9,47

* High school

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Rumuńskiego Urzędu Statystycznego (<http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>)

3.6. Polska

3.6.1. Uwagi wstępne

Analiza poparcia dla Sojuszu Lewicy Demokratycznej¹⁶⁸ w poszczególnych wyborach na poziomie okręgów i powiatów (2001-2007) pozwoliła na wyróżnienie regionów, w których postkomuniści osiągają wysokie wyniki oraz obszarów, na których poparcie dla SLD jest niskie. W niniejszym podrozdziale podjęta zostanie próba wyjaśnienia terytorialnego zróżnicowania w głosowaniu na postkomunistów. W przeciwieństwie do wzorca stosowanego wcześniej, analiza nie będzie oparta na danych socjoekonomicznych. Dorobek polskich badaczy pozwala na skorzystanie z ich publikacji w wyjaśnianiu geografii wyborczej kraju.

Analiza dokonana w II rozdziale niniejszej pracy pokazuje, iż okręgi (i powiaty) zakwalifikowane do grupy cechującej się wysokimi wynikami postkomunistów położone są w zachodniej, zachodnio-północnej i zachodnio-południowej Polsce, a także na terenach północno-wschodnich (Elbląg, Olsztyn). Bardzo wysokie rezultaty wyborcze SLD uzyskiwało również w części powiatów okręgu Białystok. Natomiast jedynie pojedyncze powiaty usytuowane na południowych krańcach kraju cechowały się wysokim odsetkiem głosów oddanych na lewicę postkomunistyczną.

3.6.2. Hipoteza zaborowa jako próba wyjaśnienia zróżnicowania przestrzennego w wyborach parlamentarnych

Podobnie jak Lipset i Rokkan w swoich badaniach na temat podziałów społecznych w Europie Zachodniej, tak i polscy badacze postanowili poszukać wyjaśnień dotyczących geografii wyborczej w wydarzeniach historycznych. Najważniejszym z nich był podział Rzeczypospolitej pomiędzy trzy państwa, który dokonał się pod koniec XVIII wieku. Obecne terytorium Polski znalazło się pod trzema zaborami, których granice widać również i dzisiaj, m.in. w zachowaniach wyborczych. Warto przedstawić w jaki sposób dziedzictwo zaborowe,

---

¹⁶⁸ Forma SLD będzie używana w niniejszym rozdziale jako zbiorcza forma również dla koalicji wyborczej SLD-UP w 2001 r. i LiD w 2007 r.

doświadczenie istnienia w ramach trzech odrębnych krajów ukształtowało odmienne postawy ludzi zamieszkujących poszczególne regiony.

Przede wszystkim, należy zwrócić uwagę na zakres wolności mieszkańców w trzech zaborach. W części należącej do Austro-Węgier Polacy mieli największą swobodę działania. Istniało polskie szkolnictwo (również wyższe), działały biblioteki, towarzystwa naukowe, muzea, wydawane były polskie dzienniki i czasopisma. Od 1867 r. – reformy monarchii habsburskiej – językiem urzędowym w Galicji był język polski.¹⁶⁹ „Polacy bywali w Austrii namiestnikami, ministrami i nawet premierami. Istniało wiele form uczestnictwa obywatelskiego, działały swobodnie polskie partie i stowarzyszenia, istniał samorząd lokalny.”¹⁷⁰ Oprócz wspomnianej reformy Austro-Węgier, zachowaniu odrębności tradycji i polskości ludności Galicji sprzyjało peryferyjne położenie regionu.¹⁷¹ Na terenie zaboru pruskiego autonomia Polaków była ograniczona, nie istniała ani jedna szkoła wyższa, powszechne szkolnictwo było niemieckie, a „(...) świadomy Polak miał trudności w zatrudnieniu w urzędzie, szkole czy wojsku, a już był prawie całkowicie odcięty od awansu.”¹⁷² Również reprezentacja Polaków w parlamencie pruskim nie odgrywała wielkiej roli.¹⁷³ Zasady panujące w Prusach pozwalały jednak na tworzenie stowarzyszeń o charakterze kulturalnym i społecznym. „Wybitne postacie tego regionu [Wielkopolski] to głównie twórcy i kierownicy ruchów zbiorowych. Obserwatorów z zewnątrz uderzał silny i powszechny pęd do stowarzyszania się.”¹⁷⁴ Najgorsze warunki do kultywowania polskich tradycji mieli mieszkańcy terenów należących do zaboru rosyjskiego. Szkolnictwo powszechne i administracja były rosyjskie. Ograniczone były również formy uczestnictwa w życiu politycznym. „Legalna partycypacja polityczna była słabo rozwinięta, a pojawia się dopiero po 1905 r. Gdy posłowie polscy zaczęli odgrywać w niej zbyt dużą rolę, polską reprezentację zmniejszono z 37 do 14 posłów. (...) Nawet nieliczne, dozwolone wówczas we właściwej Rosji, instytucje samorządowe jak ziemstwa nie zostały rozciągnięte na tereny polskie. Samorząd miejski nie istniał. Podlegał drobiazgowej kontroli generał-gubernatora i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Petersburgu.”¹⁷⁵

¹⁶⁹ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*, „Geopolitical Studies” 2000, nr 7, s. 36.

¹⁷⁰ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2003, s. 156-157.

¹⁷¹ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 36.

¹⁷² J. Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 139.

¹⁷³ Ibidem, s. 142.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 141.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 173.

Charakter reżimu zaborczego powodował różnice w zachowaniach społeczności Galicji, Wielkopolski i Kongresówki. Na obszarach należących do imperium Austro-Węgierskiego słabo rozwinięta gospodarka nie stwarzała perspektyw rozwoju dla ambitnych jednostek, które znajdowały miejsce zatrudnienia w biurokracji. Jak zauważa Bartkowski taka sytuacja „sprzyjała postawom bierności, oglądania się na górę i przepisy, zrodziła lojalizm urzędniczy, obawy przed radykalizmem, (...)”¹⁷⁶

W zaborze pruskim, którego tereny były znacznie bardziej rozwinięte niż Galicja, Polacy brali udział w życiu gospodarczym. Znacznie częściej niż w zaborze austriackim aktywnie uczestniczyli we wszelkiego rodzaju stowarzyszeniach. Świadczą o tym chociażby badania Faustyna Rasińskiego z 1912 r., według których w Wielkopolsce na 1000 mieszkańców przypadało 2,25 stowarzyszeń, natomiast w Galicji 0,57.¹⁷⁷ Działalność stowarzyszeń była kontrolowana przez władze pruskie pod względem zgodności z zasadami panującymi w państwie, dlatego też polscy aktywiści musieli ściśle trzymać się litery prawa. „Uboczą stroną rozwoju stowarzyszeń były postawy legalizmu i umiarkowania. Instytucje polskie działają pod czujnym okiem urzędników pruskich, czyhających na każde potknięcie, nieostrożność, wykorzystujących każdą nadarżającą się możliwość prawną do działań na ich szkodę. Praworzadność była konieczną bronią i atrybutem zbiorowego działania.”¹⁷⁸

Postawy legalistyczne nie wytworzyły się natomiast na ziemiach zaboru rosyjskiego. Prawo było narzędziem do walki z Polakami i polskością. Na podstawie decyzji administracyjnej obywatel mógł zostać ograbiony z majątku i zesłany w głąb Rosji.¹⁷⁹ Korupcja urzędników i brak przestrzegania prawa przez władze spowodowało, iż mieszkańcy Kongresówki uczyli się omijać przepisy. Tworzone były różnego rodzaju, nielegalne szkoły, zarówno podstawowe, jak i wyższe, tzw. „latające uniwersytety”. Ponieważ instytucje kulturalne (np. biblioteki, chóry) nie mogły samodzielnie działać, tworzono je przy strażach pożarnych, klubach wioślarskich, towarzystwach charytatywnych, itp.¹⁸⁰ Wśród ludności, zwłaszcza wiejskiej, wytworzyły się natomiast postawy regalizmu – wierzono, że car jest w rzeczywistości dobry i sprawiedliwy.¹⁸¹

Granice zaborów widać współcześnie m.in. w zachowaniach wyborczych, przede wszystkim we frekwencji w głosowaniach, ale także w popieraniu konkretnych partii. „Zróznicowanie przestrzenne zachowań politycznych jest na tyle silne, że powoduje zjawisko

¹⁷⁶ Ibidem, s. 158.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 141.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 141-142.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 172.

¹⁸⁰ Ibidem, ss. 171; 175.

¹⁸¹ Ibidem, s. 169.

skokowej różnicy zachowań wyborczych na granicy regionów. Oznacza to, że istnieje systematyczna różnica zachowań między sąsiadującymi gminami należącymi do różnych obszarów.”¹⁸² Polscy badacze przeprowadzili analizy par gmin sąsiadujących ze sobą jednak położonych na terenach należących do różnych zaborów. Wyniki badania wskazują na utrzymywanie się odrębności poszczególnych gmin. Silne zróżnicowanie preferencji wyborczych zaobserwować można na przykład w granicach dawnego województwa katowickiego, gdzie wyróżnić można Górny Śląsk oraz Zagłębie Dąbrowskie.¹⁸³ „Wyraźny efekt graniczny występuje na dawnej granicy zabór pruski-Królestwo. Są to różnice frekwencji sąsiednich gmin (44 pary). Od lat dwudziestych aż do czasów współczesnych sąsiadujące ze sobą gminy różnią się frekwencją wyborczą. Jest ona znacząco wyższa w gminach zaboru pruskiego.”¹⁸⁴ Podobne różnice występują w odniesieniu do terenów granicznych zaboru austriackiego i rosyjskiego. Warto dodać, iż zróżnicowanie w zachowaniach wyborczych widać nie tylko pomiędzy sąsiadującymi gminami, ale również w obrębie jednej gminy. „W granicznej gminie Kocmyrzów-Luborzyca 3 z 10 okręgów są położone na terenie Galicji, reszta – Królestwa. Występują trwale i powtarzające się różnice frekwencji i preferencji wyborczych w obu częściach gminy. Galicyjska część ma z reguły wyższą frekwencję (średnio o 7,8%) i prezentuje opcję prosolidarnościową. W wyborach prezydenckich Lech Wałęsa uzyskiwał w niej średnio o 13,8% głosów więcej. (...) W wyborach 1997 r. AWS uzyskał 44,2% głosów, a w drugiej części gminy 23,2%.”¹⁸⁵

Efekt graniczny w zachowaniach wyborczych potwierdza tezę o silnym zróżnicowaniu obszarów należących do poszczególnych zaborów. „Zjawisko to jest uchwytne dla okresu międzywojennego i współcześnie. Nie zaznacza się w tej prawidłowości malejący trend czasowy.”¹⁸⁶

3.6.3. Religijność a zachowania wyborcze

Czynnikiem, który różnicuje poszczególne regiony Polski jest również stopień religijności. Galicja, w porównaniu z pozostałymi częściami kraju, cechuje się wysokim poziomem religijności mieszkańców – najwięcej jest tam osób wierzących i praktykujących,

---

¹⁸² Ibidem, s. 327.

¹⁸³ Ibidem, s. 329.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 331.

¹⁸⁵ Ibidem, s. 334.

¹⁸⁶ Ibidem, s. 335.

tereny te są także znane z największej liczby powołań kapłańskich. Wydaje się, iż tradycje zaborów mogły mieć znaczący wpływ na obecny poziom religijności w poszczególnych regionach Polski. Austro-Węgry były państwem katolickim, Kościół katolicki na tych terenach nie był prześladowany, nie była ograniczana jego rola. Inaczej wyglądała sytuacja w pozostałych dwóch zaborach. Wielkopolska była terenem, na którym ścierały się wpływy katolicyzmu i protestantyzmu. Jeszcze przed I rozbiorem kraju protestanci stanowili 25% ludności tych terenów.¹⁸⁷ Po przyłączeniu ziem Wielkopolski do Prus, Kościół katolicki nie mógł swobodnie działać. Z polityką Bismarcka związana była m.in. „(...) sekularyzacja społeczeństwa wynikająca stąd, iż miejsce Kościoła jako instytucji integrującej społeczeństwo zostało stopniowo zajmowane przez państwo. Służyła temu m.in. polityka *Kulturkampf*. W rezultacie długotrwałego procesu Kościół ewangelicki stał się jedną z instytucji państwowych (głową Kościoła był panujący monarcha), a Kościołowi katolickiemu ograniczano możliwość wpływu na społeczeństwo.”¹⁸⁸ W zaborze rosyjskim sytuacja Kościoła katolickiego była bardzo trudna, zwłaszcza po powstaniu styczniowym, kiedy duchowieństwo poddano represjom, a majątek kościelny uległ konfiskacie. Nie pozwalano także na tworzenie nowych parafii.¹⁸⁹

W Polsce religijność jest jednym z czynników wpływających na zachowania wyborcze. Wyższa religijność danego obszaru sprzyja wyższej frekwencji wyborczej¹⁹⁰ oraz wyższemu poparciu dla partii prawicowych, które reprezentują konserwatywny stosunek do sfery światopoglądowej i akcentują przywiązanie do wartości chrześcijańskich.

Religijność mierzona jest poprzez dwa współczynniki: *dominantes* (odsetek wiernych uczęszczających na niedzielną mszę) oraz *communicantes* (odsetek wiernych przystępujących do komunii).¹⁹¹ Tabele 3.16. oraz 3.17. przedstawiają diecezje o najwyższym oraz najniższym stopniu religijności w latach 1999-2008. W dziewięciu spośród badanych lat diecezja tarnowska charakteryzuje się najwyższym odsetkiem osób uczestniczących w niedzielnej mszy świętej. W pierwszej trójce najbardziej religijnych diecezji znajdują się także diecezja rzeszowska i przemyska. Wszystkie trzy jednostki obejmują obszary Galicji. Diecezja tarnowska we wszystkich analizowanych latach pojawia się w pierwszej trójce również w statystykach dotyczących przyjmowania komunii, podobnie jak diecezja opolska.

¹⁸⁷ Mariusz Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 38.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 39.

¹⁸⁹ Jerzy Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 170.

¹⁹⁰ M. Grabowska, *Boskie i cesarskie. Religijność oraz stosunki między państwem a Kościołem a postawy i zachowania polityczne* [w:] *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny. Postawy polityczne. Zachowania wyborcze*, R. Markowski (red.), Warszawa 1999, s. 195.

¹⁹¹ Dokładniejszy opis podanych wskaźników znaleźć można na stronie internetowej Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego: <http://www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm>, dostęp z dnia 01.07. 2010 r.

Tabela 3.16. Diecezje o najwyższych wskaźnikach religijności (*dominantes* i *communicantes*) w latach 1999-2008

Rok	Dominantes		Communicantes	
	Diecezja	Wartość wskaźnika	Diecezja	Wartość wskaźnika
1999	tarnowska	74,5	opolska	22,6
	rzeszowska	70,9	tarnowska	21,5
	przemyska	67,5	pelplińska	20,2
2000	tarnowska	77,2	tarnowska	36,0
	rzeszowska	73,6	rzeszowska	28,6
	przemyska	70,6	opolska	27,9
2001	tarnowska	75,1	opolska	24,3
	rzeszowska	73,0	tarnowska	22,6
	przemyska	69,5	pelplińska	20,2
2002	tarnowska	73,6	tarnowska	29,5
	rzeszowska	69,8	opolska	25,0
	przemyska	68,0	kaliska	24,4
2003	tarnowska	75,1	tarnowska	25,2
	rzeszowska	71,0	opolska	22,8
	przemyska	67,0	zamojsko-lubaczowska	20,8
2004	tarnowska	69,2	poznańska	23,0
	rzeszowska	66,5	tarnowska	21,4
	przemyska	63,4	opolska	21,1
2005	rzeszowska	71,1	tarnowska	23,1
	tarnowska	70,7	opolska	22,1
	przemyska	64,5	zamojsko-lubaczowska	20,5
2006	tarnowska	72,5	tarnowska	23,5
	rzeszowska	68,6	opolska	21,8
	przemyska	64,8	kaliska	20,2
2007	tarnowska	72,0	tarnowska	25,6
	rzeszowska	68,5	łomżyńska	23,1
	przemyska	64,2	opolska	22,8
2008	tarnowska	67,8	opolska	21,3
	rzeszowska	63,1	tarnowska	21,0
	przemyska	59,0	katowicka	19,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego:
<http://www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm>

Tabela 3.17. Diecezje o najniższych wskaźnikach religijności (*dominicanos* i *communicantes*) w latach 1999-2008

Rok	Dominicanos		Communicantes	
	Diecezja	Wartość wskaźnika	Diecezja	Wartość wskaźnika
1999	łódzka	28,9	sosnowiecka	10,8
	sosnowiecka	32,5	łódzka	11,0
	szczecińsko-kamieńska	32,5	szczecińsko-kamieńska	11,9
2000	łódzka	30,3	łódzka	11,4
	szczecińsko-kamieńska	32,3	sosnowiecka	11,4
	sosnowiecka	32,5	płocka	12,0
2001	łódzka	29,3	sosnowiecka	10,1
	sosnowiecka	30,5	łódzka	11,1
	szczecińsko-kamieńska	31,9	płocka	11,6
2002	sosnowiecka	29,2	sosnowiecka	9,9
	łódzka	29,4	łódzka	11,2
	szczecińsko-kamieńska	31,3	płocka	11,6
2003	łódzka	29,9	sosnowiecka	10,7
	szczecińsko-kamieńska	30,1	płocka	11,0
	sosnowiecka	32,6	łódzka	11,3
2004	łódzka	28,6	sosnowiecka	9,7
	szczecińsko-kamieńska	29,1	płocka	10,2
	sosnowiecka	30,0	łódzka	10,5
2005	łódzka	29,9	sosnowiecka	10,4
	szczecińsko-kamieńska	30,0	płocka	10,8
	sosnowiecka	32,1	koszalińsko-kołobrzeska	11,7
2006	łódzka	30,9	sosnowiecka	10,5
	szczecińsko-kamieńska	31,1	płocka	10,8
	koszalińsko-kołobrzeska	32,2	szczecińsko-kamieńska	11,4
2007	łódzka	28,6	szczecińsko-kamieńska	12,0
	szczecińsko-kamieńska	29,3	łódzka	12,2
	koszalińsko-kołobrzeska	30,5	płocka	12,2
2008	szczecińsko-kamieńska	26,8	sosnowiecka	9,8
	łódzka	26,9	płocka	10,2
	koszalińsko-kołobrzeska	27,4	koszalińsko-kołobrzeska	10,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego:
<http://www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm>

Osiem razy najmniej religijnym (pod względem uczestnictwa w niedzielnej mszy) obszarem okazała się diecezja łódzka, zaraz przed sosnowiecką i szczecińsko-kamieńską. W statystykach *communicantes* do tej trójki dołączyły również diecezje: płocka i koszalińsko-kołobrzeska.

Dane Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego pokazują, iż najbardziej religijne obszary to tereny dawnego zaboru austriackiego – Małopolska oraz Podkarpacie, a także diecezja opolska. Na tych terenach zdecydowanie wygrywa opcja prawicowa. Natomiast do najmniej religijnych ośrodków zaliczyć należy Łódź, Sosnowiec oraz region Polski północno-zachodniej. Tereny te charakteryzuje silne poparcie dla lewicy postkomunistycznej.

3.6.4. Tradycje osadnicze i skład ludnościowy okręgów a zachowania wyborcze

Czynnikiem, który może wpływać na zachowania wyborcze jest skład ludnościowy poszczególnych regionów. Warto zastanowić się, czy mieszkańcy różnych obszarów Polski żyją na danej ziemi od wielu pokoleń, czy też zostali tam przesiedleni, np. w ramach Akcji „Wisła”. Ponadto, ważną kwestią jest także obecność mniejszości narodowych lub etnicznych wśród ludności danych terenów. Obszar, który charakteryzuje się najwyższym poziomem zasiedlenia mieszkańców to Galicja. Ludność południowej Polski cechuje przywiązanie do rodzinnej ziemi. „Na początku XX w. Galicja cechowała się wyższym odsetkiem zamieszkałych od urodzenia w powiecie niż Królestwo [Kongresowe]. W tym okresie 75,82% mieszkańców Galicji mieszkało w miejscowości od urodzenia.”¹⁹² Prawidłowość ta nie uległa zmianie i w obecnych czasach. Według Spisu Powszechnego z 2002 r. Małopolska cechuje się najwyższym wskaźnikiem zasiedlenia mieszkańców (mieszkanie na danym terenie od urodzenia), który wynosi 68,3%, podczas gdy średnia dla kraju to 59,2%.¹⁹³ Obszary Galicji cechują się silnymi więziami międzyludzkimi, obywatele przywiązani są do regionu, w którym żyją.

W tym miejscu należy dokonać opisu zachodnich i północno-wschodnich obszarów Polski, zwanych Ziemią Odzyskanymi. Zostały one przyłączone do Polski po II wojnie światowej. Wcześniej, tereny te zamieszkałe były przez Niemców. Zostali oni wysiedleni, a na ich miejsce przybyli osadnicy z różnych części kraju. Ziemia Odzyskana cechują się słabszymi więziami międzyludzkimi, niż Galicja. Ludność napływowa, poprzez zmianę miejsca zamieszkania została wykorzeniona ze swej tradycji, więzi z sąsiadami, swoje relacje z innymi ludźmi musiała budować na nowo. Obok siebie zamieszkały osoby pochodzące z Galicji i Kongresówki, obywatele wyznający inną religię (np. katolicy i grekokatolicka lub

¹⁹² J. Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 165.

¹⁹³ Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna 2002. Województwo Małopolskie pod redakcją M. Schaba, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2003, s. 50.

prawosławna ludność łemkowska). „Zanikł pierwotny ekskluzywizm społeczny poszczególnych grup, natomiast powstał amalgamat wielu czynników kulturowych. Doszło do wzajemnej akomodacji grup, dzięki rezygnacji z niektórych konfliktowych elementów kulturowych, różnokierunkowemu przenikaniu się obyczajów i zapożyczaniu od siebie różnych elementów kulturowych. Lata 1980-1981 i okres po 1989 r. nie spowodowały odnowienia konfliktów na tej bazie.”¹⁹⁴ Ludność napływowa miała poczucie tymczasowości, obawiano się przyłączenia zasiedlonych terenów do Niemiec, długo nie remontowano domów i nie budowano nowych z obawy przed ich utratą. Ludność, która zasiedliła tereny Ziemi Odzyskanych często wiele razy przeżyła tragedię utraty całego dobytku wskutek działań wojennych lub przesiedleń.¹⁹⁵ Społeczności, które wytworzyły się na zachodnich i północno-wschodnich krańcach Polski miały bardziej pozytywny stosunek do władzy komunistycznej niż reszta kraju. Była ona postrzegana jako gwarant status quo. „Nowy ustrój nie był w tym regionie w takim stopniu, jak gdzie indziej, odbierany jako przeciwnik wartości narodowych, wróg chłopów i religii. Nie wchodził już na samym początku w konflikt z tradycyjnymi wspólnotami i ich wartościami. Przeciwnie był twórcą i gwarantem ładu zbiorowego.”¹⁹⁶ Dużą grupą ludności migrującej na tereny Ziemi Odzyskanych byli małorolni lub bezrolni chłopcy, którzy nie byli zakorzenieni w tradycyjnej kulturze wiejskiej.¹⁹⁷ Mapy zamieszczone w publikacji Mariusza Kowalskiego wskazują na to, iż najwięcej gospodarstw rolnych na Ziemiach Odzyskanych powstało w wyniku reformy rolnej z lat 1944-1945.¹⁹⁸ Również ten czynnik mógł mieć zasadniczy wpływ na stosunek ludności opisywanych terenów do władzy komunistycznej.

Ważnym czynnikiem wyjaśniającym określone zachowania wyborcze poszczególnych terenów jest obecność mniejszości narodowych lub etnicznych. Na początek warto przytoczyć przykład społeczności kaszubskiej, która zamieszkuje Pomorze Gdańskie i część Pomorza Zachodniego. Kaszubi są silnie związani z Kościołem katolickim, to między innymi dzięki przywiązaniu do religii katolickiej przetrwali jako grupa etniczna w czasach, kiedy na terenach z nimi sąsiadujących dominował protestantyzm. „Rola religii w kształtowaniu i utrzymaniu odrębności Kaszubów, graniczących od zachodu z protestanckim Pomorzem Zachodnim a od wschodu z protestanckim Gdańskiem, potwierdza fakt, że wszyscy Kaszubi, którzy przyjęli protestantyzm wcześniej czy później przyjęli również niemiecką świadomość

¹⁹⁴ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 182.

¹⁹⁵ Ibidem, s. 184-186.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 191.

¹⁹⁷ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 51.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 40.

narodową.”¹⁹⁹ Obecnie tereny zamieszkiwane przez Kaszubów cechują się wysoką frekwencją wyborczą oraz głosowaniem na partie prawicowe. Analiza dokonana w II rozdziale niniejszej pracy pokazuje, iż w czterech powiatach zamieszkanym przez ludność kaszubską – kartuskim, kościerskim, puckim i wejherowskim (okręg Gdynia) - lewica postkomunistyczna zdobywa niskie rezultaty. Jerzy Bartkowski, który analizował wyniki wyborów na obszarach kaszubskich, częściowo kaszubskich oraz terenach nie leżących na Kaszubach zauważył: „Widoczna jest także odrębność preferencji politycznych tego regionu na tle sąsiednich obszarów i rejonów przejściowych. W okresie międzywojennym gminy kaszubskie wyróżniały się wyższym poparciem dla Narodowej Demokracji. (...) Po 1989 r. odrębność gmin kaszubskich wyraźnie się zaznacza w kolejnych głosowaniach. (...) Gminy *mieszane*, przejściowe między obszarem Kaszub i resztą gmin obu województw [pomorskiego i kujawsko-pomorskiego], prezentują w polityce cechy pośrednie pomiędzy tymi dwoma obszarami Pomorza Gdańskiego.”²⁰⁰

Kolejną grupą, która charakteryzuje się silną odrębnością są Górale. Cechuje ich przywiązanie do tradycji, regionu i wartości chrześcijańskich oraz umiłowanie wolności. Tereny zamieszkałe przez tę grupę charakteryzują się wysoką frekwencją wyborczą oraz wysokim poparciem dla partii prawicowych.²⁰¹

W tym miejscu warto wspomnieć o Ślązakach – grupie zamieszkałej w obecnym województwie śląskim i opolskim. Część mieszkańców tych terenów utożsamia się z polskością, część zaś deklaruje się jako Niemcy. Jednak znaczna większość określa się mianem Ślązaków. Cechą charakterystyczną tej grupy jest poczucie wspólnoty i silne przywiązanie do regionu, a także duża religijność. Wydaje się, iż są to główne czynniki, które sprawiają, iż Ślązacy w wyborach popierają partie prawicowe.²⁰² „Pewne znaczenie może mieć również fakt, że w odróżnieniu od mniejszości litewskiej, ukraińskiej czy białoruskiej, mniejszość ta nie była uznawana przez władze komunistyczne. Postawa władz, która popychała Ślązaków w kierunku niemczyzny, mogła jednocześnie wzbudzać postawy antylewicowe.”²⁰³ Należy jednakże zaznaczyć, iż region ten nie jest jednorodny pod względem preferencji wyborczych. „Kandydaci mniejszości niemieckiej zbierają głosy w wyborach parlamentarnych w tej części, która należała do 1945 r. do Rzeszy. Ruch Autonomii Śląska natomiast zyskał większe poparcie w tej części Górnego Śląska, która

---

¹⁹⁹ Ibidem, s. 54.

²⁰⁰ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 339-340.

²⁰¹ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 57-58.

²⁰² Ibidem, s. 62.

²⁰³ Ibidem, s. 62.

należy do Polski od 1922 r.”²⁰⁴ Natomiast we wschodniej części województwa śląskiego – Zagłębiu Dąbrowskim - bardzo wysokie poparcie osiąga lewica postkomunistyczna. Można przywołać chociażby takie miasta jak: Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza oraz powiat będziński. Tereny te cechują się dużym odsetkiem ludności napływowej, w okresie PRL to właśnie w Zagłębiu Dąbrowskim najwyższe było upartyjnienie ludności, najniższe zaś na obszarach zamieszkałych przez Ślązaków.²⁰⁵

W tym miejscu warto zastanowić się jak głosują przedstawiciele mniejszości narodowych w Polsce. Białorusini zamieszkują głównie tereny województwa podlaskiego (ok. 46 tysięcy osób). Największymi skupiskami mniejszości białoruskiej w Polsce są powiaty: hajnowski (39,1% mieszkańców), bielski (19,80%), siemiatycki (3,46%), białostocki (3,2%) i miasto Białystok (2,53%).²⁰⁶ Należy zauważyć, iż z wyjątkiem powiatu białostockiego, wszystkie wymienione jednostki zostały zakwalifikowane w II rozdziale niniejszej pracy do grupy o wysokich wynikach postkomunistów. Wyznanie prawosławne jest jednym z czynników odróżniających Białorusinów od reszty mieszkańców omawianych terenów. Po II wojnie światowej prawosławni byli bardziej pozytywnie nastawieni do władzy komunistycznej, która nie akcentowała dominacji katolicyzmu i stworzyła im warunki do awansu społecznego. „Emancypację w obrębie społeczeństwa polskiego prawosławni mieszkańcy tego regionu zawdzięczają przede wszystkim lewicy, która w 1945 roku zlikwidowała dominację katolickich elit i otworzyła drogę kariery dla wszystkich godzących się na współpracę. Na Białostocczyźnie to właśnie prawosławni stali się podporą władzy komunistycznej, szczególnie w pierwszych latach jej istnienia, co dodatkowo zaogniło stosunki z ludnością katolicką.”²⁰⁷

Również w okręgu Białystok, w powiecie sejneńskim znaczny odsetek mieszkańców stanowi mniejszość litewska. W gminie Puńsk (powiat sejneński) 74,36% mieszkańców to Litwini, w gminie Sejny – 18,52% a w mieście Sejny – 7,80%.²⁰⁸ Powiat sejneński został zakwalifikowany do grupy charakteryzującej się wysokimi wynikami postkomunistów. Jedną z przyczyn, dla których zarówno Białorusini, jak i Litwini decydują się poprzeć w wyborach lewicę jest to, iż ten obóz polityczny nie akcentuje, w takiej mierze jak prawica, wartości

²⁰⁴ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka*, s. 345.

²⁰⁵ Ibidem, s. 345.

²⁰⁶ <http://www2.mswia.gov.pl/porta1.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#bialorusini>, dostęp z dnia 04.06.2010 r.

²⁰⁷ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 65-66.

²⁰⁸ <http://www2.mswia.gov.pl/porta1.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#litwini>, dostęp z dnia 04.06.2010 r.

narodowych i polskości. „(...) Litwini skierowali swoją uwagę w kierunku lewicy, gdyż zapewne uznali ją za siłę, która zapewni im skuteczniejszą ochronę odrębności narodowej.”²⁰⁹

Jedyną mniejszością narodową, której przedstawiciele reprezentowani są w Sejmie polskim jest mniejszość niemiecka. Ta grupa etniczna zamieszkuje głównie tereny województwa opolskiego (ok. 104 tysiące osób) i śląskiego (ponad 30 tysięcy). Największe skupiska osób narodowości niemieckiej to powiaty: strzelecki (20,62% mieszkańców), opolski (19,82%), krapkowicki (18,38%), oleski (16,82%), prudnicki (14,93%) i kędzierzyńsko-kozielski (13,15%).²¹⁰ Trzy powiaty wymienione jako pierwsze zakwalifikowane zostały do grupy cechującej się niskimi wynikami postkomunistów – ma to zapewne związek z faktem, iż mniejszość niemiecka w wyborach popiera komitety, które ją reprezentują. Warto jednakże zaznaczyć, iż w wyborach prezydenckich 1995 r. na obszarach zamieszkałych przez Niemców wysokie poparcie uzyskał Lech Wałęsa, a w referendum konstytucyjnym 1997 r. głosowano tam podobnie jak w regionach o wysokich wynikach prawicy.²¹¹ Ponadto, przedstawiciele mniejszości niemieckiej w Sejmie wspierali rządy prawicowe. Te preferencje wyborcze mogą wynikać z silnych więzi międzyludzkich i przywiązania do katolicyzmu. Jednakże warto zaznaczyć, że podobne cechy są charakterystyczne dla mniejszości litewskiej, która jednak decyduje się popierać lewicę.

3.6.5. Czynniki ekonomiczne

Warto zastanowić się, czy czynniki ekonomiczne mogą mieć wpływ na geografie wyborczą Polski. Badacze podnoszą kwestię związku występowania Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) na danych terenach w okresie komunizmu a głosowaniem na lewicę postkomunistyczną po 1989 r. Upadek PGR-ów spowodował trudności ekonomiczne niektórych obszarów kraju – bezrobocie, zubożenie mieszkańców. Ponadto, „PGR-y były również m.in. animatorem lokalnego życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego.”²¹² Szczególnie wysoki odsetek Państwowych Gospodarstw Rolnych znajdował się na Ziemiach Zachodnich oraz północno-wschodnich krańcach kraju. Zahamowanie rozwoju obszarów, które cechowały się znacznym odsetkiem uspołecznionej własności rolnej, trudności w

²⁰⁹ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 63.

²¹⁰ <http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#niemcy>, dostęp z dnia 04.06.2010 r.

²¹¹ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski*, s. 61.

²¹² *Ibidem*, s. 84.

przystosowaniu się do nowej sytuacji gospodarczej i społecznej mogły wpływać na wyższe poparcie dla lewicy postkomunistycznej na poszczególnych terenach.

*

Podsumowując, granice dawnych zaborów widoczne są obecnie między innymi w wynikach wyborów. Okres, w którym ziemie polskie były podzielone pomiędzy trzy państwa zaowocował zróżnicowaniem w rozwoju poszczególnych terenów oraz ukształtowaniem odmiennych wzorców postaw wśród społeczności zamieszkującej dane regiony kraju. Częściowo z dziedzictwem zaborów powiązane może być także zróżnicowanie w stopniu religijności poszczególnych obszarów. Należy zaznaczyć, iż wyższa religijność sprzyja głosowaniu na partie prawicowe²¹³, podobnie jak przywiązanie do tradycji, do rodzinnej ziemi, które obserwujemy szczególnie u mieszkańców południa kraju. Głosowaniu na formację postkomunistów sprzyja obecność mniejszości narodowych na danym terenie (z wyjątkiem mniejszości niemieckiej). Lewica zyskuje również wysokie poparcie na terenach Ziemi Odzyskanych, które cechują się wysokim odsetkiem ludności napływowej, która osiedliła się na tych terenach po II wojnie światowej. W wyniku masowych migracji utworzone zostały społeczności składające się z osób pochodzących z różnych części kraju, praktykujących inną religię. Konieczność zmiany miejsca zamieszkania sprawiła, iż zostali oni wykorzeni z dawnej tradycji, utracili łączność z dawnymi sąsiadami, z którymi tworzyli lokalną wspólnotę.

---

²¹³ J. Wasilewski, M. Kopczyński, S. Szczur, *Stabilność zachowań wyborczych [w:] Wybory parlamentarne 1997. System partyjny. Postawy polityczne. Zachowania wyborcze*, R. Markowski (red.), Warszawa 1999, s. 101.

Zakończenie

Celem niniejszej pracy było zbadanie terytorialnego zróżnicowania w głosowaniu na ugrupowania wywodzące się z partii komunistycznych. W krajach takich jak: Czechy, Słowacja, Rumunia i Polska zaobserwować można znaczące różnice w poparciu dla partii sukcesorek. Natomiast mniejsze zróżnicowanie widać na Węgrzech. Być może jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest mieszana ordynacja wyborcza. Istotnym jest również fakt, iż, z racji dostępności danych, badanie przeprowadzone zostało na poziomie 20 okręgów, natomiast w pozostałych krajach liczba jednostek terytorialnych poddanych analizie przekracza 40 (w Czechach i na Słowacji jest to nawet ponad 70 okręgów). Koniecznym było więc zastosowanie dla Węgier zmodyfikowanego wskaźnika. W pozostałych krajach okręgi zaliczone zostały do grupy o wysokich wynikach postkomunistów jeśli wskaźnik wynosił 20% i więcej, natomiast do grupy cechującej się niskimi rezultatami wyborczymi partii sukcesorek, gdy wskaźnik był niższy niż -20%. Dla Węgier było to odpowiednio 10% i -10%.

Należy stwierdzić, iż w badanych krajach widoczne jest zróżnicowanie przestrzenne w poparciu dla partii postkomunistycznych. Możliwym jest wyróżnienie okręgów zarówno o ponadprzeciętnie wysokich rezultatach, jak i niskich wynikach tych ugrupowań. Najmniejsze przestrzenne zróżnicowanie poparcia dla postkomunistów zaobserwować można na Węgrzech. Być może wpływ na to ma mieszana ordynacja wyborcza oraz fakt, iż analiza dokonana została w 20 okręgach, podczas gdy w innych państwach liczba badanych jednostek była znacznie wyższa.

Autorka niniejszej pracy podjęła próbę wyjaśnienia wyników postkomunistów w wyróżnionych dwóch grupach okręgów poprzez analizę danych socjoekonomicznych. Badaniu poddano wyznanie religijne mieszkańców, skład etniczny okręgów, wykształcenie, poziom bezrobocia, zatrudnienie w danym sektorze gospodarki, odsetek emerytów w poszczególnych jednostkach oraz wysokość dochodu na jednego mieszkańca. Należy zaznaczyć, iż z braku odpowiednich danych nie we wszystkich krajach udało się przeanalizować wszystkie wymienione czynniki.

W tym miejscu warto dokonać podsumowania przydatności poszczególnych danych do wyjaśniania wysokich lub niskich wyników postkomunistów. Na Węgrzech komitaty o wysokim poparciu dla MSZP cechują się niższym odsetkiem osób wyznania rzymskokatolickiego oraz nieco wyższym procentem mniejszości narodowych niż w okręgach o niskich wynikach postkomunistów. Jednak wymienione czynniki różnicują obie

grupy okręgów w małym stopniu. Ponadto, należy wspomnieć, iż komitaty, w których wysoki jest odsetek katolików lub znaczny odsetek mieszkańców stanowią przedstawiciele mniejszości narodowych nie zostały zakwalifikowane do żadnej z wymienionych grup okręgów – wyniki postkomunistów w tych komitatach osiągają poziom zbliżony do krajowego. Badanie wykazało, iż czynniki ekonomiczne, takie jak poziom bezrobocia czy zatrudnienie w konkretnym sektorze gospodarki nie różnicują obydwu grup okręgów.

W przypadku Czech religijność oraz skład etniczny okręgów nie są czynnikami, które mogłyby pomóc w wyjaśnieniu poparcia dla postkomunistów w poszczególnych regionach. W obu grupach znalazły się *okresy* położone na Morawach, które cechuje wyższa religijność oraz wyższy odsetek mniejszości (Morawianie). Wykształcenie nieznacznie różnicuje oba obozy – nieco wyższy poziom wykształcenia mieszkańców zaobserwować można w okręgach o niskim poparciu dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Badanie wykazało, iż wysokość stopy bezrobocia nie jest czynnikiem różnicującym wyodrębnione grupy okręgów. Jednostki o wysokim poparciu dla postkomunistów charakteryzuje natomiast niski odsetek emerytów oraz wysoki procent osób zatrudnionych w rolnictwie w porównaniu z *okresami* o niskim poparciu dla KSČM. Wydaje się jednak, iż oba czynniki nie mogą pomóc w wyjaśnianiu poparcia dla postkomunistów w poszczególnych okręgach. Nie można bowiem w wiarygodny sposób uzasadnić związku pomiędzy zatrudnieniem w rolnictwie a głosowaniem na postkomunistów oraz pomiędzy wysokim odsetkiem emerytów w okręgu a niskimi wynikami wyborczymi KSČM. Wydaje się więc, iż podobnie jak w przypadku Węgier, dane socjoekonomiczne nie wyjaśniają zróżnicowania przestrzennego w poparciu dla lewicy postkomunistycznej.

Większe znaczenie w wyjaśnianiu wyników wyborczych postkomunistów w poszczególnych okręgach czynniki socjoekonomiczne mają na Słowacji. Badania wykazały, iż szczególne znaczenie ma wyznanie mieszkańców oraz skład etniczny okręgów. Jednostki o wysokich rezultatach postkomunistów (SDL' i KSS) można podzielić na dwie grupy. Pierwsza obejmuje okresy, które cechują się wysokim odsetkiem ewangelików oraz ponadprzeciętnym odsetkiem osób nie należących do żadnego Kościoła. Natomiast do drugiej grupy należą okręgi, w których znaczna część mieszkańców to wyznawcy prawosławia oraz religii grekokatolickiej. Wysoki jest tam także odsetek Rusinów i Ukraińców. Również *okresy* o niskich rezultatach SDL' i KSS podzielić można na dwie części. Pierwsza z nich obejmuje tereny położone na południowo-zachodnich krańcach kraju cechujące się znacznym odsetkiem ludności węgierskiej. Natomiast druga grupa to okręgi leżące na północy Słowacji, których cechą charakterystyczną jest znacznie wyższy niż na poziomie kraju odsetek osób

wyznania rzymskokatolickiego. Badanie pokazało również, iż w grupie o wysokich wynikach postkomunistów zaobserwować można wyższy poziom bezrobocia niż w okręgach o niskich rezultatach SDL' i KSS. Analiza słowackich danych socjoekonomicznych pozwala na, przynajmniej częściowe, wyjaśnienie poparcia dla postkomunistów w poszczególnych okręgach poprzez skład wyznaniowy i etniczny jednostek oraz poziom bezrobocia. Natomiast wykształcenie nie jest czynnikiem różnicującym obie grupy okręgów.

W Rumunii zarówno wyznanie religijne mieszkańców, jak i skład etniczny są czynnikami, które pomagają w wyjaśnieniu terytorialnego zróżnicowania poparcia dla postkomunistów. Okręgi, w których lewica postkomunistyczna uzyskuje wysokie rezultaty wyborcze cechują się jednorodnością etniczną – we wszystkich okręgach odsetek ludności rumuńskiej wynosi 90% i więcej, oraz wyznaniową – w 17 na 19 okręgów procent prawosławnych wynosi ponad 92%, natomiast w dwóch - ponad 80%. Natomiast w okręgach o niskich wynikach postkomunistów znaczny odsetek mieszkańców stanowią osoby innej niż rumuńska narodowości oraz wyznające inną niż prawosławna religię. Dwie wyróżnione grupy okręgów różnią się także poziomem wykształcenia – jednostki o wysokim poparciu dla lewicy postkomunistycznej cechują się niższym poziomem wykształcenia niż okręgi należące do drugiej grupy. Pozostałe dane – stopa bezrobocia oraz wysokość dochodu na mieszkańca zostały zagregowane na poziomie regionów, dlatego też niemożliwa jest dokładna analiza. Można jednakże stwierdzić, iż okręgi o wysokich wynikach partii postkomunistycznej cechują się niższymi dochodami na mieszkańca niż jednostki, w których ugrupowanie to osiąga niższe rezultaty.

Próba wyjaśnienia wyników lewicy postkomunistycznej w Polsce podjęta została w oparciu o publikacje polskich badaczy, które uwypuklają związki pomiędzy historyczną przynależnością określonych ziem do trzech zaborów a głosowaniem wyborców obecnie. Należy jednak zaznaczyć, iż socjologiczne czynniki, takie jak religijność i skład etniczny danych ziem pomagają w wyjaśnianiu wysokich lub niskich rezultatów postkomunistów.

W rozdziale trzecim niniejszej pracy przeanalizowano również wyniki wyborów partii komunistycznej w Czechach²¹⁴ przed II wojną światową i na Węgrzech tuż po wojnie. Wyniki badań pokazały, iż okręgi czeskie, w których komuniści zwyciężyli we wszystkich trzech analizowanych wyborach (1925, 1929 i 1935 r.) leżą obecnie w granicach *okresów* cechujących się wysokimi rezultatami Komunistycznej Partii Czech i Moraw. Natomiast okręgi, w których komuniści zwyciężyli w dwóch na trzy głosowania obecnie nie zostały

---

²¹⁴ Na terenie ziem czeskich w ramach Czechosłowacji.

zakwalifikowane do żadnej z grup lub są to *okresy* o niskich rezultatach KSČM. W przypadku Węgier, analiza wyborów 1945 i 1947 r. wykazała, iż istnieje ciągłość preferencji wyborczych zwłaszcza wśród okręgów, które cechują się niskimi wynikami postkomunistów. Natomiast komitaty, które tuż po wojnie były bastionami komunistów obecnie nie zostały zaliczone do żadnej z wyróżnionych grup okręgów.

Czeskie *okresy* przeanalizowano również pod kątem występowania elektoratu pro lub anty europejskiego w okręgach o wysokim lub niskim poparciu dla postkomunistów. W tym celu zbadano rezultaty referendum akcesyjnego do Unii Europejskiej. Wyniki analizy pokazały jednak, iż różnice pomiędzy okręgami w głosach oddanych *za* przystąpieniem do Unii nie są na tyle znaczące by móc wyróżnić jednostki pro lub anty europejskie.

Sprawdzono również, jak obecnie głosują czeskie tereny, które przed II wojną światową zamieszkiwali Niemcy. Okazało się, iż część okręgów zaliczona została do grupy o wysokich wynikach postkomunistów, jednakże niektóre *okresy* nie zostały zakwalifikowane do żadnego z obozów, inne zaś cechują się obecnie niskimi rezultatami KSČM.

Należy zaznaczyć, iż w dwóch spośród pięciu badanych krajów widać granice historyczne. W geografii wyborczej Polski widoczny jest podział na trzy zabory, zaś w Rumunii odmienne preferencje wyborcze, przynajmniej odnośnie głosowania na postkomunistów, obserwuje się na terenach należących do monarchii austro-węgierskiej, inne zaś na wschodnich i południowych obszarach, które nie były częścią tego państwa. Ponadto, warunki naturalne Rumunii sprzyjały ukształtowaniu się odmienności ziem Transylwanii oraz zachodnich terenów kraju, które oddzielone są łukiem Karpat od pozostałych obszarów Rumunii.

Podsumowując, analiza wyników wyborczych partii postkomunistycznych wykazała, iż poparcie dla tych ugrupowań jest zróżnicowane terytorialnie we wszystkich badanych krajach (najmniej na Węgrzech). Czynniki, które pozwalają na choć częściowe wyjaśnienie takich a nie innych rezultatów wyborczych w poszczególnych okręgach są przede wszystkim: wyznanie religijne mieszkańców oraz skład etniczny okręgów, w mniejszym stopniu zaś stopa bezrobocia lub poziom wykształcenia. W niektórych okręgach Czech i Węgier zauważyć można ciągłość preferencji partyjnych²¹⁵ pomiędzy wyborami przedwojennymi (Czechy) i przeprowadzonymi tuż po wojnie (Węgry) a głosowaniami, które mają miejsce obecnie. Ponadto, np. w Rumunii i Polsce widoczne są granice historyczne –

---

²¹⁵ W głosowaniu lub nie głosowaniu na komunistów, a potem postkomunistów.

obszarów należących i nie należących do Austro-Węgier (Rumunii) oraz terenów, które znajdowały się pod różnymi zaborami (Polska).

*

W pierwszym rozdziale niniejszej pracy przedstawiona została koncepcja Mirosławy Grabowskiej dotycząca podziału postkomunistycznego. Warto zastanowić się, czy podział ten jest nadal widoczny na polskiej scenie partyjnej i czy jest on obecny również w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

W Polsce podział postkomunistyczny widoczny był szczególnie w terytorialnym zróżnicowaniu wyników wyborczych. Dawny zabór pruski oraz Ziemie Odzyskane były bastionami lewicy postkomunistycznej. Obecnie tereny te nadal charakteryzują się wysokim poparciem dla postkomunistów. Jednakże należy zaznaczyć, iż głównymi partiami rywalizującymi o głosy wyborców stały się Platforma Obywatelska oraz Prawo i Sprawiedliwość, które swoim rodowodem sięgają korzeni solidarnościowych. Być może podział postkomunistyczny ustąpił miejsca rozłamowi z teorii Kitschelta – pomiędzy liberałami a konserwatystami. Do pierwszej grupy zaliczone mogłyby zostać Platforma Obywatelska oraz lewica postkomunistyczna, które nie akcentują przywiązania do religii, głoszą tolerancję i kosmopolityzm. Obóz konserwatywny byłby reprezentowany przez Prawo i Sprawiedliwość odwołujące się do wartości chrześcijańskich, narodowych i kładące nacisk na utrzymanie porządku w państwie oraz rozliczenie z przeszłością komunistyczną.

Jednak podział postkomunistyczny nie przestał do końca istnieć. Nadal nie została zawiązana koalicja pomiędzy ugrupowaniem strony postsolidarnościowej a formacją postkomunistyczną. Ponadto, przynajmniej dla części młodego społeczeństwa, niepamiętającego okresu komunizmu, podział ten jest nadal ważny.²¹⁶

Na Węgrzech podział postkomunistyczny został zaburzony już na początku lat 90. kiedy to MSZP zaczęła współpracować z formacją wywodzącą się z opozycji antykomunistycznej – Związkiem Wolnych Demokratów (SZDSZ). Wydaje się, iż obecna linia podziału na Węgrzech przebiega pomiędzy liberałami reprezentowanymi przez MSZP a konserwatystami z Fideszu. Należy podkreślić, iż w przeciwieństwie do Polski, gdzie można zaobserwować znaczne terytorialne zróżnicowanie w głosowaniu na postkomunistów, na Węgrzech odchylenie rezultatów MSZP w komitatach od wyniku ogólnokrajowego nie jest tak duże.

---

²¹⁶ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny*, s. 358.

W Czechach widać wyraźną różnicę pomiędzy Komunistyczną Partią Czech i Moraw a pozostałymi ugrupowaniami. KSČM zdobywa kilkanaście procent głosów w wyborach, jednakże jest izolowana na scenie politycznej, nie uczestniczy w targach koalicyjnych. Wyraźnie widać również terytorialne zróżnicowanie w poparciu dla tego ugrupowania. Można wyróżnić okręgi, w których widoczne jest znaczące odchylenie wyniku KSČM w porównaniu z rezultatem na poziomie krajowym. Wydaje się więc, iż w Czechach funkcjonuje swego rodzaju podział postkomunistyczny, choć ma on inny charakter niż w Polsce w latach 90. (KSČM nie wygrywa wyborów i nie uczestniczy w rządach).

Na Słowacji jedno z ugrupowań uznawanych za sukcesora partii komunistycznej przestało istnieć (SDL'), drugie zaś – Komunistyczna Partia Słowacji osiąga bardzo niskie rezultaty wyborcze. Ze względu na specyficzną sytuację wewnętrzną Słowacji – rządy Mečiara – sformowana została koalicja pomiędzy postkomunistami z SDL' a ugrupowaniami prawicowymi, nie mającymi źródła w partii komunistycznej. Pomimo widocznych terytorialnych zróżnicowań w poparciu dla postkomunistów, odgrywają oni marginalną rolę i na tej podstawie nie można stwierdzić istnienia podziału postkomunistycznego na Słowacji.

Ostatnim krajem analizowanym w niniejszej pracy jest Rumunia. Sytuacja na rumuńskiej scenie partyjnej jest skomplikowana bowiem dwa dominujące ugrupowania wywodzą się z partii komunistycznej. W zasadniczy sposób przekreśla to zasadność pytania o podział postkomunistyczny. Można natomiast stwierdzić, iż istnieje rozłam pomiędzy zreformowanymi, liberalnymi postkomunistami (Partia Demokratyczno-Liberalna) a lewicowymi postkomunistami odwołującymi się do ideałów socjaldemokratycznych (Partia Socjaldemokratyczna).

Bibliografia:

Publikacje książkowe:

- A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut i J. Sroka [red.], *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wrocław 2003;
- M. Baltaziuk (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia 1994-1995*, Warszawa 1997;
- J. Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Warszawa 2003;
- M. Beylin (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia 1991*, Warszawa 1992;
- M. Beylin (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia 1992*, Warszawa 1994;
- A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989 – 2005*, Kraków 2007;
- W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983;
- E. Gdulewicz (red.), *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, Lublin 2002;
- M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 r.*, Warszawa 2004;
- R. Kaplan, *Balkańskie upiory. Podróż przez historię*, Wołowiec 2010;
- V. Krivý, V. Feglová, D. Balko, *Slovensko a jeho regióny: sociokultúrne súvislosti volebného správania*, Bratislava 1996;
- K. Lawson, A. Römmele, G. Karasimeonov, *Cleavages, parties, and voters: studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*, London 1999;
- R. Markowski (red.), *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny. Postawy polityczne. Zachowania wyborcze*, Warszawa 1999;
- R. Morawiec (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia 1993*, Warszawa 1995;
- M. Schab (red.), *Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna 2002. Województwo Małopolskie*, Kraków 2003;
- J. Wedel, *Prywatna Polska*, Warszawa 2007;
- J. Wojnicki, *Kształtowanie systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej*, Pułtusk 2004;
- T. Zarycki, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa 1997;
- *Europa Środkowo-Wschodnia 1996*, Warszawa 1999.

Artykuły:

- H. Kitschelt, *Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions*, „Party Politics”, 1995;
- M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*, „Geopolitical Studies” 2000, nr 7;
- J. Lubecki, *Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries*, „East European Politics and Societies”, 2004;
- P. Manowiecki, *Słowacją rządzi lewica albo populistyczni nacjonałiści*, „Gazeta Wyborcza”, 06.07.2006;
- W. Petroff, *Systemy wyborcze do parlamentu dwunastu europejskich państw postkomunistycznych*, Warszawa 1999, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_99/e-180.pdf;
- R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies*, „Comparative Political Studies”, 2009;
- S. Whitefield, *Political Cleavages and Post-Communist Politics*, “Annual Review of Political Science” 2002, nr 5;
- *Excerpts: Hungarian 'lies' speech*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5359546.stm>;
- *Rozpadł się rumuński rząd*, „Gazeta Wyborcza”, 02.10.2009.

Źródła internetowe:

- Ustawa o wyborach do Rady Narodowej Słowackiej Republiki z 13.05.2004 r.:
<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4419>;
- Strona internetowa Czeskiego Urzędu Statystycznego:
<http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>;
- Strona internetowa Czeskiego Urzędu Statystycznego dotycząca wyborów:
www.volby.cz;
- Strona internetowa European Election Database:
http://www.nsd.uib.no/european_election_database/about/about_data.html;
- Strona internetowa Europejskiego Urzędu Statystycznego (Eurostat):
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>;
- Strona internetowa polskiego Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego:
<http://www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm>;
- Strona internetowa polskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji:
<http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/>;
- Strona internetowa polskiej Państwowej Komisji Wyborczej: www.pkw.gov.pl;
- Strona internetowa rumuńskiego Narodowego Instytutu Statystycznego z danymi Spisu Powszechnego 2002 r.: <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do>;
- Strona internetowa słowackiej bazy danych Urban and Municipal Statistics:
<http://app.statistics.sk/mosmis/eng/run.html>;
- Strona internetowa słowackiej Partii Demokratycznej Lewicy: <http://www.sdl.sk/>;
- Strona internetowa Słowackiego Urzędu Statystycznego:
<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>;
- Strona internetowa Słowackiego Urzędu Statystycznego (regionalna baza danych RegDat): http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index_en.htm;
- Strona internetowa Uniwersytetu Essex (baza danych wyborczych):
<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/aboutProject.asp>;
- Strona internetowa Uniwersytetu St Andrews: <http://www.st-andrews.ac.uk/>;
- Strona internetowa Węgierskiego Narodowego Biura Wyborczego:
<http://www.valasztas.hu/>;

- Strona internetowa Węgierskiego Urzędu Statystycznego:
http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,119919&_dad=portal&_schema=PORTAL;
- Strona internetowa Węgierskiego Urzędu Statystycznego z danymi Spisu Powszechnego 2001 r.: <http://www.nepszamlalas.hu/eng/volumes/volumes.html>;
- Strona internetowa z rumuńskimi danymi wyborczymi:
<http://alegeri.referinte.transindex.ro/index.php3>
- Strona internetowa z danymi wyborczymi: <http://psephos.adam-carr.net/>
- Strona internetowa poświęcona edukacji w Rumunii: <http://www.study-in-romania.ro/>;
- Strona internetowa z węgierskimi danymi wyborczymi:
<http://www.vokscentrum.hu/index.php>.

Źródła map:

- Mapa Czech:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Czech_Republic_districts_2007_blank.png;
- Mapa Polski (okręgi):
<http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/M/index.htm>;
- Mapa Polski (powiaty):
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:POLSKA_mapa_powiaty.png;
- Mapa Rumunii: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romania-districts_map.png;
- Mapa Węgier: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:HU_counties_blank.png;
- Mapa Słowacji:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Slovakia_bratislava_pezinok.png.